

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΨΑΛΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΣΕ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ
ΚΑΙ ΕΝΟΡΙΕΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΑ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΕΝΑΣ

ΑΕΜ: 2005

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΑΡΙΑ, ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

**ARISTOTLE UNIVERSITY OF THESSALONIKI
SCHOOL OF FINE ARTS
DEPARTMENT OF MUSIC STUDIES**

**PSALTIC ART IN MONASTERIES
AND PARISHES OF THESSALONIKI**

**DIPLOMATIC WORK
BYZANTINE MUSICOLOGY**

DIMITRIOS VAENAS

SUPERVISOR: ALEXANDROU MARIA, ASSOCIATE PROFESSOR

THESSALONIKI JUNE 2023

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	4
Εισαγωγή.....	6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Μοναστήρι εκκλησίες και οι ψάλτες τους.....	13
Ερωτηματολόγιο.....	30
Αποτελέσματα ερωτηματολογίου.....	30
Θεσσαλονικείς Υμνωδοί Πίνακας με χρονολογική σειρά.....	31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Πίνακας Ιεροσαλτών Θεσσαλονίκης που συμμετείχαν στην εργασία.....	32
Μεταγραφές.....	33
Σχόλια μεταγραφών.....	56
Απομαγνητοφωνήσεις.....	57
Επίλογος.....	90
Βιβλιογραφία.....	91

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ηχογραφήσεις.....	93
-------------------	----

Πρόλογος

Θέλω να ευχαριστήσω την καθηγήτρια μου κυρία Μαρία Αλεξάνδρου για τη σημαντική της βοήθεια στο να ολοκληρωθεί αυτή η εργασία. Παρά τις μεγάλες επαγγελματικές υποχρεώσεις που έχει μου αφιέρωσε πολύτιμο χρόνο . Από την αρχή με πολλή κατανόηση μου έδωσε τις κατευθυντήριες οδηγίες που χρειαζόμουν για να ξεκινήσω αυτή την εργασία. Με έφερε σε επαφή με πολλούς από τους κορυφαίους ψάλτες της πόλης μας. Μου έδινε τη δυνατότητα να παίρνω πρωτοβουλίες εκεί που χρειαζόταν. Με επιμονή και υπομονή κάθισε δίπλα μου προσπαθώντας να μου μεταλαμπαδεύσει όσο το δυνατό περισσότερες από τις γνώσεις της. Της χρωστάω ένα μεγάλο ευχαριστώ για όσα έμαθα κοντά της και πιστεύω ότι οι γνώσεις και η εμπειρία που αποκόμισα από αυτή τη συνεργασία θα παίξουν σημαντικό ρόλο στην επαγγελματική μου πορεία.

Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω όλους τους ψάλτες που με ευγένεια και μεγάλη προθυμία συνεργάστηκαν μαζί μου απαντώντας στις ερωτήσεις μου και ψάλλοντας το Κύριε Έκεκραξα. Από την πρώτη στιγμή που ήρθαν σε επαφή μαζί τους, αισθάνθηκα άνετα και με ήρεμο και ευγενικό τρόπο συνεργάστηκαν μαζί μου παρόλο που είναι όλοι τους καταξιωμένοι στο χώρο ψάλλοντας ως πρωτοψάλτες και λαμπαδάριοι στις μεγαλύτερες εκκλησίες της πόλης μας. Τους ευχαριστώ όλους μαζί και έναν έναν ξεχωριστά.

Ξεκινώντας με την κυρία Αλεξάνδρου να βρούμε το θέμα που θα μας ενδιέφερε για να κάνουμε τη διπλωματική μου εργασία μετά από μια μικρή συζήτηση, καταλήξαμε στο ότι θα ήταν πολύ ενδιαφέρον να μάθουμε αυτή τη στιγμή ποιοι είναι οι ψάλτες σε κάποιες από τις μεγαλύτερες εκκλησίες της Θεσσαλονίκης, καθώς κάτι αντίστοιχο δεν υπάρχει. Έτσι λοιπόν, δημιουργήσαμε τον τίτλο «Ψαλτική τέχνη σε μοναστήρια και ενορίες της Θεσσαλονίκης» . Για να μπορέσουμε να πάρουμε και κάποια ασφαλή αποτελέσματα από αυτή την εργασία αποφασίσαμε να δημιουργήσουμε ένα ερωτηματολόγιο. Μέσω αυτού θα μπορούσαμε να δούμε τις απαντήσεις τους σε κοινές ερωτήσεις. Από όλες τις απαντήσεις θα βγάzaμε κάποια αποτελέσματα για το πώς βλέπουν οι τωρινοί ψάλτες, τα προαναφερόμενα ερωτήματα. Εννοείται πως αφού μιλάμε για ψαλτική τέχνη δε θα μπορούσε να λείπει η ηχογράφιση. Για να μπορέσουμε να ακούσουμε τον καθένα από τους ψάλτες επιλέξαμε μαζί με την κυρία Αλεξάνδρου να ζητήσουμε να μας ψάλουν το «Κύριε Έκεκραξα» σε πλάγιο του δευτέρου. Όλες τις ηχογραφήσεις θα τις μεταγράψουμε έτσι ώστε να εμβαθύνουμε στην κάθε ερμηνεία και θα τις αποτυπώσουμε σε υπεραναλυτική παρασημαντική σημειογραφία.

Αρχικά παραθέτουμε μια μικρή εισαγωγή για την ψαλτική τέχνη στη Θεσσαλονίκη από το παρελθόν μέχρι και σήμερα. Έπειτα ως πρώτο θέμα έχουμε τις εκκλησίες και τους ψάλτες. Έχουμε λίγες πληροφορίες και μια φωτογραφία από όλες τις εκκλησίες και το μοναστήρι τα οποία επισκέφθηκα και από κάτω τους ψάλτες της με βάση αυτά που απάντησαν στη συζήτηση που είχαμε με τον καθένα. Ακολουθεί ένας πίνακας που περιέχει όλους τους ψάλτες που εντοπίζουμε μέσα από αυτή την εργασία με χρονολογική σειρά.

Το δεύτερο θέμα είναι οι μεταγραφές των ηχογραφήσεων μαζί με την υπεραναλυτική σημειογραφία. Μετά ακολουθούν κάποιες παρατηρήσεις από κάθε μεταγραφή και τα συμπεράσματα της εργασίας μας.

Στόχος της εργασίας αυτής είναι να δούμε, κάποιους από τους ψάλτες της Θεσσαλονίκης σήμερα, ποιες είναι οι απόψεις τους σχετικά με την ψαλτική, να καταφέρουμε να τους

ακούσουμε στο «Κύριε Εκέκραξα» σε πλάγιο του δευτέρου και να τους καταγράψουμε για να μπορέσουν να μείνουν στην ιστορία, καθώς πλέον πιο δύσκολα βρίσκει κανείς καταγεγραμμένα ντοκουμέντα με τους ψάλτες του προηγούμενου αιώνα, παρά πολλών αιώνων πριν.

Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2023

Εισαγωγή

Ψαλτική στους ΙΔ΄-ΙΕ΄ αιώνες¹

Κάνοντας μια μικρή αναδρομή στο χρόνο και ψάχνοντας κανείς για την πόλη της Θεσσαλονίκης, θα βρει πως τον ΙΔ΄-ΙΕ΄ αιώνα διοικητής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ήταν ο Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος. Η Θεσσαλονίκη λόγω της θέσης της στα πλαίσια του Βυζαντινού κόσμου, ήταν ένα σταυροδρόμι ιδεών και πληθυσμών, κάτι που την έκανε σημαντική και πόλο έλξης. Σε αυτό βέβαια είχε συνεισφέρει και το ανθρώπινο δυναμικό από το οποίο αποτελούνταν, αλλά και το υλικό υπόβαθρο. Οι μετακινήσεις των πληθυσμών στη Θεσσαλονίκη κατά κύριο λόγο γίνονταν λόγω του εμπορίου, καθώς το λιμάνι της αλλά και η Εγνατία οδός ήταν πολύ γνωστά στην τότε εποχή.

Αναζητώντας την ψαλτική τέχνη στη Θεσσαλονίκη κατά το ΙΔ΄-ΙΕ΄ αιώνα, εντοπίζεται η μεγάλη συνεισφορά του Αγίου Όρους, το οποίο βοήθησε στην ανάδειξη της Θεσσαλονίκης σε πνευματικό κέντρο της εποχής. Ο καθηγητής Γεώργιος Θεοχαρίδης μιλώντας για τη Θεσσαλονίκη τον ΙΔ΄ αιώνα γράφει: « Η Θεσσαλονίκη στον ΙΔ΄ αιώνα ήταν γεμάτη από εκκλησίες και μοναστήρια. Το πρωί στον Όρθρο και το βράδυ στον Εσπερινό. Βούιζε η πόλις από τόσα σήμαντρα και οι δρόμοι της μαύριζαν από τα περιφερόμενα ράσα. Σωστή καλογερόπολις».

Υπήρχαν 26 μοναστήρια, όλα υπαγόμενα στο Άγιον Όρος τα οποία βρίσκονται μέσα και κοντά στην πόλη της Θεσσαλονίκης . Ένας άλλος χώρος όπου διαπρέπει η Θεσσαλονίκη είναι τα βυζαντινά μνημεία, εκ των οποίων τα περισσότερα διασώζονται. Οι ναοί της πόλης χωρίζονται σε δύο κατασκευαστικούς περιόδους. Πρώτος αυτά που κτίστηκαν Δ΄ - ΣΤ΄ αιώνα, παράδειγμα τον Άγιο Δημήτριο κ.α. και στους ναούς που έγιναν ΙΓ΄ - ΙΔ΄ αιώνα.

Στην τέχνη της εικονογράφησης εντοπίζονται δύο σχολές, η Μακεδονική και η Κρητική. Έχουν εντοπιστεί έργα που μας δίνουν χαρακτηριστικά για την ζωή στη Θεσσαλονίκη από τις αρχές του ΙΕ΄ αιώνα, δηλαδή λίγο πριν την πτώση στους Τούρκους. Η πρώτη αλλαγή στην προφορική παράδοση της Βυζαντινής λατρείας εντοπίζεται το 1336 με κωδικό ΕΒΕ 2458, ένα δείγμα Παπαδικού Μέλους.

Η ασματική παράδοση της Θεσσαλονίκης στον ΙΔ΄ αιώνα χωρίζεται σε ανώνυμη που την ονομάζουν «παλαιά» και επώνυμοι «καλοφωνική». Οι συνθέσεις της ψαλτικής τέχνης, είτε ανώνυμης είτε επώνυμης περιόδου, είναι κυρίως κώδικες που περιλαμβάνουν σταθερά μέλη των νυχθημερόν ακολουθιών , αποτελούν ποιήματα και περιέχονται στις Ανθολογίες και στις Παπαδικές και ανήκουν στο Παπαδικό γένος μελοποιίας. Βέβαια υπάρχουν και σύνθεση του Καλοφωνικού Στιχηραρίου. Η ανώνυμη παράδοση ξεκινά με το Ι΄ αιώνα. Οι κώδικες όλων των χρόνων μέχρι των ΙΓ΄ αιώνα εντάσσονται στο Ψαλτικό βιβλίο που έχει ως θέμα τις συνθέσεις που έψαλαν πρωτοψάλτες ή μονοφωνάριδες και το Ασματικό που περιέχει συνθέσεις που έψαλε ο Χορός. Αυτά τα δύο έγιναν η βάση για να δημιουργηθεί η παπαδική στις αρχές του ΙΔ΄ αιώνα. Αυτό το βιβλίο είχε και ανώνυμες και επώνυμες συνθέσεις.

¹ Ιωάννης Λιάκος, «Η Βυζαντινή ψαλτική παράδοση της Θεσσαλονίκης κατά τον ΙΔ΄-ΙΕ΄ αιώνα» (Αθήνα: Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας, Μελέται 15, 2007).

Τα ανώνυμα μέλη της Θεσσαλονίκης δημιουργήθηκαν λόγω της ανάπτυξης των τεχνών που υπάρχει παντού, αλλά κυρίως στην πρωτεύουσα και συμπρωτεύουσα. Στα δύο μεγαλύτερα κέντρα δηλαδή τη Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη. Ο δεύτερος λόγος είναι ο κόσμος που μένει στην πόλη, η μεγάλη παρουσία μοναχισμού, οι 11 ενοριακοί ναοί και οι επιρροές της Αθωνικής πολιτείας. Η ανωνυμία των συνθέσεων προήλθε από τα ιδεώδη του μοναχισμού και η μόνη πληροφορία που εντοπίζονταν ήταν λόγω του μέρους που δημιουργήθηκε η σύνθεση μέσω της τοπικής εκκλησίας ή βάζοντας το προσωνύμιο Θεσσαλονικέα μέλη ή Θετταλικά.

Η επώνυμη παράδοση είναι πλέον ένα χαρακτηριστικό των καινούργιων συνθέσεων στις αρχές του ΙΔ΄ αιώνα και σταματούν πλέον οι συνθέσεις να είναι αόριστα δημιουργήματα. Έχουν επωνυμία και πατρότητα. Αυτή η καταγραφή των ονομάτων κάνει την ψαλτική τέχνη αυτόνομη. Χάρη σε αυτή την επώνυμη σύνθεση αναδεικνύονται διδάσκαλοι και μαϊστορες, οι οποίοι έχουν το δικό τους ύφος γραφής.

Ένα άλλο φαινόμενο είναι η χρονολόγηση ενός έργου, βλέποντας αν είναι επώνυμος ή ανώνυμος δημιουργός έτσι μπορεί κανείς να κατανοήσει την εξέλιξη της ψαλτικής τέχνης και τη διαμόρφωση της. Στη Θεσσαλονίκη, η επώνυμη παράδοση είχε ήδη αρκετούς εκφραστές. Στον ΙΔ΄-ΙΕ΄ αιώνα οι ψάλτες της Θεσσαλονίκης συνθέτουν στίχους στα «Ανοιξαντάρια», στο «Μακάριος Ανήρ», στους «Πολυελαίους» στα «Στιχηρά», «Καλοφωνικά» και άλλα μελωρηγήματα. Ένα άλλο είναι οι καλλωπισμοί των συνθέσεων από γνωστούς μελοποιούς, κάτι το οποίο δείχνει πως είχαν σε μεγάλη εκτίμηση τους με μελοποιούς της Θεσσαλονίκης. Οι καλλωπισμοί και η καλοφωνία σε μαθήματα ειδικά καταγράφηκε πρώτη φορά στην Παπαδική ΕΒΕ 2458 του 1336. Αν και ως μορφή της Βυζαντινής Μελοποιίας η καλοφωνική εμφανίστηκε στις αρχές του ΙΓ΄ αιώνα με τον Νικηφόρο τον Ηθικό και τον Ιωάννη τον Γλυκό. Βασικοί πυλώνες της καλοφωνίας του ΙΔ΄ αιώνα ήταν ο Ιωάννης Κουκουζέλης, ο Παπαδόπουλος και ο Ξένος ο Κορώνης, οι οποίοι έφτιαζαν μεθόδους θέσεων της καλοφωνίας.

Τρία στοιχεία έχει η καλοφωνία, πρώτον, το μέλος είναι πιο επιτηδευμένο αναπτυγμένο έντεχνο με αλλαγές γενών ήχων με μεγαλύτερη φωνητική περιοχή. Το δεύτερο είναι η επανάληψη συλλαβών λέξεων, φράσεων ή εισαγωγή ποιοτικού κειμένου ή ακόμα και η ανακατάστρωση του κειμένου, δηλαδή ο αναγραμματισμός. Το τρίτο είναι η επιβολή ενός τουλάχιστον κρατήματος ηγήματος στην αρχή, στο μέσο ή στο τέλος ενός μαθήματος, κάτι που γίνεται. Με τον πλατισμό μιας συλλαβής.

Έχουν εντοπιστεί μελοποιοί από άλλες περιοχές να συνθέτουν έργα που φέρουν τον τίτλο Θεσσαλονικέων μέλος. Πολλοί είναι οι Θεσσαλονικείς μελωρηγοί με τους γνωστότερους τον Δημήτριο Βεάσκο, που ήταν και μητροπολίτης της Θεσσαλονίκης, ο Νικόλαος Καμπάνης, πρωτοψάλτης Θεσσαλονίκης ο Δανιήλ Αχράδης μοναχός και άλλοι.

Τον ΙΣΤ΄ αιώνα παρατηρείται μια στασιμότητα στη διάδοση των Θεσσαλονικέων συνθέσεων, όπως και σε όλες τις μελοποιήσεις της ψαλτικής τέχνης. Τον ΙΖ΄ αιώνα και κυρίως τον ΙΗ΄ αιώνα παρουσιάζεται έντονα αντιγραφικό ενδιαφέρον και αναδεικνύονται και πάλι οι Θεσσαλονικείς μελωρηγοί. Τα μελωρηγήματα της Θεσσαλονίκης καλύπτουν όλες τις κατηγορίες των μαθημάτων πρώτα των ψαλτικών και δεύτερον των μη ψαλτικών, δηλαδή των μαθημάτων, όπου το κείμενο είναι ποίημα υμνογράφο που αρχικά ανθολογείται στις Παπαδικές, όμως από τις αρχές του ΙΕ΄ αιώνα έχουμε πλέον αυτόνομες εκδόσεις με την ονομασία «Στιχηράριο» ή «Καλοφωνικό», «Στιχηράριο» ή «Μαθηματάριο».

Η ψαλτική κατά τη μεταβυζαντινή εποχή²

Την παλαιολόγιο περίοδο 1261-1453 οι τέχνες αλλά και τα γράμματα είχαν αναπτυχθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό. Έχοντας αρκετά αποδεικτικά στοιχεία από κάθε τέχνη αλλά και έγγραφα. Συγκεκριμένα στην ψαλτική τέχνη έχουμε τους μουσικούς κώδικες οι οποίοι ακούγονταν στην Θεσσαλονίκη, στην Κωνσταντινούπολη αλλά και σε όλη τη βυζαντινή αυτοκρατορία. Οι μελουργοί της Βυζαντινής περιόδου ήταν περίπου 40, χωρίς να μετρούνται οι ανώνυμοι συνθέτες. Η Θεσσαλονίκη ήταν μια από τις περιοχές που αποτέλεσε κέντρο της μουσικής δημιουργίας.

Οι Θεσσαλονικείς, παρόλο που είχαν να αντιμετωπίσουν αρκετά προβλήματα, δεν σταμάτησαν ποτέ να συνθέτουν. Τον ΙΔ΄-ΙΕ΄ αιώνα η Θεσσαλονίκη αριθμούσε 13 μελοποιούς, με τελευταίο τον Μανουήλ Βλατηρό Δομέστικο στην Αγία Σοφία Θεσσαλονίκης, όπου κατά κύριο λόγο συνθέτει το α΄ μισό του ΙΕ΄ αιώνα μέχρι λίγο μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453).

Για δύομισι αιώνες μετά την άλωση επικρατεί τόσο στις τέχνες όσο και στα γράμματα μια στασιμότητα. Η Κωνσταντινούπολη, η Θεσσαλονίκη και το Άγιον Όρος δίνουν τη σκυτάλη στην Κύπρο, την Κρήτη, τη Σερβία και τη Μολδαβία.

Η δεύτερη περίοδος ακμής της ψαλτικής τέχνης ήταν το (1650 - 1720). Τον β΄ μισό του ΙΖ΄ αιώνα οι μουσικοί που επικρατούν και εξελίσσουν τη μελοποιία με τους «καινούς καλλωπισμούς» ήταν ο Παναγιώτης Χρυσάφης, Γερμανός Νέων Πατρών, Μπαλάσης ιερέυς και ο Πέτρος Μπερεκέτης. Η Θεσσαλονίκη είχε αρκετούς μελοποιούς και διδασκάλους οι περισσότεροι με καταγωγή από τη Θεσσαλονίκη εκτός από τον πρωτοψάλτη Μανουήλ Γούτα. Πολλοί δε έχουν πάει ως μοναχοί στο Άγιον Όρος, γεγονός που τους κάνει να μην γνωρίζουν ακριβώς τους ήχους των Θεσσαλονικέων, αλλά σίγουρα παρουσιάζουν την ασματική πράξη της περιόδου, δηλαδή το β΄ μισό του ΙΖ΄ μέχρι και τα τέλη του ΙΗ΄ αιώνα. Ο Μανουήλ Γούτας και οι μοναχοί του Αγίου Όρους γίνονται διδάσκαλοι της ψαλτικής τέχνης, συνθέτουν νέα μαθήματα και επεξεργάζονται παλαιές συνθέσεις άλλων.

Ψαλτική κατά τον ΙΘ΄ αιώνα³

Στη Θεσσαλονίκη το ΙΘ΄ αιώνα έχουμε διάφορες μουσικές ανατολίτικες αμανέδες, μικρασιάτικα, βαλκανικές μελωδίες και ελληνικά τραγούδια μέχρι και ευρωπαϊκά τραγούδια της μόδας. Όλες αυτές οι μουσικές χρειαζόντουσαν και τα εκάστοτε όργανα για να μπορέσουν να παιχτούν. Οι Τούρκοι, οι Αρμένιοι και οι Εβραίοι τις περισσότερες φορές άκουγαν μουσικές με ανατολίτικο άκουσμα, ενώ οι Ευρωπαίοι τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά.

² Ιωάννης Λιάκος, «Οι μεταβυζαντινοί Θεσσαλονικείς μελουργοί», Περιοδικό *Θεοδρομία*, (2008), σ.61-81.

³ Ιωάννης Λιάκος, «Η Θεσσαλονίκη ως μουσικό πολιτισμικό σταυροδρόμι, μέσα από τις καταγραφές μελών εκκλησιαστικής μουσικής, με τη Νέα Μέθοδο αναλυτικής σημειογραφίας. Διεθνές Μουσικολογικό και Ψαλτικό Συνέδριο με τίτλο: Η Βυζαντινή Μουσική μέσα από την Νέα Μέθοδο Γραφής 1814-2014», (Θεσσαλονίκη από 30 Οκτωβρίου έως 1 Νοεμβρίου 2014).

Η ελληνική μουσική βέβαια, μέσα σε όλη αυτή την ποικιλία ακουσμάτων, κρατά τη δική της ταυτότητα. Αυτό γίνεται εφικτό μέσω της ελληνικής γλώσσας του σημειογραφικού συστήματος που έχει για την καταγραφή της μουσικής της με τις κλίμακες και τα ηχοχρώματα. Όλα αυτά στηριζόμενα σε πραγματείες της Βυζαντινής περιόδου, αλλά και στην τεράστια προφορική παράδοση. Αυτή η μουσική αρχικά καλύπτει το λατρευτικό κομμάτι, επίσης όμως γίνεται και βάση πάνω στην οποία μπορεί να γραφτεί και κοσμική μουσική και μέσω αυτής μπορούν να εκφράσουν όλα τους τα συναισθήματα.

Η νέα μέθοδος αναλυτικής σημειογραφίας των τριών διδασκάλων το 1814 και η τυπογραφία διευκόλυναν στη διάδοση της ψαλτικής τέχνης. Η πρώτη έκδοση ήταν το «Αναστασιματάριο» του Πέτρου Εφεσίου στο Βουκουρέστι του 1820.

Ακολούθησαν εκατοντάδες βιβλία, μέσο των οποίων το νέο σύστημα έγινε παντού γνωστό και έτσι διασώζεται και ο ελληνικός μουσικός πολιτισμός, χωρίς να επηρεάζεται από άλλες μουσικές. Ο νέος τρόπος καταγραφής κάνει πλέον εφικτό σε ψάλτες και μουσικούς να καταγράφουν μελωδίες κρατώντας τις παλιές αλλά και εντάσσοντας και καινούργιες.

Το 1880 η β' Απανταχούσα με Πατριάρχη τον Ιωακείμ Γ' καθορίζει ποια βιβλία και ποιες συνθέσεις είναι κατάλληλες για να χρησιμοποιούν τις εκκλησίες. Τον ΙΘ' αιώνα οι εκκλησιαστικές συνθέσεις δέχτηκαν επιρροές από την οθωμανική μουσική ορολογία. Τέσσερα παραδείγματα από αυτές τις επιρροές είναι πρώτο το 1809, στις 10 Μαρτίου από το Διονύσιο Φωτεινό το αυτόγραφο με κωδικό «B.A.R.767». Δεύτερο, το βιβλίο «Καλλικέλαδος Αηδών» που εκδίδεται στη Θεσσαλονίκη. Τρίτο το 1886 το βιβλίο «Εγκόλπιον Ιεροψάλτου» του Δημήτρη Βουλγαράκη, πρωτοψάλτη της Θεσσαλονίκης και τέταρτο το αυτόγραφο του Αρχιμανδρίτου Αρσενίου αρχιγραμματέα της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, «ο κωδικός της Μονής του Παντοκράτορος 335».

Η δεύτερη επιρροή που δέχθηκε η εκκλησιαστική μουσική ήταν από την ευρωπαϊκή μουσική στο ρυθμό και στις μελωδικές γραμμές. Όσον αφορά τον ρυθμό, η επιρροή ήταν ο τρίσημος ρυθμός που θυμίζει βαλς και τον χρησιμοποιούσαν και στην Κωνσταντινούπολη και στη Θεσσαλονίκη και στο Άγιον Όρος και έπειτα σε όλη την Ελλάδα.

Όσον αφορά τις μελωδικές γραμμές στα μέσα του ΙΘ' αιώνα στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολη έχουμε την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής τετραφωνίας. Κάτι το οποίο ξεκίνησε στην Τεργέστη και στη Βενετία.

Βέβαια δεν αργεί να έρθει και σε όλα τα μεγάλα κέντρα της εποχής και είναι γνωστό πως μετά την απελευθέρωση κάποιοι ναοί εισήγαγαν την τετραφωνία στη θεία λειτουργία. Έτσι εγκαταλείπεται η βυζαντινή σημειογραφία και έρχεται το ευρωπαϊκό πεντάγραμμο. Αυτό το φαινόμενο ευτυχώς δεν επεκτάθηκε αρκετά. Υπάρχουν κάποια βιβλία που εμπεριέχουν ευρωπαϊκό μέλος και Βυζαντινή σημειογραφία όπως ο «Καλλικέλαδος Αηδών» το 1882, με συνθέσεις του Βασιλείου Νικολαΐδου, του Ζαγκλιβερίου. Το βιβλίο του Παναγιώτη Κηλιτζανίδη, «Καλλίφωνος Σειρήν» του 1888 στην Κωνσταντινούπολη και στο βιβλίο του Ιακώβου του «Πρωτοψάλτου Φόρμιγξ», 1894. Εκτός από αυτά κυκλοφόρησαν και βιβλία με ελληνικά και τούρκικα τραγούδια, όπως η «Αρμονία» του Βλαχόπουλου, 1848, το «Απάνθισμα» του Ιωάννου Ζωγράφου 1856, η «Πανδώρα» 1843 και η «Ευτέρπη» 1830 του Φώκεα.

Ψαλτική και κυκλοφορία εφημερίδων⁴

Η ψαλτική τέχνη στη Θεσσαλονίκη κατά το β' μισό του Κ' αιώνα είχε ανθίσει. Η εφημερίδα «Φόρμιξ» του Ιωάννη Τσόκλη που εκδίδεται στην Αθήνα, κάνει λόγο για το Σωματείο Ιεροψαλτών της Θεσσαλονίκης τον Ιανουάριο του 1903. Το σωματείο αυτό δεν έχει φανεί κάπου αλλού και είχε οργανώσει μόνο έναν Βυζαντινό Χορό για να ψάλλουν στις εορτές. Όσοι πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία ήξεραν να ψάλλουν, γράφονται στο σωματείο με την επωνυμία «Άγιος Ιωάννης Δαμασκηνός, ο Μελωδός».

Τον Ιούνιο του 1966 κυκλοφορούν την εφημερίδα «Ηχώ του Βυζαντίου». Η θεματολογία της εφημερίδας ήταν όλα τα εκκλησιαστικά δρώμενα. Στην πρώτη σελίδα κάνει λόγο για τις εορτές τι έγινε σε κάποια εκκλησία, τι κάνει ο Οικουμενικός Πατριάρχης Αθηναγόρας και στις επαφές του με Πωμαιοκαθολικούς και όλη την προσπάθεια του για τη Μεγάλη Σύνοδο μέχρι και στο Άγιο Όρος αναφερόταν άλλοτε θετικά, άλλοτε αρνητικά, καθώς είχε εγκαταλειφθεί το 1960. Στη δεύτερη τρίτη σελίδα είχε τις εκδηλώσεις και δράσεις του σωματείου, καθώς και τα ονόματα των ψαλτών στις ενορίες. Σε άλλη στήλη μιλούσε για την Κωνσταντινούπολη αφήνοντας τις ιστορίες ακόμα και διάφορες ανταποκρίσεις από άλλες Μητροπόλεις. Μια πολύ σημαντική στήλη που είχε ήταν αυτή του δικηγόρου πρωτοψάλτου της Νέας Παναγίας και επίτιμου Προέδρου του Συλλόγου κ. Χαλίσσογλου. Με μεγάλους αγώνες κατάφερε να εντάξει τους ψάλτες σε ένα ενιαίο μισθολόγιο και να αυξήσει μάλιστα τον μισθούς τους.

Ένα άλλο θέμα ήταν το άρθρο του Ν. Μετασσαράκη που αναφέρεται στο τι πρέπει να γνωρίζει ένας ψάλτης. Επίσης υπάρχει και το άρθρο του Κ. Ψάχου, το οποίο αναφέρεται στο Πατριακό Ύψος. Αναρτώνται συνθέσεις, νέες, εκδόσεις βιβλίων και γίνεται λόγος για τα μαθήματα Βυζαντινής του Συλλόγου, τα οποία είναι δωρεάν. Δεν λείπουν τα παράπονα των ψαλτών και η αναφορά στη διαμάχη με το δεύτερο σύλλογο ψαλτών με το όνομα Άγιος Δημήτριος.

Ψαλτική τον Κ' αιώνα⁵

Στο πρώτο μισό του Κ' αιώνα, η πρώτη αναφορά που έχουμε για μαθήματα βυζαντινής μουσικής είναι το 1919 με την ίδρυση της ιερατικής σχολής Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολύτριας στα Βασιλικά. Πρώτος δάσκαλος, ο Θεμιστοκλής Γεωργιάδης, ο οποίος έχοντας τεράστιες γνώσεις κλιμακώνει την ύλη που πρέπει να διδαχθεί και ξεκινάει από τα πιο εύκολα προς τα δύσκολα. Δημιουργεί δύο χορούς από τους μαθητές του, κάνοντάς τους να περάσουν στο πρακτικό κομμάτι της Βυζαντινής, που δεν είναι άλλο από το αναλόγιο. Μαθήματα βυζαντινής μουσικής γίνονται στις ενορίες και οι ψάλτες που έχουν έρθει από την Κωνσταντινούπολη βοηθούν πολύ σε αυτό το κομμάτι.

Το δεύτερο μισό του Κ' αιώνα μπορεί να χαρακτηριστεί ως η ακμή της ψαλτικής στη Θεσσαλονίκη. Το 1948 η αδελφότητα «Απολύτρωσις» ζητάει από τον Αβραάμ Ευθυμιάδη να δημιουργήσει τμήμα της Βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής. Το εγχείρημα στέφεται με

⁴ Ιωάννης Λιάκος, «Γ' Επιστημονικό Συμπόσιο Νεοελληνικής Εκκλησιαστικής Τέχνης Θέματα της Νεοελληνικής Εκκλησιαστικής Τέχνης (1θ' -σήμερα). Θεματική ενότητα: Μουσική Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών», (22 Νοεμβρίου 2013), σ. 369-375.

⁵ Πέτρος Παπαεμανουήλ, «Η διδασκαλία της βυζαντινής μουσικής στη Θεσσαλονίκη του 20ού αιώνα», Μουσικοπαιδαγωγικά Τεύχος 19, 2021, σσ. 63-81, στο : <https://www.eeme.gr/> (19 Μαΐου, 2023).

επιτυχία και έτσι έχουμε πλέον την πρώτη οργανωμένη προσπάθεια για τέτοιου είδους μαθήματα.

Η ψαλτική τέχνη σήμερα

Η ψαλτική τέχνη μου είχε κεντρίσει το ενδιαφέρον και ήθελα να εμβαθύνω. Σε αυτό βέβαια θα χρειαζόμουν μια σωστή βοήθεια που θα με καθοδηγούσε. Αυτή τη βρήκα στο πρόσωπο της κυρίας Αλεξάνδρου Καθηγήτριας του τμήματος Μουσικών σπουδών που εξειδικεύεται στην βυζαντινή μουσική.

Αποφασίζοντας λοιπόν μαζί να κάνουμε μια εργασία με θέμα ψαλτική τέχνη, είπαμε να επικεντρωθούμε στην πόλη που βρισκόμαστε στην Θεσσαλονίκη.

Η Θεσσαλονίκη χρόνια «ψαλτομάνα», διαθέτει τεράστια ιστορία πάνω στο συγκεκριμένο κλάδο. Για αυτό επιλέξαμε να μελετήσουμε και να ερευνήσουμε την ψαλτική τέχνη τον ΚΑ΄ αιώνα, το σήμερα δηλαδή. Η όλη διαδικασία ξεκίνησε αναζητώντας τις μεγαλύτερες εκκλησίες της Θεσσαλονίκης. Η ψαλτική βέβαια υπάρχει και μέσα στα μοναστήρια. Έτσι αποφάσισα να ξεκινήσω αυτήν την έρευνά μου με ένα μοναστήρι όπου η τριβή με την ψαλτική τέχνη είναι συνεχής και σε μεγαλύτερο βαθμό από οπουδήποτε. Οι μοναχοί εφόσον έχουν αφιερωθεί στο Θεό και σε μια μοναχική ζωή θεώρησα πως θα ήταν οι μεγαλύτεροι γνώστες του αντικειμένου που θέλω να ασχοληθώ και θα μου πρότειναν τον πιο σωστό δρόμο για αυτό το ταξίδι που ξεκινάω μέσα σε αυτόν τον μοναδικό χώρο της ψαλτικής.

Σε όλη αυτή την προσπάθεια θα έπρεπε να έχω μαζί μου ένα ερωτηματολόγιο για να μπορέσω μέσα από τις συζητήσεις μας με όλους τους ψάλτες που θα έβρισκα να βγάλουμε κάποια ασφαλή και ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Έτσι δημιούργησα ένα ερωτηματολόγιο 10 ερωτήσεων οι οποίες μπορούσαν να απαντηθούν σε εύλογο διάστημα, καθώς γνώριζα πως δεν είχαν άπλετο χρόνο όλοι οι άνθρωποι που θα με βοηθούσαν με τις απαντήσεις, ούτε ήθελα να τους κουράσω. Οι ερωτήσεις αυτές ήταν πρώτη το ονοματεπώνυμο και ιδιότητα του στο συγκεκριμένο ναό π.χ. (πρωτοψάλτης ,λαμπαδάριος). Δεύτερη σε ποια ηλικία ήταν η πρώτη του επαφή με την ψαλτική τέχνη; Τρίτη που έχει μαθητεύσει. Τετάρτη τι σημαίνει για εκείνον η ψαλτική τέχνη; Πέμπτη, ποια είναι η άποψή του για το ισοκράτημα; Έκτη με ποιον τρόπο εξελίχθηκε μέσα στην ψαλτική τέχνη; Έβδομη ποια είναι τα στάδια που θεωρεί ότι πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά τη ψαλτική τέχνη; Ογδοη πιστεύει πως ψαλτική τέχνη παραμένει στάσιμη ή εξελίσσεται. Ένατη αν η τεχνολογία βοηθά στην εξέλιξη της ψαλτικής τέχνης και αν είχαν κάποια χορωδία τους ρωτούσα και για αυτή. Σε όλη την προσπάθεια αυτή σκέφτηκα να προσθέσω και μια ηχογράφιση από κάθε ψάλτη που θα επισκεπτόμουν έτσι ώστε να μπορώ να κάνω μια εμβάθυνση στον τρόπο ερμηνείας του. Για να γίνει αυτό επέλεξα μαζί με την κυρία Αλεξάνδρου να ψάλλουν όλοι το «Κύριε Εκέκραξα» σε πλάγιο του δευτέρου. Όλο το υλικό από τις ηχογραφήσεις θα μετατρεπόταν σε πεντάγραμμο και σε υπεραναλυτική παρασημαντική σημειογραφία. Ακόμα ένα σκέλος με τεράστιο ενδιαφέρον για εμένα, ένας ανεξερεύνητος χώρος όπου μπορεί να καταγράψει τεράστια λεπτότητα.

Πρώτη συνάντηση λοιπόν με τον κύριο Κούτζιαρη Άγγελο ψάλτη της Αγίας Αναστασίας, της Φαρμακολύτριας. Ενός μοναστηριού στην περιοχή των Βασιλικών, λίγων χιλιομέτρων από τη Θεσσαλονίκη. Με μεγάλη χαρά με υποδέχτηκαν, με ξενάγησαν στο χώρο ένα μέρος με φανταστική ομορφιά μέσα στο βουνό, όπου ηρεμείς και γαληνεύεις κατευθείαν .

Έπειτα λοιπόν από την όμορφη βόλτα μέσα στο μοναστήρι ήρθε η ώρα να κάνουμε την πρώτη συζήτηση με τον κύριο Κούτζιαρη. Με μεγάλη λύπη με ενημερώνει πως είναι εξωτερικός ψάλτης του μοναστηριού και πως κανένας μοναχός δεν αναλαμβάνει ολοκληρωτικά να ψέλνει οπότε πηγαίνει καθημερινά, εννοείται βέβαια πως πολλοί μοναχοί γνώριζαν να ψέλνουν, καθώς όμως δεν είχαν σπουδές πάνω στο αντικείμενο, επιθυμούσαν να έχουν ένα δευτερεύοντα ρόλο. Για αυτό είχαν πάρει τον κύριο Κούτζιαρη έναν εξαιρετικό άνθρωπο για ψάλτη. Ο κύριος Κούτζιαρης στη συζήτηση που είχαμε μου είπε πως είναι μαθητής του κυρίου Χαλκιά. Αυτό κατευθείαν με έκανε να θέλω να μιλήσω και με τον κύριο Χαλκιά, όπου ουσιαστικά αποτελεί παράδειγμα για τον κύριο Κούτζιαρη. Έτσι μου ήρθε η σκέψη να αναζητήσω πρώτα όλους τους μεγαλύτερους ψάλτες που έχουν στη Θεσσαλονίκη σήμερα. Τελειώνοντας λοιπόν τη συζήτησή μας, φεύγω από το μοναστήρι με το μυαλό μου στον εντοπισμό των μεγαλύτερων εκκλησιών της Θεσσαλονίκης.

Ξεκινώντας από τον Ναό της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης, όπου βρήκα τον κύριο Ζαχαρίου, πρωτοψάλτη του Ναού και τον κύριο Πολίτη Λαμπαδάριο του ναού. Έκανα τις ερωτήσεις στον καθένα ξεχωριστά βέβαια, σε άλλη μέρα και τις ηχογραφήσεις του «Κύριε Εκέκραξα» σε πλάγιο του δευτέρου.

Κατευθείαν πέρασα στον επόμενο, όπου μπόρεσα να έρθω σε επαφή με τον Άγιο Δημήτριο και συναντήθηκα με τον κύριο Τζινεβράκη. Έπειτα πήγα στο Ναό της Αγίας Θεοδόρας. Εκεί συνάντησα τον κύριο Χασανίδη ψάλτη, όπου έχει μαθητεύσει στην Αθωνιάδα του Αγίου Όρους. Μέσα από τη συζήτησή μας με ενημέρωσε πως έχει δύο μαθητές, πήρα τα στοιχεία τους και μπήκαν και αυτοί στη λίστα με τα ονόματα που θα ήθελα να επικοινωνήσω. Μετά πήγα στην Μητρόπολη με πρωτοψάλτη τον κύριο Λιάκο, έναν εξαιρετικό άνθρωπο όπου κατευθείαν θέλησε να με βοηθήσει, καθώς είχε κάνει μια εργασία για την ψαλτική τέχνη της Θεσσαλονίκης, τον δέκατο τέταρτο και δέκατο πέμπτο αιώνα. Με τη σειρά του με ενημέρωσε για τον Καρατζιομπάνη Άγγελο που είναι μαθητής του. Στη συνέχεια επισκέφθηκα τη Λαοδηγήτρια Παναγία και βρήκα τον κύριο Μανούση Δημήτρη.

Σε όλες τις συναντήσεις επικρατούσε ένα όμορφο και φιλικό κλίμα. Όλοι ήθελαν να βοηθήσουν στην εργασία μου. Επίσης συναντήθηκα με τον κύριο Τσάμη Ιωάννη, τον κύριο Χοβαρδά και τον κύριο Χαλκιά. Εκτενέστερες αναφορές για τον καθένα θα υπάρχουν παρακάτω.

Για το τέλος άφησα τους μαθητές, που διδάσκονται την ψαλτική τέχνη από καταξιωμένους ψάλτες και θα είναι το μέλλον αυτής της τέχνης. Μαθητές του κυρίου Χασανίδη, ο Βασίλης, ο Μιχαήλ Κωστόπουλος και ο Άψης Χρήστος. Τέλος, ο Καρατσιομπάνης Άγγελος μαθητής του κυρίου Λιάκου.

Σε όλες τις επισκέψεις σκέφτηκα να καταγράψω όποια πληροφορία μάθαινα για το επιτελείο της κάθε ενορίας. Μέσα από τις ερωτήσεις μου μάθαινα για τη σχέση με την τεχνολογία και για το πως τη βλέπουν αυτοί. Αναλυτικότερα παρουσιάζονται παρακάτω οι ενορίες, καθώς και οι ψάλτες, τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου και τα συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Μοναστήρι, εκκλησίες και οι ψάλτες τους

ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΑΓΙΑΣ ΣΟΦΙΑΣ

Εικόνα 1. Ιερός ναός Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης.⁶

Η Εκκλησία της Αγίας Σοφίας που βρίσκεται στο κέντρο της πόλης της Θεσσαλονίκης, είναι από τους παλιότερους χριστιανικούς ναούς και αποτελεί μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς. Είναι χτισμένη τον έβδομο αιώνα πάνω σε παλαιότερη εκκλησία που καταστράφηκε από σεισμό. Το 1204 μετατράπηκε σε καθολικό καθεδρικό ναό. Από το 1246 ήταν μητροπολιτικός ναός της Θεσσαλονίκης μέχρι το 1524, που μετατράπηκε σε τζαμί από τους Οθωμανούς. Το 1890 κάηκε και οι ζημιές αποκαταστάθηκαν το 1909 από το βυζαντινολόγο Κάρολο Ντηλ με την επίβλεψη του οποίου αποκαλύφθηκε και το ψηφιδωτό του τρούλου. Από το 1913 η Αγία Σοφία είναι ορθόδοξος χριστιανικός ναός. Το 1978 με το σεισμό υπέστη και πάλι ζημιές που αποκαταστάθηκαν το 1980. Το 1981 βρέθηκαν μέσα στο ναό τα λείψανα του Αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Βασιλείου. Ο αρχιτεκτονικός τύπος που είναι κατασκευασμένη βασίζεται σε βυζαντινή τεχνική, όπου συνδυάζεται η μορφή βασιλικής με τρούλο και του εγγεγραμμένου σταυροειδούς. Στην Καμάρα του ναού υπάρχουν ανεικονικά ψηφιδωτά, στον τρούλο εικονίζεται η Ανάληψη του Χριστού. Επίσης υπάρχουν τοιχογραφίες και ανάγλυφα μωσαϊκά.⁷

⁶ Πηγή: <https://vgainoexo.gr/agia-sofia-thessaloniki/> (29.05.2023).

⁷ “Αγία Σοφία Θεσσαλονίκης”, στο: <https://el.wikipedia.org/wiki/> (30 Μαΐου,2023).

ΨΑΛΤΕΣ

Ζαχαρίου Στέλιος, Πρωτοψάλτης του Καθεδρικού Ναού της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης⁸

Γεννήθηκε το 1973 στα Βρασνά Θεσσαλονίκης. Ξεκίνησε οκτώ ετών την ενασχόληση με την ψαλτική τέχνη στη Σχολή της νέας Καρβάλης και έπειτα στη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης με διευθυντή τον Χαρίλαο Ταλιαδώρο. Πτυχιούχος της Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης και διπλωματούχος μουσικοδιδάσκαλος, αναπληρωτής καθηγητής μουσικής στα μουσικά σχολεία της Κατερίνης και των Γιαννιτσών, καθηγητής του Μακεδονικού Ωδείου Θεσσαλονίκης και καλλιτεχνικός διευθυντής σε διάφορα πνευματικά κέντρα και χορωδίες. Χρόνια ιεροψάλτης του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά Θεσσαλονίκης. Η ψαλτική τέχνη για αυτόν είναι η κλήση Θεού και υπηρετεί το θείο. Πρώτα από όλα, όποιος ασχολείται με αυτή την τέχνη θα πρέπει να έχει βαθιά πίστη και να κάνει πολλές θυσίες και να ψαχτεί πολύ για να φτάσει σε σημείο να σταθεί επάξια σε ένα αναλόγιο. Ο ισοκράτης βοηθάει το μέλος να αναδειχθεί και κρατάει σωστά τα διαστήματα των βάσεων. Η εξέλιξη του μέσα στην ψαλτική έγινε με πολλή δουλειά και υπακοή στους δασκάλους. Τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά την ψαλτική τέχνη είναι να ξεκινήσει από χαμηλά και έπειτα να ασχοληθεί με την πρακτική ψαλτική. Αρχικά θα μάθει να διαβάζει τα ιερά κείμενα και στη συνέχεια θα προσθέτει λεπτομέρειες. Έτσι σιγά σιγά θα εξελιχθεί. Η ψαλτική τέχνη συνεχίζει να εξελίσσεται και η τεχνολογία έχει βοηθήσει και αυτή με τη σειρά της. Τέλος, είναι χοράρχης του βυζαντινού χορού, Εφώνον ενός χορού 35 μελών ανδρών και γυναικών, ο οποίος ερμηνεύει ψαλμούς ύμνους μέσα από το παραδοσιακό ρεπερτόριο και χρονολόγιο της βυζαντινής μουσικής και έχει και πολλά νέα παιδιά τα οποία ασχολούνται με τη Θεία τέχνη.

Αθανάσιος Πολίτης, Λαμπαδάριος του Καθεδρικού Ναού της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης

Η ψαλτική τέχνη για αυτόν ξεκίνησε οκτώ ετών. Ο πατέρας του ήταν ιεροψάλτης σε διάφορους ναούς της Θεσσαλονίκης και του πέρασε το μικρόβιο της ψαλτικής. Στην ηλικία των δώδεκα, δεκατριών χρονών άρχισε να μαθαίνει ψαλτική πρακτικά γνωρίζοντας τα συνηθέστερα τροπάρια. Δάσκαλοί του στη Σχολή της Βυζαντινής Μουσικής της Μητρόπολης ήταν δύο χρόνια ο Νέστορας Παπαλεξίου. Τα υπόλοιπα χρόνια ο Θρασύβουλος Παπανικολάου και ο αείμνηστος Χαρίλαος Ταλιαδώρος τα δύο τελευταία χρόνια επί του διπλώματος. Η ψαλτική τέχνη είναι ένας τρόπος ζωής όταν την μάθεις, την αγαπάς, την ερωτεύεσαι και είναι ένα πάθος. Αν μια Κυριακή δεν βρεθεί στην εκκλησία είναι πολύ περίεργο συναίσθημα σαν να μην ολοκληρώνεται η εβδομάδα. Πρώτα έγινε ψάλτης στον Κοιμητηριακό ναό του Ευόσμου, μετά ως αριστερός λαμπαδάριος στον ιερό ναό του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου 23 χρόνια και τέλος 21 χρόνια πρωτοψάλτης στην Αγία Σοφία. Ο ισοκράτης είναι ένα βασικό συστατικό της βυζαντινής μουσικής, το καλύτερο συνοδευτικό καλλώπισμα. Δύο παραδείγματα για το ρόλο του ισοκρατήματος είναι «το ισοκράτημα είναι μισό ψάλλειν» λόγια του Κωνσταντίνου Πρίγγου και δεύτερο παράδειγμα, «τα μέλη που στερούνται ισοκρατήματος είναι άφωνα», λόγια του Θρασύβουλου Στανίτσα. Η εξέλιξη μέσα στην ψαλτική έρχεται σταδιακά. Αρχικά με τη διδασκαλία από τους δασκάλους, μετά με τα ακούσματα από το Αναλόγιο και τέλος με τη θέση σε κάποιο ναό. Η ψαλτική τέχνη εξελίσσεται

⁸ Dimitrios Houras, "Στυλιανός Ζαχαρίου", στο: https://www.ieropsaltis.com/psalt_Zachariou.htm (30 Μαΐου, 2023).

άλλοτε προς καλό δρόμο και άλλοτε παρεκκλίνει από αυτόν. Η εξέλιξη ήρθε με τη νέα παρασημαντική του 1814 από τους τρεις μεγάλους διδασκάλους, απλουστεύοντας τα μαθήματα. Η τεχνολογία βοηθάει στην εξέλιξη ουσιαστικά, αλλά δεν μπορεί να αντικαταστήσει τους ψάλτες και δεν πρέπει να υπάρχει μέσα στην εκκλησία τουλάχιστον.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΣ

Εικόνα 2. Ιερά Μονή Αγίας Αναστασίας

Η Μονή Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολύτριας, βρίσκεται στα Βασιλικά. Η ιστορία της μονής ξεκινά το 888 και ιδρύθηκε από την Αγία Αυτοκράτειρα Θεοφανώ. Η σημερινή μορφή της μονής ιδρύθηκε το 1522 από τον Μοναχό Θεωνά που προερχόταν από το Άγιο Όρος. Το μοναστήρι αναπτύχθηκε πνευματικά και οικονομικά στην περίοδο της Οθωμανικής εποχής, όπου έφθασε να αποτελείται από 300 μοναχούς. Καταστράφηκε ξανά το 1821 και ανοικοδομήθηκε το 1832 και στις αρχές του εικοστού αιώνα είχε 20 μοναχούς. Το 1875 ο μοναχός Δανιήλ εγκαταστάθηκε στη μονή και το 1898 ο Άγιος Προκόπιος. Από το 1921 έως το 1971 είχε εκκλησιαστική σχολή. Η Αγία Αναστασία ήταν κόρη Ρωμαίου που ασπάστηκε τον Χριστιανισμό και για αυτό την έκαψαν ζωντανή το 304, ονομάστηκε Φαρμακολύτρια γιατί γιάτρευε ασθενείς και έλυνε μάγια, δηλαδή τις φαρμακείες και ανακηρύχθηκε Αγία. Το 2012 κλάπηκαν τα λείψανα της από το μοναστήρι. Το μοναστήρι πανηγυρίζει στις 22 Δεκεμβρίου, ημέρα γιορτής της Μεγαλομάρτυρος Αναστασίας. Ανήκει στη δικαιοδοσία του οικουμενικού Πατριαρχείου. Σήμερα είναι ηγούμενος ο μητροπολίτης Μιλήτου Απόστολος.⁹¹⁰

⁹ “Αγία Αναστασία”, στο: <https://el.wikipedia.org/wiki/> (30 Μαΐου,2023).

¹⁰ “Ιερά μονή Αγίας Αναστασίας Φαρμακολυτριάς Χαλκιδικής”, στο: <https://www.monastiria.gr/iera-moniagias-anastasias-farmakolytrias/> (30 Μαΐου,2023).

ΨΑΛΤΗΣ

Κούτσιαρης Άγγελος, ψάλτης στην Αγία Αναστασία της Φαρμακολύτριας

Πρώτη επαφή με την ψαλτική τέχνη οκτώ ετών, μαθήτευσε στο Κεντρικό Ωδείο Βορείου Ελλάδος Θεσσαλονίκης με τον Χρήστο Χαλκιά. Η ψαλτική τέχνη είναι για αυτόν τα πάντα, τρόπο ζωής. Το ισοκράτημα το θεωρεί πολύ βασικό πλέον λόγω της ελαχιστοποίησης των ατόμων στο αναλόγιο. Η εξέλιξη μέσα στην ψαλτική τέχνη έρχεται με βασικό συστατικό την εμπειρία στο Αναλόγιο, Εσπερινούς, Ακολουθίες και πολύ διάβασμα. Τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κανείς για να μάθει σωστά την ψαλτική τέχνη είναι αρχικά να πηγαίνει στην εκκλησία, δηλαδή να είναι βιωματική για αυτόν. Η επιλογή του δασκάλου είναι πολύ σημαντική. Το θεωρητικό κομμάτι είναι το 20% να μελετάει στο σπίτι 30% και το Αναλόγιο 50%. Η ψαλτική εξελίσσεται μέσω της τεχνολογίας, καθώς πλέον έχουμε άμεση επαφή με βίντεο, βιβλία, το ύφος, κρατήματα σε σχέση με το παρελθόν αυτό μπορούσε κανείς να το κάνει μόνο με τη φυσική του παρουσία.

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ

Εικόνα 3. Μητροπολιτικός Ναός Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά¹¹

Ο Μητροπολιτικός Ναός Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά είναι αφιερωμένος στον Μητροπολίτη Γρηγόριο Παλαμά. Ο πρώτος ναός που χτίστηκε στο χώρο ήταν τον δέκατο πέμπτο αιώνα και ήταν αφιερωμένος στον Άγιο Δημήτριο και κάηκε το 1890. Το 1914 χτίστηκε ο νέος ναός υπό την επίβλεψη του αρχιτέκτονα Έρνστ Τσίλερ και αργότερα του Ξενοφώντα Παιονίδη. Τοιχογραφήθηκε από τον Νίκο Κεσσανλή και μετά από τις ζημιές του σεισμού το 1978 αγιογραφήθηκε από αγιορείτες. Στο ναό φυλάσσονται τα ιερά λείψανα του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά. Αρχιτεκτονικά χτίστηκε σε βυζαντινό οκτογωνικού τύπου και τρουλαία βασιλική. Ο κύριος κορμός του ναού έχει σχήμα ισοσκελούς σταυρού και στην οροφή υπάρχει τρούλος. Στις γωνίες της αυλής υπάρχουν τέσσερα κωδωνοστάσια.¹²¹³

¹¹ Πηγή : <https://el.wikipedia.org/wiki/> (30.05.2023).

¹² “Μητροπολιτικός Ναός Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά“, στο : <https://el.wikipedia.org/wiki/> (30 Μαΐου,2023).

¹³ “Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς“, στο : <https://enavasi.gr/church/212> (30 Μαΐου,2023).

ΨΑΛΤΕΣ

Λιάκος Ιωάννης, Πρωτοψάλτης Αγίου Γρηγορίου Παλαμά

Πρώτη επαφή με την ψαλτική τέχνη δέκα-έντεκα ετών στην Σιάτιστα Κοζάνης με τον Αναστάσιο Βλύχα. Η ψαλτική τέχνη για αυτόν είναι η τέχνη που καλύπτει όλη την ελληνική μουσική. Επομένως αγαπάει, σπουδάζει και διδάσκει την ελληνική μουσική. Το ισοκράτημα διατηρεί το τετράχορδο και πεντάχορδο στο οποίο κινείται η βασική μελωδία. Η εξέλιξη του ήρθε αφενός με τη γνώση της ελληνικής γλώσσας και μέσω της μουσικής, καθώς η μουσική του δίνει διεξόδους για να μπορεί να κατανοήσει καλύτερα τη μουσική άλλων λαών. Για να εξελιχθεί κανείς στην ψαλτική τέχνη πρέπει αρχικά να βρει έναν καλό δάσκαλο, να κουρδίσει το αυτί του ο εγκέφαλος του, μετά να μάθει τους απόστιχους. Δεύτερο στάδιο είναι τα σημαδόφωνα , τρίτο στάδιο η θεωρητική προσέγγιση των κλιμάκων, γενών, ειδών μελοποιήσεις. Η ψαλτική τέχνη εξελίσσεται αυτή την εποχή, καθώς υπάρχουν πλέον πολλές σχολές που ασχολούνται με αυτή και πολλές καινούργιες συνθέσεις από νέους. Η τεχνολογία έχει βοηθήσει σε αυτή την εξέλιξη με ψηφιακά βιβλία, ηχογραφήσεις και άλλα. Είναι χοράρχης του χορού, «Θεσσαλονικείς Υμνωδοί», ένας χορός ο οποίος δημιουργήθηκε για να βοηθήσει τους μαθητές του με τη συνεχόμενη τριβή με την ψαλτική τέχνη, καθώς κάθε εβδομάδα κάνουν πρόβα. Αποφασίζουν από την αρχή της χρονιάς τι θα μελετήσουν Και που θα παρευρεθούν και έτσι εκτός του άλλου, οι μαθητές βλέπουν αυτή τη μουσική και από την πλευρά της χορωδίας. Παναγιώτης Χοβαρδάς, Λαμπαδάριος στη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης

Η πρώτη επαφή με την ψαλτική τέχνη ήταν λόγω του παππού του του πάτερ Παναγιώτη Ευαγγελόπουλο στην τετάρτη δημοτικού, όπου τον πήγε στη Σχολή Βυζαντινής μουσικής του Σωματείου Ψαλτών Θεσσαλονίκης. Πρώτος του δάσκαλος ο Νέστωρας Παπαλεξίου, δεύτερος και σημαντικότερος στο κομμάτι αισθητικής και διαμόρφωσης του ο Χαρίλαος Ταλιαδώρος. Η ψαλτική τέχνη για αυτόν είναι εκτός από το βασικό του επάγγελμα κομμάτι της καθημερινότητάς του. Καθώς μέσω της διατριβής του έχει συνεχόμενη τριβή, είναι βασικό στοιχείο της ταυτότητας των Ελλήνων, το οποίο έχει εκλείψει και πρέπει να το επανεισάγουμε ως στοιχείο αυτοπροσδιορισμού. Ο ισοκράτης είναι σημαντικός, αλλά πρέπει να είναι λιτός και απλός. Για να εξελιχθεί κανείς πρέπει να διαλέξει έναν σωστό δάσκαλο για σπουδές και να πηγαίνει μαζί του και στο αναλόγιο καθώς χωρίς αναλόγιο δεν υπάρχει εξέλιξη. Η τεχνολογία δεν βοηθάει την εξέλιξη ψαλτικής τέχνης, καθώς κάνει τον άνθρωπο να τα βρίσκει όλα έτοιμα, χωρίς κάποια μεγάλη προσπάθεια, σε αντίθεση με το παρελθόν που δεν υπήρχε, οπότε αναγκαστικά ήταν όλοι καλύτεροι στην απομνημόνευση, στη μεταγραφή, κάτι που πλέον υστερούν όλοι.

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΑΣ ΘΕΟΔΩΡΑΣ

Εικόνα 4. Ιερά Μονή Αγίας Θεοδώρας¹⁴

Η Ιερά Μονή Αγίας Θεοδώρας βρίσκεται επί της Ερμού, στο Κέντρο της Θεσσαλονίκης. Αρχικά η μονή ήταν αφιερωμένη στον πρωτομάρτυρα Στέφανο. Το 837 εγκαταστάθηκε στη μονή η Οσία Θεοδώρα για να μονάσει και από το 893 που απεβίωσε πήρε η μονή το όνομά της. Στην αρχή λειτουργούσε με κοινοβιακό σύστημα και μεταγενέστερα λειτουργούσε ως ενοριακός ναός. Στην περίοδο της τουρκοκρατίας ονομαζόταν Μοναστήρι των κοριτσιών και είχε 200 μοναχές. Ήταν μια από τις λίγες μόνες που λειτουργούσε κανονικά και δεν έγινε τζαμί. Το καθολικό της μονής κάηκε το 1890 και το 1917. Ο ναός που υπάρχει σήμερα, χτίστηκε το 1935 δίπλα στον κατεστραμμένο καθολικό. Το 1957 στη δυτική πτέρυγα της μονής λειτουργούσε φοιτητικό οικοτροφείο και εκκλησιαστική σχολή. Από το 1974 είναι ανδρική μονή. Το 1989 ιδρύθηκε το Κέντρο Αγιολογικών Μελετών της Ιεράς Μητρόπολης Θεσσαλονίκης και έχει στην κηδεμονία της πέντε Μετόχια.¹⁵¹⁶

¹⁴ Πηγή: <https://thessaloniki.travel/el/exerevrontas-tin-poli/thriskeia/monastiria/iera-moni-agias-theodoras/> (30.05.2023).

¹⁵ “Αγία Θεοδώρα“, στο: <https://agiatheodora.gr/> (30 Μαΐου, 2023).

¹⁶ “Ιερά Μονή Αγίας Θεοδώρας Θεσσαλονίκης”, στο: <https://www.monastiria.gr/iera-moni-agias-theodorasthessaloniki/> (30 Μαΐου, 2023).

ΨΑΛΤΕΣ

Χασανίδης Ιωάννης, Πρωτοψάλτης, Αγίας Θεοδώρας

Ξεκινά την επαφή του με την ψαλτική τέχνη όταν ήταν έντεκα ετών. Μαθήτευσε στην Αθωνιάδα στο Άγιον Όρος. Η ψαλτική τέχνη σημαίνει για αυτόν διακόνημα, εργαλείο προσευχής, μέσο για να προσευχηθείς. Το ισοκράτημα είναι χρήσιμο για τη μουσική, αλλά το παν είναι η μονωδία. Εξελίχθηκε μέσα στην ψαλτική τέχνη με σπουδές, μετά με το Αναλόγιο και με τα ακούσματα παλαιότερων δασκάλων στο Άγιον Όρος. Τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κανείς για να μάθει σωστά την ψαλτική τέχνη είναι πρώτα το αναλόγιο κοντά σε κάποιον, μετά η μελέτη της μουσικής και φυσικά όλα εξαρτώνται από το χάρισμα. Η ψαλτική τέχνη εξελίσσεται και η τεχνολογία βοηθάει πάρα πολύ σε αυτό, καθώς είναι μέσο που πρέπει να το χρησιμοποιείς σωστά.

Άψης Χρήστος

Από μικρός του άρεσε να ακούει καλούς ψάλτες. Άρχισε ψαλτική με τον πατέρα Νεκτάριο Πάρη, τον Χρήστο Ψωμιάδη, τον Κωστάκη Ρηγό, αλλά ως κύριο δάσκαλο είχε τον Γιάννη Χασανίδη. Η ψαλτική τέχνη για αυτόν είναι ότι συνεπάγεται και συμπληρώνει, αυτό που λέμε τέχνη. Είναι ένας πλήρως ολοκληρωμένο μουσικό σύστημα και μέσω προσευχής. Το ισοκράτημα είναι απαραίτητο. Εξελίχθηκε πρώτα με μαθήματα στο Αναλόγιο, μετά με μαθητεία σε δασκάλους και ωδεία και ακούγοντας μεγάλους ψάλτες. Τα σωστά βήματα για να μάθει κανείς βυζαντινή είναι να αρχίσει από το Αναλόγιο, να πάει σε ένα ωδείο για να μάθει παρασημαντική και να επιλέξει το ύφος που του ταιριάζει. Αυτό γίνεται με την επιλογή του δασκάλου. Η ψαλτική εξελίσσεται γιατί είναι πλέον μια επιστήμη και μέσα στην επιστήμη υπάρχει έρευνα που μας δίνει άλλες εκδοχές για το πώς λειτουργούσαν οι παλαιότεροι και πως εμείς. Όλη αυτή είναι μια δυναμική διαδικασία. Η τεχνολογία έχει βοηθήσει στην εξέλιξη, καθώς πλέον μπορείς να ακούσεις όποιον ψάλτη θες όπου και να βρίσκεσαι.

Βασίλης Μιχαήλ Κωστόπουλος

Πρώτη επαφή εννιά ετών ξεκινώντας την Τριανδρία στον τοπικό ψάλτη και έπειτα προχωρά στον κύριο Γιάννη Χασανίδη. Η ψαλτική τέχνη είναι ο καλύτερος τρόπος προσευχής και βοηθάει στο να συγκεντρώνεσαι και να προσέχεις τον όρο της ακολουθίας. Το ισοκράτημα βοηθάει πάρα πολύ την ψαλτική τέχνη, καθώς δεν υπάρχει κάποιο μουσικό όργανο σε αυτή τη μουσική, όπως στην ευρωπαϊκή. Η εξέλιξή του μέσα στην ψαλτική τέχνη έγινε αρχικά μαθαίνοντας τα βασικά από μικρή ηλικία. Η ψαλτική εξελίσσεται όπως όλες οι τέχνες γενικότερα, παίρνοντας στοιχεία από το παρελθόν που είναι η βάση και πάνω σε αυτά προχωράμε στα επόμενα στάδια. Η τεχνολογία βοηθάει στην εξέλιξη της ψαλτικής μέσω του ηχογραφήσεων που μπορεί να ακούσει κανείς και να γίνει καλύτερος, αλλά δεν βοηθάει τόσο στο να χρησιμοποιούμε τον ηλεκτρονικό ισοκράτη.

ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΛΑΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ Η ΛΑΓΟΥΔΙΑΝΗΣ

Εικόνα 5. Ιερός ναός Παναγίας Λαοδηγήτριας ή Λαγουδιανής¹⁷

Ο Ιερός Ναός της Παναγίας Λαοδηγήτριας βρίσκεται στην περιοχή της Άνω πόλης. Η ιστορία της μονής αρχίζει τον δέκατο τέταρτο αιώνα, όπου ο Λαγουδιάτης έχτισε ένα βυζαντινό γυναικείο καθολικό μοναστήρι που αργότερα λειτούργησε ως Μετόχι της μονής Βλατάδων. Κατά την παράδοση το όνομά της οφείλεται σε έναν λαγό που κρύφτηκε σε μια τρύπα όπου βρέθηκε η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας. Στη θέση εκείνη χτίστηκε ο ναός της Παναγίας που ονομάστηκε Παναγία Λαγουδιανή. Στην Τουρκοκρατία ονομαζόταν Τσαουσάν Μοναστήρι, δηλαδή μοναστήρι των Λαγών. Την εποχή εκείνη το μοναστήρι αποτελούνταν από το ναό, τα κελιά των καλογριών, αλλά και περίπου είκοσι κατοικίες στη γύρω περιοχή. Τις κατοικίες αυτές τις εκχώρησαν σε άστεγος χριστιανούς. Ο ναός που υπάρχει σήμερα ανακατασκευάστηκε το 1802 με χορηγία του Ιωάννη Κανταντζόγλου. Αρχιτεκτονικά ανήκει στον Τύπο της τρίκλιτης ξυλόστεγης Βασιλικής με γυναικωνίτη. Στην αυλή υπάρχει παρεκκλήσι με καμαρωτή στέγη όπου υπάρχει αγίασμα. Η εκκλησία είναι αφιερωμένη στη Θεοτόκο Ζωοδόχου Πηγή.¹⁸

¹⁷ Πηγή: <https://www.thessalonikitourism.gr> (30.05.2023).¹⁸

“Ιερός ναός Παναγίας Λαοδηγήτριας ή Λαγουδιανής”, στο:

<https://www.thessalonikitourism.gr/index.php/el/component/k2/item/324-church-of-panagia-laodigitria-orpanagia-lagoudiani> (30 Μαΐου,2023).

¹⁸ “Παναγία Λαοδηγήτρια (ή Παναγία Λαγουδιανή)”, στο: <https://cityportal.gr/place/panagia-laodhghtria-hpanagia-lagoydianh-159615-1373-1072-0/> (30 Μαΐου,2023).

ΨΑΛΤΗΣ

Δημήτρης Μανούσης, Πρωτοψάλτης Παναγίας Λαοδηγήτριας

Πρώτη του επαφή με την ψαλτική τέχνη ήταν στα Γιάννενα, εννέα ετών περίπου, στον πατέρα Λάμπρο Τσιάρα. Πήρε πτυχίο στα Γιάννενα σε μια μη αναγνωρισμένη Σχολή, για αυτό έδωσε κατατακτήριες στην Αθήνα με καθηγητή τον Μανώλη Χατζημάρκο, αλλά πιο πολύ έχει επηρεαστεί από τον Γρηγόριο Στάθη που ήταν δάσκαλός του στη διδακτορική διατριβή του. Η ψαλτική τέχνη για αυτόν είναι ένας τρόπος έκφρασης προσευχή και η προσωπική του αναφορά στον Θεό. Το ισοκράτημα είναι πάρα πολύ σημαντικό κατά τη γνώμη του, καθώς δημιουργεί μια συγκεκριμένη ατμόσφαιρα στα πλαίσια της μονοφωνικής μουσικής, είναι η βάση πάνω στην οποία ο ψάλτης κινείται, η βάση του ήχου. Η εξέλιξη του μέσα στην ψαλτική τέχνη ήρθε κυρίως με τη λατρεία από μικρή ηλικία. Κάθε μέρα στους εσπερινούς. Είχε μια παρέα και από άλλα παιδιά που πήγαιναν στην εκκλησία και έτσι όλοι μαζί διάβαζαν. Διάβαζαν αρκετά, καθώς δεν υπήρχε τότε το Ίντερνετ. Από μικρή ηλικία είχε την έφεση στο να διδάσκει άλλα παιδιά. Για να μάθει κανείς σωστά την ψαλτική τέχνη, πρέπει να επιλέξει έναν καλό δάσκαλο, ο οποίος να έχει παραδοσιακή προσέγγιση της ψαλτικής τέχνης. Η ψαλτική τέχνη εξελίσσεται αφενός με καινούργια μελοποιήματα, προσαρμοσμένα στις λατρευτικές και λειτουργικές ανάγκες. Υπάρχουν καθηγητές, επιστήμονες, οι οποίοι την προσεγγίζουν με επιστημονικά κριτήρια και κάνουν μεταγραφές από την παλιά στη νέα μέθοδο. Κάτι πολύ σημαντικό. Η τεχνολογία βοηθάει στην εξέλιξη της ψαλτικής τέχνης αλλά με μέτρο. Είναι αντίθετος με τη χρήση ηλεκτρονικού ισοκράτη μέσα στην εκκλησία γενικά πρέπει μέσω της τεχνολογίας να ακούμε μόνο συγκεκριμένους ψάλτες και να μη χανόμαστε στην πληθώρα που υπάρχει.

ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Εικόνα 6. Ιερός ναός Αγίου Δημητρίου Πολιούχου Θεσσαλονίκης¹⁹

Ο Ιερός Ναός του Αγίου Δημητρίου, που είναι ο Πολιούχος της Θεσσαλονίκης, βρίσκεται επί της οδού Αγίου Δημητρίου. Η ιστορία του ναού αρχίζει το 313, όπου χτίστηκε ένα μικρό προσευχητάριο. Το 412 στον ίδιο χώρο ιδρύθηκε μια μεγάλη τρίκλιτη βασιλική Εκκλησία από τον Έπαρχο Ιλλυρικού Λεόντιο. Το 629 έως 634 κήκε και στη θέση της χτίστηκε μια πεντάκλιτη βασιλική επί την επίβλεψη του επισκόπου Ιωάννη. Το 904 οι Σαρακηνοί λεηλάτησαν τον ναό. Το 1185 οι Νορμανδοί έκλεψαν το σκήνωμα του Αγίου από το κιβώριο που βρισκόταν και βρέθηκε στο μοναστήρι του Αγίου Λαυρεντίου στην Ιταλία. Σημαντικό είναι ότι το 1492 έως το 1493 μετατράπηκε σε τζαμί. Η εικόνα του Αγίου Δημητρίου και πολλά κειμήλια μεταφέρθηκαν σε έναν παραθαλάσσιο ναό που βρισκόταν στη θέση της σημερινής Μητρόπολης. Αυτός ο ναός ήταν μια ξυλόγλυπτη τρίκλινη βασιλική. Το 1912 ο ναός του Αγίου Δημητρίου λειτούργησε ξανά ως χριστιανικός χώρος λατρείας. Το 1917 κήκε και αναστηλώθηκε το 1948 από τον αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Ζάχο και τους συνεργάτες του. Τα εγκαίνια του ανακαινισμένου ναού έγιναν στις 26/10/1949. Το 1978 επιστράφηκαν η κάρα και μέρος των λειψάνων και τοποθετήθηκαν μέσα σε αργυρή λειψανοθήκη που κατασκευάστηκε εκεί που ήταν το παλιό κιβώριο. Το 1988 ο ναός ανακηρύχθηκε μνημείο παγκόσμιας κληρονομιάς. Από το ίδιο έτος η κρύπτη του Ναού λειτουργεί ως εκθεσιακός χώρος, όπου ο επισκέπτης βρίσκει συλλογή κιονόκρανων γλυπτών θωρακίων και αγγείων.²⁰

¹⁹ Πηγή: <https://www.romfea.gr/katigories/10-apopseis/41589-agios-dimitrios-thessalonikis-kaikoronos-CF%8Aos> (30.05.2023).

²⁰ “Ιερός Ναός Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης”, στο <https://el.wikipedia.org/wiki/> (30 Μαΐου,2023).

ΨΑΛΤΗΣ

Τζινευράκης Χαραλάμπους, Λαμπαδάριος Ιερού Ναού Αγίου Δημητρίου
Θεσσαλονίκης

Πρώτη επαφή με την ψαλτική τέχνη στην εκκλησία ως άκουσμα οκτώ, εννιά ετών, αλλά επίσημα μαθήματα δεκατεσσάρων ετών στη Σχολή Βυζαντινής Μουσικής των Χανίων, πόλη καταγωγής του. Το πτυχίο του το πήρε από τον Χατζηθεοδώρου Γεώργιο. Συνεχίζει τις σπουδές του στην Αθήνα, στο Ελληνικό ωδείο, αλλά συγχρόνως και με τον δάσκαλό του. Η ψαλτική τέχνη για αυτόν είναι τα πάντα. Η εργασία του, ο τρόπος έκφρασης, τρόπος ζωής και ένα αντικείμενο το οποίο θα ανακαλύπτει όσο ζει και θα ψάχνει. Το ισοκράτημα κατά την άποψή του είναι απαραίτητο συστατικό της ψαλτικής. Γίνονται βέβαια κάποιες αυθαιρεσίες με ισοκρατήματα σε τρίτες, πέμπτες. Θεωρεί πως το ισοκράτημα πρέπει να είναι λιτό. Η εξέλιξη του ήρθε αρχικά στην μαθητεία της τάξης και έπειτα στην καθαρά πρακτική με την έννοια του ακούσματος και του ζυμώματος πάνω στο Αναλόγιο. Για να μάθει κανείς σωστά, πρέπει να μαθητεύσει στην τάξη αρχικά, αλλά μετά πρέπει να πάει με το δάσκαλό του στο Αναλόγιο. Εκεί γίνεται το πραγματικό μάθημα της ψαλτικής τέχνης. Η ψαλτική τέχνη δεν παραμένει στάσιμη αν παρέμενε, θα είχε εξαφανιστεί. Το θέμα είναι αν η εξέλιξη πηγαίνει προς το σωστό δρόμο. Οι νέοι που ασχολούνται είναι καταρτισμένοι και έχουν πολλές γνώσεις, από την άλλη όμως έχουμε βήματα προς τα πίσω στο ψαλτικό μέρος. Τα σωστά ακούσματα όσο περνούν τα χρόνια είναι λιγότερα. Η τεχνολογία έχει βοηθήσει στην εξέλιξη της ψαλτικής τέχνης με το μικρόφωνο, από την άλλη με τον ηλεκτρονικό ισοκράτη είναι κάτι που δεν θα ήθελε στο αναλόγιο του, αλλά βοηθάει κάποιον που ψάλλει μόνος του.

ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΔΕΞΙΑΣ

Εικόνα 7. Ιερός Ναός Παναγίας Δεξιάς ή Δέξιας²¹

Ο Ιερός Ναός της Παναγίας Δεξιάς βρίσκεται στην οδό Εγνατίας απέναντι από την Καμάρα στο κέντρο της πόλης. Είναι ενοριακός ναός και ανήκει στη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης. Γιορτάζει στις 21 Νοεμβρίου, γιορτή των Εισοδίων της Θεοτόκου. Αρχικά στο χώρο υπήρχε βυζαντινός ναός του Αγίου Υπατίου. Στο ναό κάποια στιγμή προσφέρθηκε η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας της Ελεούσας. Η εικόνα αυτή ήταν πιστό αντίγραφο της ομώνυμης εικόνας του Κύκκου της Κύπρου. Κατά την παράδοση η εικόνα αγιογραφήθηκε από τον Άγιο Ευαγγελιστή Λουκά. Στην εικόνα η Θεοτόκος φέρει τον Ιησού ως βρέφος στο δεξί της χέρι αντί του αριστερού. Το 1956 χτίστηκε η σημερινή εκκλησία και πήρε το όνομά της από αυτή την εικόνα. Κατασκευάστηκε σε αρχιτεκτονικό τύπο σταυροειδούς με τρούλο και δύο κωδωνοστάσια. Εσωτερικά έχει τοιχογραφίες και βυζαντινά εικονίσματα.²²²⁴²³

²¹ Πηγή: <https://www.thessalonikiturismo.gr/index.php/el/component/k2/item/328-church-of-panagia-deksia> (30.05.2023).

²² “Παναγία Δέξια”, στο: <https://el.wikipedia.org/wiki/> (30 Μαΐου,2023). ²⁴

“Ιερός Ναός Παναγίας Δεξιάς”, στο:

<https://www.thessalonikiturismo.gr/index.php/el/component/k2/item/328-church-of-panagia-deksia> (30 Μαΐου,2023).

²³ “Η Παναγία η Δεξιά Θεσσαλονίκης”, στο: <https://www.ekklisiaonline.gr/ekklisiaonline/i-panagia-i-dexiathessalonikis/> (30 Μαΐου,2023).

ΨΑΛΤΕΣ

Χαλκιάς Χρήστος, Πρωτοψάλτης στην Παναγία Δεξιά

Το ταξίδι του στην ψαλτική τέχνη ξεκινάει στην ηλικία των οκτώ-εννιά, με τα πρώτα ακούσματα στην εκκλησία και συνεχίζεται στα έντεκα- δώδεκα στο Εκκλησιαστικό γυμνάσιο και λύκειο της Αθωνιάδος. Η πρώτη του μαθητεία ήταν με τον Γιάννη Παπαχρόνη, μετά με τον Γέροντα Μελέτιο Συκεώτη. Η ψαλτική για αυτόν είναι από τους κυριότερους τρόπους έκφρασης δίχως μουσική δεν θα μπορούσε να εκφράσει τα συναισθήματά του. Το ισοκράτημα είναι η ορχήστρα του ψάλτη δεν γίνεται δίχως ισοκράτημα. Είναι στοιχείο εμπλουτισμού αυτής της μονοφωνικής μουσικής και κράτημα. Εξελίχθηκε με την χρόνια τριβή δίπλα σε μεγάλους δασκάλους. Το πιο σημαντικό είναι να επιλέξει κανείς ένα σωστό δάσκαλο που θα τον κάνει να αγαπήσει την τέχνη αυτή. Η ψαλτική τέχνη έχει αλματώδη εξέλιξη ως προς το θεωρητικό κομμάτι, κυρίως με έρευνες, αλλά έχει παραμείνει στάσιμη στο πρακτικό κομμάτι. Η τεχνολογία έχει βοηθήσει στην εξέλιξη, καθώς παραθέτει τεράστιο υλικό, που αλλιώς δεν θα μπορούσαμε να βρούμε, αλλά τελικά μέσα στην αδιάφορη και άσχετη πληροφορία κρύβεται και χάνεται και η ουσιώδες.

Καρατσιομπάνης Άγγελος, Λαμπαδάριος, Αγίας Παναγίας Δεξιάς

Η πρώτη επαφή με την ψαλτική ήταν επτά ετών στην Αλεξανδρούπολη, με τον πρωτοψάλτη της Μητρόπολης Γεώργιο Δροσάκη και τον ψάλτη της Αγίας Κυριακής, τον Δημήτριο Ντουφλακάκη μέχρι το πτυχίο. Μετά από το πτυχίο μέχρι το δίπλωμα με τον Ιωάννη Λιάκο. Η ψαλτική τέχνη για αυτόν είναι από τις κυριότερες μορφές δοξολογίας προς το Θεό και για αυτό και κατέχει και τόσο ή θα έπρεπε να κατέχει τόσο σημαντική θέση στη σημερινή λατρεία. Το ισοκράτημα κατά την άποψή του είναι ταυτόχρονα σημαντικό και δύσκολο, γιατί θέτει μια βάση για την υπάρχουσα μελωδία, αλλά ταυτόχρονα είναι αμφισβητούμενο γιατί δεν γνωρίζουμε ακριβώς τι μπορεί να συνέβαινε με το ισοκράτημα τα πρώτα χρόνια της ψαλτικής τέχνης. Η εξέλιξή του μέσα στην ψαλτική τέχνη έγινε κατά βάση μέσω του Ιωάννου Λιάκου επί επτά χρόνια και ακόμα και τώρα συμβουλάτορα του. Τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κανείς για να μάθει σωστά την ψαλτική τέχνη είναι μια ταυτόχρονη προσέγγιση του Αναλογίου και των θεωρητικών μαθημάτων τουλάχιστον για σήμερα. Παλαιότερα το Αναλόγιο ήταν η κυριότερη πηγή μόρφωσης. Η βυζαντινή μουσική έχει μια ανάσα ανανέωσης. Οι νεότεροι αναζητούν παλαιά μαθήματα και την πηγή της. Η τεχνολογία έχει βοηθήσει στην εξέλιξη της ψαλτικής τέχνης, αφού πλέον έχουμε ευκολότερη πρόσβαση σε τωρινές και παλιές ηχογραφήσεις σε κείμενα και γενικά είναι πιο εύκολη η πρόσβαση στα πρώτα βήματα προσέγγισης της βυζαντινής μουσικής.

ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΝΕΑΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

Εικόνα 8. Ιερός ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου νέας Παναγίας²⁴

Ο Ιερός Ναός της Νέας Παναγίας ή Τρανής Παναγίας, όπου ήταν γνωστή παλαιότερα βρίσκεται στην οδό Δημητρίου Γούναρη. Στο χώρο αυτό τον δωδέκατο αιώνα στη βυζαντινή εποχή υπήρχε ένα μοναστήρι αφιερωμένο στην Θεοτόκο. Η μονή αυτή καταστράφηκε το 1690. Το 1727 σύμφωνα με μαρμάρινη επιγραφή που υπάρχει στο ναό χτίστηκε ο ναός και τιμάται η μνήμη της Κοίμησης της Θεοτόκου. Αρχιτεκτονικά ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης βασιλικής με γυναικωνίτη. Δυτικά έχει μια στοά και στη νότια πλευρά είναι προσαρτημένο πρότυλο νεοκλασικό, πάνω από το οποίο έχει καμπαναριό. Τόσο στο Ιερό Βήμα όσο και στον γυναικωνίτη υπάρχουν τοιχογραφίες του δέκατου όγδοου αιώνα, βασισμένες στη ζωγραφική των Παλαιολόγων. Επιβλητικό είναι και το επιχρυσωμένο ξυλόγλυπτο τέμνηλο. Έργα του δεκάτου ενάτου αιώνα είναι ο δεσποτικός θρόνος, ο Άμβωνας και οι Αγιογραφίες. Ο ναός πανηγυρίζει στις 15 Αυγούστου.²⁵²⁶

²⁴ Πηγή: <https://www.thessalonikiturismo.gr/index.php/el/component/k2/item/326-church-of-nea-panagia> (30.05.2023).

²⁵ “Ιερός Ναός Νέας Παναγίας”, στο: <https://www.thessalonikiturismo.gr/index.php/el/component/k2/item/326church-of-nea-panagia> (30 Μαΐου,2023).

²⁶ Χριστίνα Χαλεπλίδου, “Θεσσαλονίκη, η πόλη της Παναγίας-Ξεμάγηση στους Ναούς της Κοίμησης της Θεοτόκου”, στο: <https://www.pemptousia.gr/2022/08/thessaloniki-i-poli-tis-panagias-xenagisi-stous-naous-tiskimisis-tis-theotokou/> (30 Μαΐου,2023).

ΨΑΛΤΗΣ

Τσάμης Ιωάννης, Πρωτοψάλτης Ιερού Ναού Νέας Παναγίας

Πρώτη επαφή με την ψαλτική στην ηλικία των τεσσεράμισι ετών. Μαθητεύσει στον Χαρίλαο Ταλιαδώρο για οκτώ χρόνια και έπειτα έκανε ένα πέρασμα από άλλους ψάλτες της εποχής, όπως ο Θανάσης Μαυρίδης, ο Δημήτρης Καγκαράς, ο Αντώνης Τσαχαλίνα, τον Πασχάλη Μάνο. Μετά επέστρεψε στον Ταλιαδώρο και μετά από κάποια χρόνια ξεκίνησε την επαγγελματική του σταδιοδρομία αναλαμβάνοντας Αναλόγια υπεύθυνα. Η ψαλτική για αυτόν είναι ένας τρόπος και μια στάση ζωής. Το ισοκράτημα είναι δευτερεύον δεδομένων στην ψαλτική γιατί, όπως λέει και ετυμολογία του, βαστάει το ίσο τον τόνο του μέλους και είναι σημαντικό για να δημιουργείται η αρμονία σε οποιοδήποτε μέλος. Η εξέλιξή του μέσα στην ψαλτική ήρθε ξεκινώντας για 15 χρόνια στο Αναλόγιο με δασκάλους και έπειτα συχνά ως λαμπαδάριος. Τα πρώτα χρόνια μετά ως πρωτοψάλτης και με συνεχόμενο διάβασμα και τριβή, εξελίχθηκε. Τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να εξελιγθεί στην ψαλτική τέχνη είναι η γνώση η οποία παρέχεται σε μια σχολή σε ένα ωδείο και η εμπειρία στο αναλόγιο γιατί το αναλόγιο κάνει τον ψάλτη και όχι το δεύτερο. Η ψαλτική τέχνη είναι μια ζωντανή μουσική και εξελίσσεται γιατί συνέχεια βγαίνουν καινούργια μέλη, κάτι το οποίο δείχνει τη συνεχόμενη παρουσία της και την τάση της για εξέλιξη. Η τεχνολογία μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε θετικά, είτε αρνητικά, έτσι και στην ψαλτική κάποια στοιχεία της τεχνολογίας βοηθούν στην εξέλιξη της, κάποια άλλα όμως δεν βοηθούν. Ηγείται καλλιτεχνικά του βυζαντινού χορού «Ηδύμελλον» και φέτος κλείνουν τα 20 χρόνια. Αποτελείται από φίλους και μαθητές διαφόρων δασκάλων της Θεσσαλονίκης και δημιουργήθηκε για να παρουσιάσει κάτι φρέσκο για εκείνη την εποχή. Κάτι το οποίο μετά από 20 χρόνια πορείας έδειξε ότι ήρθε για να μείνει και όχι για να σταματήσει.

Ερωτηματολόγιο συνεντεύξεων. Παρακάτω καταθέτω το ερωτηματολόγιο που δόθηκε στους ψάλτες που πήραν μέρος στην εργασία μας.

Ερωτηματολόγιο

Πρώτη ερώτηση : Ονοματεπώνυμο.

Δεύτερη: Σε ποια ηλικία ήταν η πρώτη σας επαφή με την ψαλτική;

Τρίτη: Γνωρίζεται παρασημαντική ή είστε πρακτικοί;

Τέταρτη: Πού μαθητεύσατε;

Πέμπτη: Τι σημαίνει για εσάς η ψαλτική τέχνη;

Έκτη: Ποια είναι η άποψη σας για το ισοκράτημα;

Έβδομη: Με ποιόν τρόπο εξελιχθήκατε στην ψαλτική;

Ογδοη: Ποια είναι τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά την ψαλτική;

Ένατη: Πιστεύεται ότι η ψαλτική τέχνη εξελίσσεται ή παραμένει στάσιμη;

Δέκατη: Βοηθάει η τεχνολογία στην εξέλιξη της ψαλτικής;

Αν είχαν κάποια χορωδία τους ρωτούσα και για αυτή.

Αποτελέσματα ερωτηματολογίου

Όλοι είπαν πως η επαφή τους με την ψαλτική τέχνη ξεκίνησε σε πολύ μικρή ηλικία αρχικά ως άκουσμα τις Κυριακές στην εκκλησία και έπειτα ξεκινώντας μαθήματα. Για τους περισσότερους η ψαλτική τέχνη είναι τρόπος ζωής και η επαφή τους με τον Θεό. Το ισοκράτημα το θεωρούν όλοι πολύ σημαντικό και βάση για τους ψάλτες, απλά θεωρούν ότι δεν πρέπει να υπερτερεί της ψαλμωδίας. Είπαν πως εξελίχθηκαν επιλέγοντας έναν καλό δάσκαλο. Με διάβασμα και πάνω από όλα με την επαφή με το Αναλόγιο καθώς εκεί γίνεσαι ψάλτης. Όσων αφορά τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά την ψαλτική τέχνη πρώτο και πάλι είναι ένας καλός δάσκαλος, η μελέτη, το Αναλόγιο και τέλος να μπει σε μια ενορία ως ψάλτης, δηλαδή στη πράξη. Θεωρούν πως η ψαλτική τέχνη εξελίσσεται αυτή την εποχή με τις σχολές που υπάρχουν πλέον, αλλά κάποιοι πιστεύουν πως στο ψαλτικό κομμάτι μένουμε στάσιμοι παρόλο που σίγουρα σε κομμάτι έρευνας πάμε μπροστά. Η τεχνολογία βοηθάει σε αυτήν την εξέλιξη αφού έχουμε μέσα που μας διευκολύνουν αλλά και εδώ υπάρχει μία παγίδα που μας κάνει να ξεφεύγουμε από την σωστή χρήση της τεχνολογίας και μας κάνει αντί να πάμε μπροστά να πηγαίνουμε πίσω.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΨΑΛΤΩΔΟΙ ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

Σας έχω καταθέσει τον πίνακα σε μορφή excel.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΕΡΟΨΑΛΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΟΥ ΣΥΜΜΕΤΕΙΧΑΝ ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

Άψης Χρήστος : Ψάλτης 1

Ζαχαρίου Στέλιος : Ψάλτης 2

Καρατζιομπάνης Άγγελος : Ψάλτης 3

Κούτζιαρης Άγγελος : Ψάλτης 4

Βασίλης Μιχαήλ Κωστόπουλος: Ψάλτης 5

Λιάκος Ιωάννης :Ψάλτης 6

Μανούσης Δημήτριος :Ψάλτης 7

Πολίτης Αθανάσιος :Ψάλτης 8

Τζινεβράκης Χαράλαμπος :Ψάλτης 9

Τσάμης Ιωάννης :Ψάλτης 10

Χαλκιάς Χρήστος :Ψάλτης 11

Χασανίδης Ιωάννης :Ψάλτης 12

Χοβαρδάς Παναγιώτης :Ψάλτης 13

Οι αναφορές θα γίνονται με βάση τον πίνακα.

ΜΕΤΑΓΡΑΦΕΣ

Αναστασημάτιο Ιωάννη Πρωτογάλη Σχηματική μεταγραφή Κύριε εκέκραξα πλ β΄

Ἦχος δ΄ εϋ πλ β΄ Κυριε Εκεκραξα πλ β

①

Νε ε Κυ ρι ε ε κε κρα α ζα α προ

Αναστασημάτιο
 Ἦχος δ΄ εϋ πλ β΄

ος σε ει σα α α καν ου σο ον μα

ει σα καν σο ον μα Κυ υ ρι ι

ι ε Κυ ρι ε ε κε κρα α ζα προ ος σε

2

♩ | ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩
 Σ ε ι σα α α κου ου ου ου πα προ φη ρη γη υη

♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩
 η η η ρη η ρη δε η η σε ε ω ω ω

♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩
 υη πα εν ζω κε ετη γε μα αι με προ ος

♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩
 ος ε ει σα καν ου ο ου πα Κυ υ υ υ υ

3

Handwritten musical notation on a staff. The notes are: D^{\flat} , E , F , G , A , B . Below the staff are the numbers: $p1$, 1 , 1 , 1 , 1 , 2 .

Handwritten musical notation on a staff. The notes are: D^{\flat} , E , F , G , A , B . The staff includes a treble clef and a key signature of one flat.

Απόδοση Χασανίδη με υπεραναλυτική παρασημαντική si=re, λεπτομερείς μεταγραφή
15/12/22

Ηχος Διόνειος Χασανίδης Κωσταντίνος

①

Handwritten musical notation with lyrics: Νε ε Κυ ρι ε ε ε κε ε κρα

Απόδοση
Χασανίδη
ε υπεραναλυτική
παρασημαντική
si=re
120 bpm
λεπτομερείς μεταγραφές
15/12/22

Musical staff with notes and rests.

Handwritten musical notation with lyrics: α ξα α προ ος σε ει σα α α α κω ου

Musical staff with notes and rests.

Handwritten musical notation with lyrics: ου ου μου ει σα κω σο ου μου Κυ υ ρι ι

Musical staff with notes and rests.

Handwritten musical notation with lyrics: ε Κυ ρι ε ε κε ε κρα α ξα προ ος σε

Musical staff with notes and rests.

♭ 3 > - 5 > 2 > 2 ♭ 2 ♭ 2 > 5 > ♭ 4 ♭ 4 > ♭ 5 - 3 > 2 > 1 < 5 - 1
 ε ει σα α α α εω ου οο ου μου ποο οες ζη φω υη

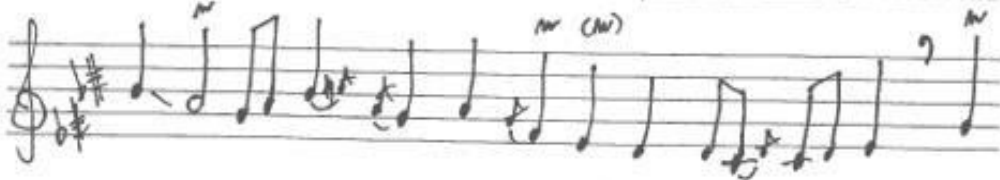
2 > 2 > 2 > 2 > 5 ♭ - 4 2 > 2 > 2 ♭ 2 ♭ 2 ♭ 2 > 5 ♭ 4 ♭ 4 > ♭ 5 ♭ 5
 η η η ζη η ης δε η η σε ω ω ω ω

2 > 5 4 3 2 1 2 3 4 5 6 7 8 ♭ 5 4 3 2 > 3 5 ♭ 5 >
 ως παρ εν ζω κη γε ε ε ιαι αι με ποο ος

- 1 3 > 2 ♭ 2 ♭ 2 5 5 5 > 5 > 5 > 5 > 5 5 - 1
 σε ε ει σα εω οο ο ου παρ ευ υ υ υ

Karavish

③

Handwritten musical notation on a five-line staff. The notation consists of several symbols: a double bar line with a '2' above it, followed by '>5', a symbol resembling a '7' with a bar over it, a bar line, another '>5', a symbol resembling a '7' with a bar over it and a zigzag line above it, a double bar line with a '2' above it, and a symbol resembling a '7' with a bar over it. Below the staff, there are five vertical lines corresponding to the notes, with the first one labeled 'p1' and the last one labeled 'ε'.

Handwritten musical notation on a five-line staff in treble clef. The notation shows a sequence of notes: a quarter note on the second line, a quarter note on the second space, a quarter note on the third line, a quarter note on the third space, a quarter note on the fourth line, a quarter note on the fourth space, a quarter note on the fifth line, a quarter note on the fifth space, a quarter note on the first line, and a quarter note on the first space. There are slurs and accents over the notes.

Ηχος Α♯ ρε πα Αθάνιος Πόσιος

Ⓢ

Νε ε Κυ ρι ε ε κε κρα α ζα προ

Αθάνατη
 Πόσιος
 Ευφρασύνη
 Αποστολή
 do=re
 (~ 49 bpm)
 λεπτομερείς μεταγραφή
 7/2/23

ος σε ει σα α α και ου σου μου

ει σα και σου ον μου α κυ υ ρι ι ε

Κυ ρι ε ε κε κρα α ζα προ ος σε ε

Πολιεύς

②

> ≡ > > ∨ ∩ ∨ ∩ > ≡ > > c
 ει σα α α Κου α σα μα κροαες τη ψυ

≡ > > > > ∩ ∩ — c — > > ∩ ∩ / 3 ∩ ∩ > ∩
 υη η η η η η η η η η η η η η η η η

> ∩ > ∩ — c — c c c ∩ > > ∩
 ω σ μα εν ζω ηε κρη ηε ναι α με

∩ > ∩ ∩ > — ∩ > / 3 ∩ ∩ > ∩ > >
 κρο ας σε ε ει σα κω σο ο ον μα
 (αυ)

Trisitas

③

Handwritten musical notation on a staff with rhythmic markings below:

Handwritten musical notation on a staff with rhythmic markings below:

Handwritten musical notation on a staff with rhythmic markings below:

Handwritten musical notation on a staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C). The melody consists of eighth and quarter notes.

Απόδοση Χαλκιά με υπεραναλυτική παρασημαντική si=re, λεπτομερείς μεταγραφή 2/2/23

Ηχος λ π ες ρε τα Χριστος Χωκωλ

①

(π)

Νε ε Κυ υ ρι ι ε ε κε ε ε κρα α

Απόδοση
Χωκωλ
ε υπεραναλυτική
παρασημαντική
si=re
δινει βρη
λεπτομερείς
μεταγραφές
12/23

ζα α πο ος σε ει σα α α υ κυ

σο ον μα ει σα κυ σο ον μα α κυ υ ρι

ι ε Κυ ρι ε ε κε κρα α ζα α

Χαλκιάς

2

Χαβκιάς

②

Handwritten musical notation on a staff with Greek lyrics below it:

εἰ σα κω σο ον με κω υ υ

Musical staff with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature (C). The melody consists of several eighth and sixteenth notes, with some notes beamed together. There are two 'w' markings above the final notes of the phrase.

Handwritten musical notation on a staff with Greek lyrics below it:

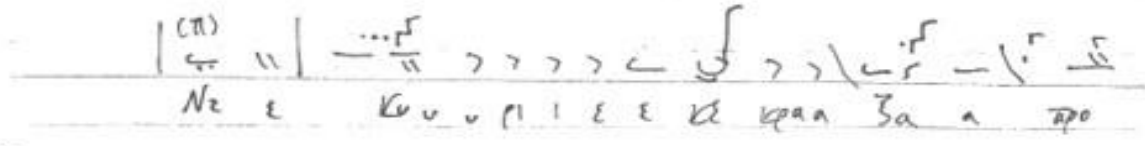
ρ ι ι ι ι ι ι ι ι ε

Musical staff with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature (C). The melody consists of a series of eighth notes, followed by a quarter note and a half note. There is a 'w' marking above the first note of the final pair.

Ήχος $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ Δορίκιος Μανούσης

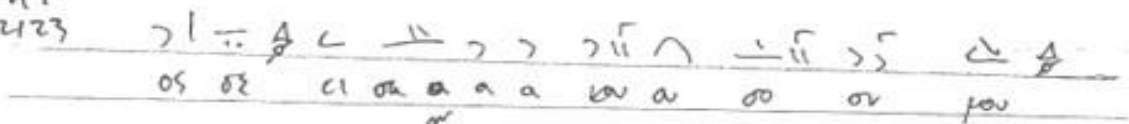
①

(π)

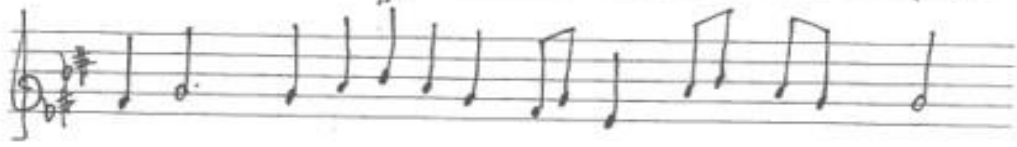
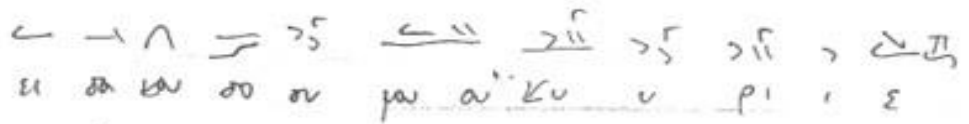

Νε ε Κυ υ ρ ι ε ε ε κρα ζα α πο

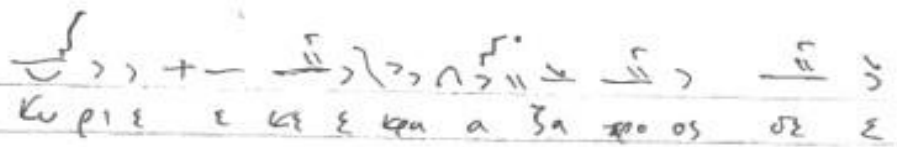
Απόδοση
Μανούση
υπεραναλυτική
παρασημαντική
si=re
λεπτομερείς
μεταγραφές
2/2/23

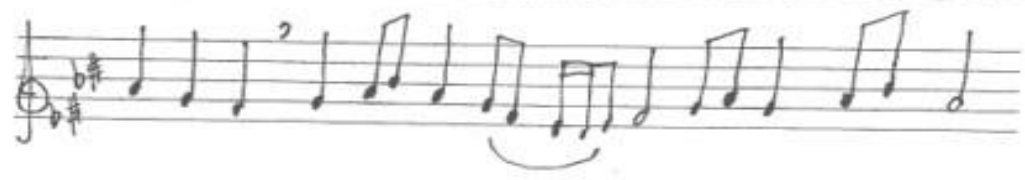
ος σε ει σε α α κυ α σο ον μου

ει σε κυ σο ον μου αι κυ υ ρ ι ε

Κυ ρ ι ε ε ε κρα ζα πο ος σε ε

Marians

3

Handwritten musical notation on a staff. The notes are: a quarter note G4, a quarter note A4, a quarter note B4, a quarter note C5, a quarter note B4, a quarter note A4, a quarter note G4, and a quarter note F4. Below the staff, the rhythmic values are written as: K, v, v, v, m, |, |, |, |, E.

Printed musical notation on a staff in G major (one sharp). The notes are: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4, F4. The first four notes are beamed together. The first two notes have a '+' sign below them.

Απόδοση Καρατσιομπάνη με υπεραναλυτική παρασημαντική do#=re, λεπτομερείς μεταγραφή
4/2/23

Ηχος Αΐς Ντ Πα Άγιος Καρατσιομπάνης

①

Handwritten musical notation with notes and lyrics: Νέ χι ε α α ανς Κυ υ υ ρι ι ε ε κεφα ζα α

Handwritten musical notation with notes and lyrics: προ ος σε ει σα α α α α α ω ω ου ου

Handwritten musical notation with notes and lyrics: ει σα ου ου ου ου α Κυ υ ρι ι ε κε ρι ε

Handwritten musical notation with notes and lyrics: ε κε ε κε α ζα προ ος σε ε ει σα α α α

Handwritten musical notation with notes and lyrics: ε κε ε κε α ζα προ ος σε ε ει σα α α α

Καρυφωποιώνες

2

ΚΟΥ ΟΥ ΟΥ ΟΥ ΠΩ ΠΡΟΧΩΣ ΖΗ ΓΩ ΜΗ Η Η Η

A musical staff in treble clef with a key signature of two sharps (F# and C#). It contains a sequence of notes: quarter notes, eighth notes, and a dotted quarter note, corresponding to the lyrics above.

ΖΗ Η ΗΣ ΔΕ Η Η ΘΕ Σ Ω Ω Ω Ω Ω ΠΩ

A musical staff in treble clef with a key signature of two sharps. It contains a sequence of notes including quarter notes, eighth notes, and a dotted quarter note, corresponding to the lyrics above.

ΕΥ ΖΩ ΚΑ ΚΡΑ ΧΕ Ε ΒΑΙ ΑΙ ΠΙΕ ΤΟ ΟΣ ΘΕ Ε

A musical staff in treble clef with a key signature of two sharps. It contains a sequence of notes including quarter notes, eighth notes, and a dotted quarter note, corresponding to the lyrics above.

ΣΙ ΘΑ ΚΑ ΟΥ Ο ΟΥ ΠΩ ΚΩ Ο Ο Ο Ο ΠΙ Ι Ι Ε

A musical staff in treble clef with a key signature of two sharps. It contains a sequence of notes including quarter notes, eighth notes, and a dotted quarter note, corresponding to the lyrics above.

Απόδοση Τσάμη με υπεραναλυτική παρασημαντική si=re, λεπτομερείς μεταγραφή 10/2/23

Ηχος Π¹ 5 Π_α Ιωάννης Τσάμης

①

Handwritten musical notation with lyrics: Νε ε Κυυ ρι ι ε ε κε κρη α ζα

Απόδοση
Τσάμη
με υπεραναλυτική
παρασημαντική
si=re
δω 85 bpm
(ελαστικό)
Μεταγραφή
10/2/23

Musical staff with notes and rests for the first line of the song.

Handwritten musical notation with lyrics: πο ος σε ει σα α α κα ου οθ ον

Musical staff with notes and rests for the second line of the song.

Handwritten musical notation with lyrics: μα ει σα κα οθ ον μα αι Κυ υ ρι ι ε

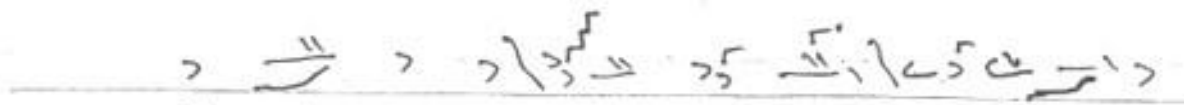
Musical staff with notes and rests for the third line of the song.

Handwritten musical notation with lyrics: Κυ ρι ε ε κε κρη α α ζα πο ος σε ε

Musical staff with notes and rests for the fourth line of the song.

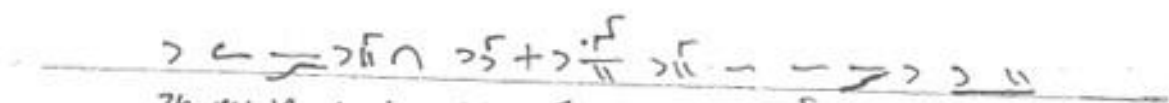
Τραγούδι

2

 εἰ σα α α α κω ον οο ον μα πο οχς

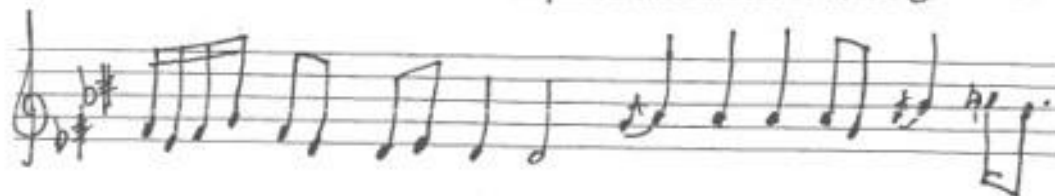

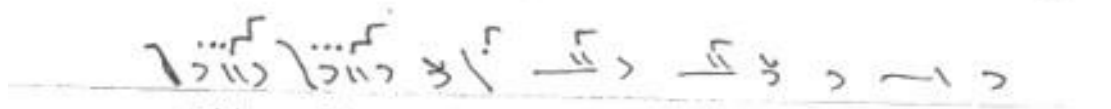
 ζη γω νη η η ης ζη η ης δε η η δε ε

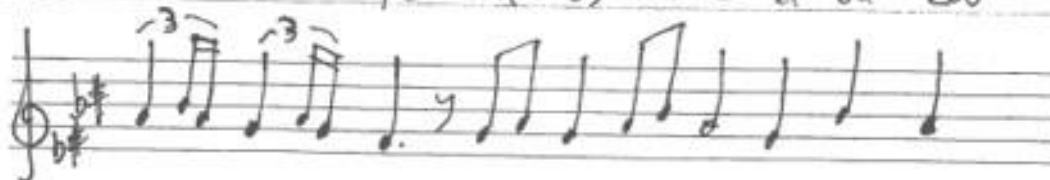

 ω ω ω ες μα 'εβ ζω εβ κω γε ε

 ναι αι ΑΕ πο ος ος ε εἰ σα κω

Toçams

3

Handwritten musical notation on a staff with rhythmic symbols above and below the notes. The symbols include slurs, accents, and various rhythmic markings. Below the staff, there are some characters that appear to be a mix of letters and symbols: "oo o o or pa Ku v u u v u pl l l".

Handwritten musical notation on a staff in G major (one sharp). The melody consists of several eighth and sixteenth notes, some with slurs and accents.

Handwritten musical notation on a staff, possibly a continuation of the previous piece. It includes some rhythmic symbols and characters: "o c u" above the staff and "l e" below it.

Handwritten musical notation on a staff in G major, showing the beginning of a new phrase with a few notes and a slur.

Ήχος $\frac{1}{11}$ $\frac{1}{11}$ $\frac{1}{11}$ Λιάκος Λιάκος

①

Handwritten musical notation with notes and lyrics: *Ne e Ky v ri i se se ka za a zo*

Απόδοση
Λιάκος
αυθεντική
παρασημαντική
si=re
1/11 1/11 1/11
λεπτομερείς μεταγραφές
31/1/23

Handwritten musical notation with notes and lyrics: *os se ei sa a a ka a a so o on ma*

Handwritten musical notation with notes and lyrics: *ei sa ka so on ma ky v ri i se*

Handwritten musical notation with notes and lyrics: *Ky rie se ka a a za zo os se se se*

Handwritten musical notation with notes and lyrics: *Ky rie se ka a a za zo os se se se*

Handwritten musical notation with notes and lyrics: *Ky rie se ka a a za zo os se se se*

Λιακος

③

Handwritten musical notation on a staff with rhythmic symbols and Greek letters below it.

σ σ σ ον ρω κω υ υ υ υ υ υ ρι ε

Handwritten musical notation on a staff in treble clef with a key signature of two sharps (F# and C#). The melody consists of quarter and eighth notes.

Σχόλια μεταγραφών

Οι ψάλτες (11, 12) ξεκινάνε με διαφορετικό τρόπο κάνοντας μια ανάβαση στο «Κύριε». Οι περισσότεροι έχουν εσωτερικούς λαρυγγισμούς και χρησιμοποιούν συχνά κοινά ποικίλματα . Οι ψάλτες (12, 7) κάνουν και ασθενείς και ισχυρούς λαρυγγισμούς. Κατά βάση όλες οι εκτελέσεις έχουν πολλά κοινά σημεία σε άλλες φαίνονται πιο εύκολα οι αναπνοές και έχουν πιο εμφανείς παύσεις όπως οι ψάλτες (7, 8). Η ταχύτητα διαφέρει από εκτέλεση σε εκτέλεση όλες όμως ήταν εξαιρετικές και αυτά τα σχόλια γίνονται μόνο πάνω στο πλαίσιο της ερευνητικής εργασίας. Χρησιμοποιείτε το γνωστό «ισάκι» μέσα στις ερμηνείες και όλοι οι χαρακτήρες ποιότητάς εκφράζονται πολύ όμορφα από τους ερμηνευτές. Αναλυτικότερα ο ψάλτης 3 ξεκινάει με διαφορετικό απήχημα από όλους τους υπόλοιπους. Κάνει συχνά γρήγορα γυρίσματα και γενικά ψάλει σε σχετικά γρήγορο τέμπο πάντα βέβαια με κριτήριο τους υπόλοιπους ψάλτες που πήραν μέρος στην εργασία μας. Αν και μαθητής του ψάλτη 6 βλέπουμε τον δικό του χαρακτήρα στην εκτέλεση βέβαια υπάρχουν και λίγα σημεία που καθηγητής και μαθητής θα λέγαμε συμπίπτουν σχεδόν. Ο ψάλτης 6 ξεκινά και αυτός με διαφορετικό τρόπο από τους υπόλοιπους παρόλο που λέει το ίδιο απήχημα. Μία αρκετά εκλεπτυσμένη ερμηνεία που φανερώνει την μακρά πορεία πάνω στην ψαλτική τέχνη. Είχαμε την τιμή βέβαια όλοι οι συμμετέχοντες να είναι πολύ μεγάλα ονόματα του χώρου. Ο ψάλτης 6 επίσης είχε μια λίγο διαφορετική κατάληξη σε σχέση με τους υπόλοιπους. Ο ψάλτης 7 είχε μία πιο λιτή θα λέγαμε εκτέλεση όχι βέβαια σε ποιότητα. Ξεκινώντας κάνει το ίδιο γύρισμα με τον ψάλτη 3. Ο ψάλτης 8 έχει λίγο πιο αργή εκτέλεση με εμφανείς τις παύσεις και αναπνοές . Ο ψάλτης 10 έχει κάποια κοινά σημεία με τον ψάλτη 6 αν και λίγο πιο λιτός. Αρκετά αισθητός ο χρόνος. Ο ψάλτης 11 μαθαίνοντας στην σχολή της Αθωνιάδος φέρει όπως και ο ψάλτης 12 ένα λίγο διαφορετικό στυλ με κάποια γυρίσματα πιο ισχυρά άλλα πιο ασθενή και πολλούς εσωτερικούς λαρυγγισμούς. Ο ψάλτης 11 έχει στο τέλος μία κατάληξη διαφορετική με εσωτερικό λαρυγγισμό. Ο ψάλτης 12 και αυτός ξεκινά όπως προαναφέρθηκε διαφορετικά και έχει κάνει μία πολύ εκλεπτυσμένη εκτέλεση με πολλές έλξεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Απομαγνητοφωνήσεις των συνεντεύξεων.

Στις παρακάτω συνεντεύξεις ομιλητής 1 είναι ο συγγραφέας, ενώ ομιλητής 2ο εκάστοτε ψάλτης.

Χασανίδης Ιωάννης

Ομιλητής 1

Σε ποια ηλικία ήταν η πρώτη σας επαφή με την ψαλτική;

Ομιλητής 2 Έντεκα.

Ομιλητής 1

Γνωρίζετε, παρασημαντική, είστε πρακτικός;

Ομιλητής 2 Γνωρίζω.

Ομιλητής 1

Που έχετε μαθητεύσει;

Ομιλητής 2

Στο Άγιον Όρος , Αθωνιάδα.

Ομιλητής 1

Τι σημαίνει για εσάς η ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Σημαίνει διακόνημα, εργαλείο προσευχής, μέσο για να προσευχηθούν.

Ομιλητής 1

Ποια είναι η άποψή σας για το ισοκράτημα;

Ομιλητής 2

Το χρειάζεται η μουσική, αλλά το άπαν είναι η μονωδία.

Ομιλητής 1

Με ποιον τρόπο εξελιχθήκατε πάνω στην ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Με σπουδές ή μετά με το αναλόγιο και με το άκουσμα παλαιότερων δασκάλων, στο Άγιον Όρος.

Ομιλητής 1

Ποια είναι τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά την ψαλτική τέχνη σύμφωνα με τη γνώμη σας;

Ομιλητής 2

Τα στάδια. Πρώτα είναι το αναλόγιο κοντά σε κάποιον, μετά μελέτη της μουσικής και φυσικά όλα εξαρτώνται από το χάρισμα.

Ομιλητής 1

Πιστεύετε ότι η ψαλτική τέχνη εξελίσσεται ή έχει παραμείνει στάσιμη;

Ομιλητής 2

Εξελίσσεται.

Ομιλητής 1

Βοηθά η τεχνολογία στην εξέλιξη;

Ομιλητής 2

Πάρα πολύ, η τεχνολογία είναι μέσο και αυτό, έτσι αν το χρησιμοποιείς σωστά βοηθάει.

Όταν επιλέγετε για να βάλουμε έναν ισοκράτη ηλεκτρονικό, δεν είναι σωστή η χρήση.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ομιλητής 1

Σε ποια ηλικία ήταν η πρώτη επαφή με την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Ξεκίνησα λίγο πριν κλείσω τα 9. Στα 9 μου χρόνια.

Ομιλητής 1

Γνωρίζετε παρασημαντική, είστε πρακτικός;

Ομιλητής 2

Γνωρίζω παρασημαντική.

Ομιλητής 1

Που έχετε μαθητεύσει;

Ομιλητής 2

Ξεκίνησα στην Τριανδρία, πρώτα στον τοπικό ψάλτη και μετά προχώρησα στον κύριο Γιάννη Χασανίδη.

Ομιλητής 1

Τι σημαίνει για εσάς η ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Ψαλτική τέχνη είναι προσωπικά ένας από τους πιο καλούς τρόπους ,να το πω έτσι ,προσευχής. Βοηθάει πάρα πολύ στο να συγκεντρώνεται και να προσέχεις τον όρο της ακολουθίας.

Ομιλητής 1

Ποια είναι η άποψή σας για το ισοκράτημα;

Ομιλητής 2

Το ισοκράτημα βοηθάει πάρα πολύ στην ψαλτική, καθώς δεν υπάρχει κάποιο αντίστοιχο μουσικό όργανο με την ευρωπαϊκή, οπότε είναι και πρακτική χρήση του δηλαδή.

Ομιλητής 1

Με ποιον τρόπο εξελιχθήκατε στην Ψαλτική;

Ομιλητής 2

Ξεκίνησα μαθαίνοντας. Τα βασικά, από μικρή ηλικία. Μετά κάποια στιγμή απέκτησα και αναλόγιο και ταυτόχρονα είχα και κάποιο αντίστοιχο δίπλωμα από το ωδείο.

Ομιλητής 1

Ποια είναι τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Κατά την άποψή μου πρέπει να ξεκινήσει σχετικά και από μικρή ηλικία. Να μάθει καλή παραλλαγή, να μάθει και ισοκράτημα και μετά να προχωρήσει και στο μέλος.

Ομιλητής 1

Πιστεύετε ότι η ψαλτική τέχνη εξελίσσεται ή παραμένει στάσιμη;

Ομιλητής 2

Πιστεύω ότι εξελίσσεται η ψαλτική, όπως όλες οι τέχνες γενικότερα. Παίρνουμε κάποια στοιχεία από τα παλαιότερα, που δεν μπορούν να αλλάξουν ποτέ ουσιαστικά και με βάση αυτά προχωράμε και στα επόμενα στάδια.

Ομιλητής 1

Βοηθάει η τεχνολογία στην εξέλιξη της ψαλτικής;

Ομιλητής 2

Ναι, βοηθάει κυρίως. Για παράδειγμα, αν χρησιμοποιούμε ηχογραφήσεις, βελτιωνόμαστε και εμείς οι ίδιοι. Τώρα αν χρησιμοποιούμε κάποια άλλα μέσα, όπως μικρόφωνο, ηλεκτρονικό ισοκράτη και λοιπά αυτά ίσως να μην βοηθάνε τόσο.

ΑΨΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

Ομιλητής 1

Σε ποια ηλικία ήταν η πρώτη σας επαφή με την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Από μικρό παιδί μου άρεσε να ακούω πολύ καλούς ψάλτες. Δεν θυμάμαι τώρα πόσο ήταν, αλλά στης μαμάς μου το χωριό ερχόταν πάντα καλοί ψάλτες και πήγαινα από μικρός.

Ομιλητής 1

Γνωρίζετε παρασημαντική;

Ομιλητής 2 Ναι.

Ομιλητής 1

Που έχετε μαθητεύσει;

Ομιλητής 2

Ξεκίνησα με πολλούς δασκάλους. Βασικά λόγο του ότι ήμουν συνέχεια σε αλλαγές περιοχών έκανα, με τον Πάτερ Νεκτάριο Πάρη, με το Χρήστο τον Ψωμιάδη. Ο Κώστας ο Κυρικός ήταν κυρίως ο δάσκαλός μου, ήταν αυτός που μου έμαθε παρασημαντική περισσότερο και τώρα με τον Κύριο Χασανίδη, έτσι από κοντά.

Ομιλητής 1

Τι σημαίνει για εσάς ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Είναι καταρχήν τέχνη με ότι αυτό συνεπάγεται και άλλους συμπληρώνει. Αυτό που λέμε τέχνη είναι ένα πλήρως ολοκληρωμένο μουσικό σύστημα. Είναι και μέσο προσευχής γιατί ο σκοπός του είναι να εξυπηρετεί την εκκλησία. Εκκλησιαστική τέχνη, δηλαδή δεν είναι μια τέχνη, η οποία είναι κοσμική.

Ομιλητής 1

Ποια είναι η άποψή σας για το ισοκράτημα;

Ομιλητής 2

Είναι απαραίτητο.

Ομιλητής 1

Με ποιόν τρόπο εξελιχθήκατε στην ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Εξελίχθηκα με μαθήματα πρώτα αναλόγιο. Μετά με μαθήματα σε δασκάλους και στα ωδεία και μετά βασικά ακούγοντας πολύ δασκάλους που εγώ ήθελα να ακούω και άλλους μεγαλύτερους ψάλτες.

Ομιλητής 1

Ποια είναι τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Να αρχίσει από μικρός, να ανεβαίνει στο αναλόγιο από μικρός για να μπορεί να μάθει σε πρώτη φάση και το τυπικό. Σήμερα, έτσι όπως ήρθαν τα πράγματα, να πάει σε ένα ωδείο για να μάθει παρασημαντική. Και να επιλέξει το ύφος που του ταιριάζει, που θέλει, που επιθυμεί. Οπότε αυτό σημαίνει και σε ποιον δάσκαλο θα δώσει βάση ώστε να πάρει τα πατήματά του.

Ομιλητής 1

Πιστεύετε ότι η ψαλτική τέχνη εξελίσσεται ή παραμένει στάσιμη;

Ομιλητής 2

Εξελίσσεται γιατί πια είναι επιστήμη και μέσω της επιστήμης υπάρχει η έρευνα που αυτή μας δίνει άλλες εκδοχές για το πώς λειτουργούσαν οι παλαιότεροι και πώς λειτουργούμε και εμείς, αλλά δεν είναι κάτι στάσιμο. Είναι μια δυναμική διαδικασία.

Ομιλητής 1

Βοηθά η τεχνολογία στην εξέλιξη.

Ομιλητής 2

Ναι, βοηθάει γιατί έχεις τη δυνατότητα να ακούς ψάλτες που δεν θα μπορούσε να τους ακούσει ποτέ. Παλαιότερα άκουγαν ένα ψάλτη και ήταν μόνο αυτός. Τώρα έχει τη δυνατότητα ο άλλος, ας πούμε ένας παράδειγμα δεν έχει δει ποτέ τον Χασανίδη και ψάλλει σαν τον Χασανίδη, διότι τον ακούει συνέχεια. Άλλος δεν έχει δει ποτέ τον Νεοχωρίτη και ψάλλει σαν τον Νεοχωρίτη αφού τον ακούει συνέχεια μέσω της τεχνολογίας.

ΖΑΧΑΡΙΟΥ ΣΤΕΛΙΟΣ

Ομιλητής 1

Λοιπόν πείτε μου το ονοματεπώνυμό σας.

Ομιλητής 2

Ονομάζουμε Ζαχαρίου Στέλιος και είμαι πρωτοψάλτης του καθεδρικού ιερού ναού της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης.

Ομιλητής 1

Σε ποια ηλικία ήταν η πρώτη σας επαφή με την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Ξεκίνησα από πολύ μικρή ηλικία από 8 ετών. Μαθήτευσα κοντά σε εμπειρικούς ψάλτες στην αρχή. Και έπειτα έμαθα την βυζαντινή παρασημαντική. Σημειογραφία δηλαδή στην σχολή της νέας Καρβάλης και έπειτα στη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, όπου εδώ είχα διευθυντή και τον Χαρίλαο Ταλιαδώρο αλλά και πολλούς άλλους αξιόλογους επιφανείς διδασκάλους.

Ομιλητής 1

Τι σημαίνει για εσάς ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Η ψαλτική τέχνη δεν είναι από μόνη της μια απλή τέχνη, αλλά υπηρετεί το θείο πρώτα και πάνω από όλα είναι κλήση Θεού. Αυτός που πρόκειται να ασχοληθεί με αυτή την τέχνη, όπως λέμε εμείς, θα πρέπει πάνω από όλα να έχει βαθιά πίστη, πρώτα στο Θεό και να την καλλιεργήσει μέσα από την πίστη του με πάρα πολλή δουλειά. Θέλει πολλές θυσίες και πρέπει κάποιος να ψαχτεί πάρα πολύ έτσι ώστε για να φτάσει σε ένα επίπεδο να μπορεί να σταθεί επάξια σε ένα αναλόγιο.

Ομιλητής 1

Ποια είναι η άποψή σας για το ισοκράτημα;

Ομιλητής 2

Το ισοκράτημα είναι αυτό το οποίο βοηθάει το μέλος να αναδειχθεί και πέραν αυτού, να μπορεί να κρατάει σωστά τα διαστήματα των βάσεων.

Ομιλητής 1

Με ποιον τρόπο εσείς εξελιχθήκατε μέσα στην ψαλτική;

Ομιλητής 2

Με πολλή δουλειά. Και με υπακοή στους διδασκάλους μου.

Ομιλητής 1

Ποια θεωρείτε ότι είναι τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Να ξεκινήσει από χαμηλά. Σιγά σιγά να ασχοληθεί με την πρακτική ψαλτική. Στην αρχή να μάθει σιγά σιγά να διαβάζει τα ιερά κείμενα με περισσότερη ευφράδεια, πολλές λεπτομέρειες, για να μπορεί να εξελιχθεί. Γιατί όταν γνωρίζει καλά το κείμενο ένας ο οποίος μαθαίνει την ψαλτική τέχνη, μετά μαθαίνοντας τη βυζαντινή σημειογραφία, είναι πάρα πολύ εύκολο να εξελίσσεται.

Ομιλητής 1

Πιστεύετε ότι η ψαλτική τέχνη πλέον έχει παραμείνει στάσιμη ή συνεχίζει να εξελίσσεται;

Ομιλητής 2

Συνεχίζει να εξελίσσεται.

Ομιλητής 1

Θεωρείτε ότι η τεχνολογία βοηθάει μέσα στην εξέλιξη αυτή;

Ομιλητής 2

Βεβαίως πρέπει να βλέπουμε κάθε φορά την εξέλιξη της ζωής μας, όπως έρχεται στον χρόνο.

Ομιλητής 1

Όσον αφορά το ΕΥΦΩΝΩΝ .

Ομιλητής 2

Είναι μια χορωδία η οποία αποτελείται από άνδρες και γυναίκες. Είναι βυζαντινός χορός και αριθμείται από 35 μέλη. Ερμηνεύει ψαλμούς και ύμνους μέσα από το παραδοσιακό ρεπερτόριο και το χρονολόγιο της βυζαντινής μουσικής και έχει πάρα πολλά νέα παιδιά τα οποία ασχολούνται με την Θεία τέχνη.

ΛΙΑΚΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

Ομιλητής 1

Σε ποια ηλικία ήταν η πρώτη σας επαφή με την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Στην έκτη δημοτικού, δηλαδή στα 10-11.

Ομιλητής 1

Που έχετε μαθητεύσει ;

Ομιλητής 2

Η καταγωγή μου είναι από Σιάτιστα Κοζάνης. Εκεί είχε έρθει ένας θεολόγος, ονόματι Αναστάσιος Βλύχας με καταγωγή από το Μέτσοβο. Αυτός ήταν και θεολόγος και δάσκαλος. Και είχε έρθει ως καθηγητής στη Σιάτιστα και ξεκινήσαμε τα μαθήματα.

Ομιλητής 1

Τι σημαίνει για εσάς η ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Λοιπόν, καταρχήν η τέχνη της μουσικής που καλύπτει όλη την ελληνική μουσική. Είτε αυτή είναι η εκκλησιαστική μουσική, δηλαδή η λατρευτική μας μουσική, είτε η εξωτερική μας μουσική, η δημοτική μουσική ή ακόμα και η κοσμική μουσική. Δηλαδή να πάρουμε και τα λαϊκά και τα ρεμπέτικα και όλα αυτά είναι η βυζαντινή μουσική κατά βάση σαν δομή σαν τρόπος σκέψης της μουσικής. Άσχετα που μετά μπήκαν και τα ευρωπαϊκά όργανα και τα ευρωπαϊκά διαστήματα και άλλαξαν τη βάση. Επόμενος αγαπάω και σπουδάζω και διδάσκω την ελληνική μουσική.

Ομιλητής 1

Ποια είναι η άποψή σας για το ισοκράτημα;

Ομιλητής 2

Ο ρόλος του οργάνου μέσα σε μια ορχήστρα. Είναι το άλλο μισό, δηλαδή εάν το βασικό είναι ο λόγος, άρα το μέλος που συνδυάζεται με το λόγο του ισοκράτημα. Έρχεται ως μουσική επένδυση να διατηρήσει την δομή των τετράχορδων και των πεντάχορδων στο οποίο κινείται το μέλος. Δεν έχει την αρμονία άρα κάτι που να είναι πάντοτε εύηχο και με κανόνες της ευρωπαϊκής αρμονίας, αλλά είναι το δομικό στοιχείο της ψαλτικής. Γιατί να σκεφτόμαστε ότι η μουσική μας δεν έχει όργανα, είναι ακαπέλα. Επομένως πρέπει με κάποιο τρόπο να εδράζουν τα τετράχορδα και πεντάχορδα. Η λογική λοιπόν του ισοκρατήματος είναι να διατηρεί το τετράχορδο και πεντάχορδο στο οποίο κινείται η βασική μας μελωδία.

Ομιλητής 1

Με ποιον τρόπο εξελιχθήκατε μέσα στην ψαλτική;

Ομιλητής 2

Εξελίχθηκα από πολλές πλευρές. Αφενός με τη γνώση της ελληνικής γλώσσας, με τα αρχαία ελληνικά, με την υμνογραφία της Ορθόδοξης εκκλησίας μας, με τα δόγματα τα οποία περνάμε μέσα από τη διδασκαλία της εκκλησίας μέσα από την λατρεία μας. Άρα η μουσική με βοηθάει σε αυτό το θέμα. Από την άλλη πλευρά, η μουσική μου δίνει διεξόδους για να μπορώ να κατανοήσω καλύτερα τη μουσική και άλλων λαών. Άρα μπορώ να κατανοήσω την ανατολική μουσική αυτή που λέμε ως αργό περσική μουσική και όχι οθωμανική. Μπορώ να κατανοήσω καλύτερα την ευρωπαϊκή μουσική, το δυτικό μέλος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Γιατί όλα ξεκινάνε από τη δικιά μας τη μουσική ως γνωστόν και μπορώ επίσης να κάνω αναδρομή και στην αρχαία ελληνική μουσική.

Ομιλητής 1

Ποια θεωρείτε ότι είναι τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Πρέπει να βρει έναν σωστό δάσκαλο. Να έχει σχέση και με την εκκλησία με τη λατρεία όπου μπορεί να ακούει, γιατί το βασικό είναι να έχουμε ακούσματα. Αν μιλάμε για την εκκλησιαστική μουσική σαφώς μέσα στην εκκλησία. Αν μιλάμε για την εξωτερική μουσική, ακούμε μουσική. Άρα το πρώτο είναι να κουρδίσει το αυτί μας ο εγκέφαλός μας και σε δεύτερο στάδιο να αρχίσουμε να μαθαίνουμε αυτά που λέγαν παλιά αποστίχους, οι ειρμοί, οι πρόλογοι τα προσόμοια δηλαδή να μάθουμε εντελώς μηχανικά τις κλίμακες και τους ήχους. Σε δεύτερο στάδιο μπαίνουμε στη λογική των σημαδοφώνων γιατί τα σημαδόφωνα με τη νέα μέθοδο όπως είναι δοσμένα είναι πολύ εύκολο να το μάθουμε. Δεν είναι τυχαίο ότι μέσα σε δύο χρόνια στο Πατριαρχείο λέει ότι γίνεται κανείς τέλειος ψάλτης. Αυτό σημαίνει όμως ότι υπήρχε μια προεργασία. Απομνημόνευση μελωδιών. Η σημειογραφία είναι πλέον πολύ απλή, γιατί ότι βλέπουμε αυτό λέμε. Δεν χρειάζεται να απομνημονεύουμε μελωδίες. Το τρίτο επίπεδο μαζί με τη σημειογραφία είναι η θεωρητική προσέγγιση των κλιμάκων των τετραγώνων, των πεντάχορδων, των γενών και των ειδών της μελοποιίας και σιγά σιγά να εξελίσσεται. Πάντα όμως μαθαίνοντας πάνω σε μεθόδους και συνθέσεις αυτές που ονομάζουμε κλασικές, δηλαδή να έχει μία κλασική μουσική παιδεία, πρώτα και από κει και πέρα, μπορεί σιγά σιγά να προσθέτει πληροφορίες.

Ομιλητής 1

Πιστεύεται ότι πλέον η ψαλτική τέχνη έχει παραμείνει στάσιμη, συνεχίζει να εξελίσσεται.

Ομιλητής 2

Όχι, δεν έχει παραμείνει στάσιμη, ήταν στάσιμη μέχρι πριν από λίγα χρόνια, αλλά αυτό είναι μια λογική που αν δούμε στο βάθος των αιώνων, πάντα έτσι γίνεται. Δηλαδή υπάρχει μια περίοδο ακμής, υπάρχει μια περίοδο παρακμής, ή μάλλον όχι παρακμής στασιμότητας, αλλά όμως σε αυτή την περίοδο της στασιμότητας αναπτύσσονται άλλες δυνάμεις που ισορροπούν πάντα αυτή την περίοδο στασιμότητας. Παραδείγματος χάρι αν το δούμε έτσι στην πορεία των αιώνων, στην βυζαντινή περίοδο έχουμε την ακμή της μετά την Άλωση που υπάρχει αυτή η

περίοδος στασιμότητας και δημιουργούνται πολλά κέντρα όπου αναπαράγονται οι προϋπάρχουσες ιδέες, δηλαδή αντιγράφονται. Αρχίζουν τα αντιγραφικά εργαστήρια και παράγουν κώδικες και κώδικες για να διασώσουν την προηγούμενη και αυτό είναι επίσης σημαντικό.

Μετά έχουμε την δεύτερη περίοδο ακμής κατά την μεταβυζαντινή περίοδο, πάλι ανάπτυξη της μουσικής, πάλι πτώση της ζήτησης . Ωστόσο, πάλι αντιγράφονται. Μετά μπαίνουμε ξανά στη νέα Σημειογραφία .Οπότε έχουμε διάφορες περιόδους ακμής και παρακμής. Τώρα λοιπόν νομίζω ότι είμαστε σε μία περίοδο που ξανά γνωρίσαμε τη μουσική μας και σε αυτό συνέβαλαν αφενός και τα πανεπιστήμια που έχουν πλέον τμήματα και τομείς που ασχολούνται με τη Βυζαντινή μουσική και της Αθήνας το πανεπιστήμιο δηλαδή αλλά και το Αριστοτέλειο , το ΠΑΜΑΚ και το Ιόνιο και της Άρτας με τα παραδοσιακά όργανα. Βέβαια βοήθησαν πολύ και τα μουσικά σχολεία. Για να αγαπήσουμε και να μάθουμε πάλι τη μουσική μας. Βέβαια, όλα αυτά δεν είναι μόνο η μουσική ως τέχνη. Πρέπει να το δούμε λίγο και τα ιστορικά γεγονότα. Η Ελλάδα πάντοτε είχε πολέμους οι πρώτοι Βαλκανικοί ,το δεύτερο παγκόσμιο, οπότε πάντοτε υπάρχουν αυξομειώσεις στην προσέγγιση της μουσικής. Τώρα νομίζω ότι είμαστε σε μία πολύ καλή περίοδο. Γιατί οι νέοι στρέφονται προς την ελληνική μας μουσική, είτε την εκκλησιαστική είτε την κοσμική. Όπως επίσης βλέπουμε ότι και οι νέες συνθέσεις πολλών τραγουδιών βάζουν παραδοσιακά όργανα, έχουμε πολλούς νέους συνθέτες που γράφουν Βυζαντινή μουσική ψαλτική δηλαδή η λατρευτική μουσική, ακουμπώντας βέβαια στους παλαιούς και προσεγγίζουν πλέον με ορθό τρόπο την Βυζαντινή μουσική, απαλείφοντας μέσα στοιχεία που έχουν να κάνουν με την εξωτερική μουσική κυρίως με το ανατολίτικο μέλος. Γιατί ξέρουμε από τα γραφόμενα ότι στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, είχαν στραφεί οι περισσότεροι στην ευρωπαϊκή μουσική και στην τετραφωνία. Παράδειγμα ο Σακελλαρίδης θεωρώντας ότι η υπάρχουσα βυζαντινή μουσική που υπήρχε εδώ στην Ελλάδα ήταν μια συνέχεια της οθωμανικής μουσικής. Για αυτό και λέγαμε άμα είναι να ακούσω ένα Χότζα να ακούσω ένα Μακάμ δεν είναι άτοπο. Όντως τα τελευταία χρόνια υπήρχαν κάποιοι επηρεασμοί γιατί η νέα Μέθοδος έχει τη δυνατότητα να καταγράφει όλα τα μέλη. Οπότε δεν μπορούσε να περιορίσει τον οποιοδήποτε συνθέτη να θέλει να γράψει οποιαδήποτε μελωδία. Επηρεασμένος από ευρωπαϊκή μουσική και από ανατολίτικη μουσική. Νομίζω τώρα έχει ξεκαθαριστεί το θέμα τα νέα παιδιά ξέρουν επιστημονικά να προσεγγίζουν τη μουσική και οπότε, ναι, δεν είναι στάσιμη ίσα ίσα έχει ανοδική πορεία και αυτό είναι πολύ ευχάριστο.

Ομιλητής 1

Θεωρείτε ότι μέσα σε αυτή την εξέλιξη βοηθά η τεχνολογία;

Ομιλητής 2

Ασφαλώς όπως και η ένταξη των μουσικών βιβλίων μέσα σε έντυπα βιβλία πλέον και η διάδοσή τους που ήταν πολύ σπουδαία είναι τώρα και η τεχνολογία με τους υπολογιστές η καταγραφή της Βυζαντινής μουσικής. Η αναπαραγωγή ηχογραφήσεων σε ψηφιακή πλέον μορφή και πολλά άλλα πράγματα που δημιουργούνται μας δίνουν πολλές δυνατότητες να κάνουμε μια διεπιστημονική προσέγγιση της μουσικής και με άλλες επιστήμες. Με την γλωσσολογία, με την ιατρική με διάφορα θέματα και να δούμε κατά πόσο η μουσική επηρεάζει όλους αυτούς τους τομείς , γιατί δεν είναι μόνο η λατρεία είναι και πολλά ακόμα.

Ομιλητής 1

Όσον αφορά την χορωδία την οποία έχετε, θέλετε να μου πείτε κάποιες πληροφορίες για αυτήν;

Ομιλητής 2

Η χορωδία αυτή δημιουργήθηκε το 2007. Ονομάζεται Χορός ή Θεσσαλονίκεις Υμνωδοί. Δημιουργήθηκε με τη λογική ότι ήθελα οι μαθητές μου να δουν πέρα από την προσωπική μελέτη και ανάγνωση των κειμένων, να μελετήσουμε λίγο και την έννοια του χορωδιακού είδους ψαλμώδισης και επειδή δόξα τω Θεώ είχα και έχω αρκετούς μαθητές δημιουργήσαμε αυτή τη χορωδία. Με σκοπό αφενός αυτά τα οποία μαθαίναμε στα πτυχία και στα διπλώματα ή αργότερα μέσα από χειρόγραφα, τα οποία έχουμε στα χέρια μας να τα μελετούμε και να τα ψάλλουμε για να δούμε πως είναι από πλευράς της χορωδίας. Όλη αυτή η δουλειά θεμελιώθηκε στη λογική ότι κάθε εβδομάδα, ορίσαμε κάθε Πέμπτη κάνουμε 2 ώρες πρόβα, είτε έχουμε να κάνουμε συναυλία είτε όχι, είναι πιο πολύ για λόγους να συναντιόμαστε. Μέσα λοιπόν από αυτό το εργαστήριο έχουν προκύψει ήδη τρία CD τα οποία κυκλοφορούν. Ένα για την Άγιο Ιωάννη του Χρυσοστόμου, ενώ διπλό CD για τον Άγιο Δημήτριο και ένα για τον Άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά και τώρα έχουμε ηχογραφήσει και κάποιες παρακλήσεις για την Παναγία την Γερόντισσα της μονής του Παλοκράτους όπως και κάποιες άλλες παρακλήσεις. Στην αρχή κάθε χρόνου κάνουμε έναν προγραμματισμό για το τι θέλουμε να μελετήσουμε. Οπότε αυτό μας δίνει τη δυνατότητα να μελετήσουμε βυζαντινές και μεταβυζαντινές συνθέσεις. Τα διάφορα είδη του στιχηραρίου ή της παπαδικής να εμβαθύνουμε, οπότε και το επίπεδο των παιδιών ανεβαίνει πάρα πολύ. Διότι αν σκεφτούμε ότι έχουμε 2-3 ώρες στην εκκλησία που συναντιόμαστε, έχουμε 2 ώρες πρόβα κάθε Πέμπτη που κάνουμε έχουμε και το μάθημα που κάνουμε σαν Σχολή. Αντιλαμβάνεσαι ότι είναι αρκετές οι ώρες όπου ένας μαθητής έχει ενασχόληση με την ψαλτική. Έχουν περάσει πάρα πολλά παιδιά από αυτή τη χορωδία. Με αποτέλεσμα τώρα σε όλη την Ελλάδα και στην Κύπρο, όπου και να βρισκόμαστε είναι σαν να μην έχει περάσει ούτε μία μέρα, συναντιόμαστε και μπορούμε αμέσως να συνψάλλουμε.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΝΟΥΣΗΣ

Ομιλητής 1

Ποια ηλικία ήταν η πρώτη σας επαφή με την ψαλτική;

Ομιλητής 2

9 ετών περίπου στα Γιάννενα.

Ομιλητής 1

Που έχετε μαθητεύσει;

Ομιλητής 2

Τα πρώτα μαθήματα τα έκανα στα Γιάννενα. Στον πατέρα Λάμπρο Τσιάρα, που είναι εφημέριος και προϊστάμενος στον Μητροπολιτικό ναό του Αγίου Αθανασίου Ιωαννίνων. Εκεί μετά δημιουργήθηκε σχολή. Στη μητρόπολη Ιωαννίνων. Με καθηγητές τον κύριο Καραβίδα, τον κύριο Ιωάννη Τζίμα και τον κύριο Ευστάθιο Παπαευσταθίου. Από εκεί πήρα το πτυχίο της Βυζαντινής. Μουσικής, αλλά επειδή η σχολή δεν ήταν αναγνωρισμένη από το Υπουργείο Πολιτισμού αναγκαστικά έδωσα κατατακτήριες εξετάσεις στην Αθήνα και είχα καθηγητή τον αείμνηστο Μανόλη Χατζημάρκο . Αλλά ουσιαστικά η ψαλτική μου παρουσία επηρεάστηκε πάρα πολύ από την προσωπικότητα του κυρίου Γρηγορίου Στάθη που ήταν ο δάσκαλός μου στη διδακτορική του διατριβή.

Ομιλητής 1

Τι σημαίνει για εσάς ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Για εμένα ψαλτική τέχνη είναι ένας τρόπος έκφρασης, πρώτα από όλα προσευχή, η προσωπική μου αναφορά στον Θεό. Όταν αυτό όμως γίνεται εν ώρα λατρείας, έχει να κάνει και με την ενότητα των πιστών στην επικοινωνία της, στην προσευχή της, στην αναφορά του πληρώματος της εκκλησίας ενώπιον του Τριαδικού Θεού. Είναι αυτό το γεγονός ότι όταν μπαίνουμε στο ναό, ουσιαστικά έχει ξεκινήσει η αντίστροφη πορεία προς τον ουρανό, με το που μπαίνει κανείς μέσα στο ναό. Μειώνεται με πολύ γρήγορους ρυθμούς η απόσταση μεταξύ ουρανού και γης, αυτό είναι το πρώτο και κυρίως όμως το γεγονός ότι εμείς οι ψάλτες έχουμε ως σκοπό να ουρανόσουμε τη γη .Αυτό που γίνεται με στουςαγγέλους στον ουρανό το επιτελούν οι ψάλτες στη γη.

Ομιλητής 1

Ποια είναι η άποψή σας για το ισοκράτημα;

Ομιλητής 2

Το ισοκράτημα είναι πάρα πολύ σημαντικό. Δημιουργεί μια συγκεκριμένη ατμόσφαιρα στα πλαίσια της Μονοφωνικής μας μουσικής, είναι πολύ σημαντικό να υπάρχει το ισοκράτημα, γιατί φαίνεται έτσι η βάση πάνω στην οποία κινείται ο ψάλτης είτε η βάση του ήχου, είτε η βάση του τετραχόρδου πεντάχορδου, όπου έχει στηθεί μια μελοποιία και είναι πολύ σημαντικό γιατί δημιουργεί αυτήν την ατμόσφαιρα που συμβάλλει στην ακοή. Στην τέρψη των αυτιών, ξέρετε στη βυζαντινή αυτοκρατορία. έδιναν πολύ μεγάλη έμφαση στο να ικανοποιηθούν οι πέντε αισθήσεις, γι αυτό και βλέπουμε ότι για την ακοή είχαν την ψαλτική για την οσμή είχαν το καλό λιβάνι, για τη γεύση είχαν το ζυμωτό ψωμί ή το καλό το κρασί που θα μπει στην κοινωνία. Για την όραση, τις εικόνες, τα ψηφιδωτά και για την αφή τα ξύλινα τα στασίδια, τα προσκυνητάρια και τα λοιπά. Είναι συνολική αυτή η προσέγγιση του να ικανοποιηθούν και οι πέντε αισθήσεις. Μια βασική αίσθηση είναι και η ακοή που μπορεί να σε μεταφέρει από το μέρος που είσαι σε κάποιο άλλο μέρος.

Ομιλητής 1

Με ποιον τρόπο εσείς εξελιχθήκατε μέσα στην ψαλτική ;

Ομιλητής 2

Κυρίως με την παρουσία μου στη λατρεία, όταν από μικρό παιδάκι ήμουνα φιλακόλουθος και πήγαινα σχεδόν κάθε μέρα στους εσπερινούς και προσπαθούσα όπου υπήρχε θεία λειτουργία και μπορούσα σε συνδυασμό βέβαια και με τις μαθητικές μου υποχρεώσεις πήγαινα. Αυτό συνέβαλε βέβαια το γεγονός ότι ήμασταν και μια παρέα παιδιών που είχαμε ξεκινήσει από το ιερό του Αγίου Γεωργίου του Νεομάρτυρα στα Γιάννενα. Ήμασταν μια ομάδα παιδιών παρέα με κοινά ενδιαφέροντα την φιλία μας να την συνδυάσουμε και με την ψαλτική μας διακονία. Παράλληλα όμως μετά, επειδή μας άρεσε πάρα πολύ αυτό που κάναμε μπήκαμε και σε λίγο πιο βαθιά νερά, να μελετήσουμε, να διαβάσουμε. Διαβάζαμε πάρα πολύ. Τότε δεν είχαμε το youtube και το Ίντερνετ ότι ήταν, ήταν αποτέλεσμα προσωπικού κόπου και πολύ μεγάλης μάθησης, για αυτό και ξεκίνησα από πολύ μικρός να διδάσκω κιόλας σε άλλα παιδάκια. Ας πούμε είχα αυτή την έφεση.

Ομιλητής 1

Ποια είναι τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά την ψαλτική τέχνη ;

Ομιλητής 2

Είναι σημαντικό να επιλέξει έναν καλό δάσκαλο, ο οποίος να έχει μια προσήλωση στην παραδοσιακή προσέγγιση της ψαλτικής τέχνης, ψάλλοντας κλασικά μαθήματα. Να καλύπτει αυτό το τρίπτυχο που λέμε. Καλή γνώση θεωρίας, πράξης και θεωρίας. Να είναι ίσως εκτεθειμένος σε επιστημονικό επίπεδο και το τρίτο να έχει μια προσέγγιση προφορικής παράδοσης. Πώς τον λέγαν οι παλιοί ψάλτες; Γιατί το λέγανε έτσι; Γιατί το λέγανε αλλιώς, κάποιους αγιορείτες όπως ο Διονύσης ο Φιρφυρής, η συνοδεία των Δανηλαίων. Άνθρωποι οι οποίοι γαλουχήθηκαν πάρα πολύ μικροί από τα παιδικά τους χρόνια στο Άγιο Όρος, όπου δεν ήταν εκτεθειμένοι σε μουσική των 6 και των 12 μορίων, τόνος, ημιτόνιο, που εκεί πέρα υπήρχε πολύ ζωντανή προφορική παράδοση από γενιά σε γενιά και άρα άκουγαν πως το λέγαν οι παλιοί ψάλτες, οι μοναχοί. Τι υπόβαθρο μουσικό είχε ποιους είχε δασκάλους δηλαδή. Για αυτό και πρέπει να γνωρίζουμε για ποιο λόγο γίνεται αυτό και την ιστορία βέβαια

της ψαλτικής τέχνης , κάποια βασικά στοιχεία βιογραφίας των μελουργών. Η θεωρία αυτή όμως είναι μέσα από χειρόγραφα, μέσα από μελέτες. Ευτυχώς στην εποχή μας πλέον η δική σας η γενιά είναι εκτεθειμένη, να έχει πάρα πολλά πορίσματα ερευνών από πανεπιστημιακούς δασκάλους. Στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, που εκεί έφτιαξε την βυζαντινή μουσικολογία ουσιαστικά ο κύριος Γρηγόριος Στάθης. Έχουμε εδώ και στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο την κυρία Αλεξάνδρου που είναι μια από τις καλύτερες καθηγήτριες σε θέματα παλαιογραφίας , τον κύριο Γιαννόπουλο που είναι καθηγητής, άλλες προσωπικότητες όπως ο κύριος Καρδιάκης που είναι τακτικός καθηγητής , ο κύριος Μπαλαγεώργος, ο κύριος Θωμάς Αποστολόπουλος, η κυρία Φλώρα Κρητικού, ο διευθυντής ουσιαστικά πλέον του Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικολογίας ο κύριος Γρηγόριος Αναστασίου, ο κύριος Καραγκούνης Κωνσταντίνος, ο κύριος Γιώργος Κωνσταντίνου ,ο Λυκούργος Αγγελόπουλος και ο Γρηγόριος Στάθης.

Ομιλητής 1

Πιστεύετε ότι πλέον η ψαλτική τέχνη παραμένει στάσιμη ή συνεχίζει να εξελίσσεται;

Ομιλητής 2

Εξελίσσεται γιατί αφενός μεν έχουμε καινούργια μελοποιήματα, προσαρμοσμένα στις λατρευτικές και λειτουργικές ανάγκες. Έχουμε καινούργια μελοποίηση, κυρίως δοξαστικών από τις ακολουθίες. Κάποιοι πειραματίζονται και φτιάχνουν λειτουργικά, χερουβικά της εβδομάδας , γιατί οι ακολουθίες πλέον δυστυχώς γίνονται πιο σύντομες. Έχουμε εκδόσεις παλιών βιβλίων και αυτό θεωρείται μια εξέλιξη για να έχουμε τη δυνατότητα στους μαθητές να έχουν πρόσβαση από ανέκδοτα κείμενα τα οποία έχουν μεταγραφεί στη νέα μέθοδο. Υπάρχουν καθηγητές, υπάρχουν επιστήμονες οι οποίοι πειραματίζονται με επιστημονικά κριτήρια και κάνουν μεταγραφές από την παλιά στη νέα μέθοδο. Αυτό είναι πολύ σημαντικό. Αυτό ήταν αδιανόητο πριν 50 χρόνια να το σκεφτεί κανείς. Ένας ακόμη που ασχολείται και με τις μεταγραφές και κάνει πολύ συστηματική δουλειά και στην προσέγγιση της θεωρίας είναι ο κύριος Γιάννης Αρβανίτης που μελοποιεί κάποια λειτουργικά τα οποία είναι εύληπτα και από τους πιστούς, αλλά και από τους ανθρώπους οι οποίοι δεν έχουν πολύ μεγάλη πρακτική εμπειρία και εξάσκηση σε λειτουργικά, που έχουν πολλές αναβάσεις πολλά δίγοργα τρίγοργα και τα λοιπά.

Ομιλητής 1

Επίσης, θα ήθελα να σας ρωτήσω αν θεωρείτε ότι η τεχνολογία βοηθάει μέσα στην εξέλιξη αυτή της ψαλτικής.

Ομιλητής 2

Βοηθάει, αλλά θα χρειάζεται να υπάρχει ένα μέτρο. Ας πούμε είμαι αντίθετος εγώ με τη χρήση του ισοκράτη σαν συσκευή μέσα στο ναό. Επίσης, θα πρέπει ο μαθητής, σε συνεννόηση με τον δάσκαλο να ακούει συγκεκριμένα κείμενα, συγκεκριμένους ψάλτες. Δυστυχώς έχει περάσει αυτό και στη λατρεία μας ο κόσμος να αρέσκεται σε στυλ και ύφος ψαλτικής τύπου Πέτρου Γαϊτάνου, πατρός, Νικόδημου Καβαρνού. Οι άνθρωποι αυτοί κάνουν πολύ μεγάλη ζημιά στην εκκλησία και στην παράδοση, στο ύφος, το ψαλτικό ύφος μπορεί να το γνωρίζει ο κόσμος μέσα από αυτούς τους ανθρώπους, αλλά το γνωρίζει λάθος.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΑΛΚΙΑΣ

Ομιλητής 1

Σε ποια ηλικία ήταν η πρώτη σας επαφή με την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Εάν θεωρούμε ότι ας πούμε το περιβάλλον, το οικογενειακό αποτελεί την πρώτη επαφή, θα ήταν μάλλον εκεί πέρα γύρω στα οκτώ, εννιά που πρώτο άκουσα κάποιους ύμνους σχετικούς με την παράκληση της Παναγίας από τη μάνα μου. Αυτή ήταν η πρώτη επαφή, ας πούμε, με τη μουσική γενικά, την εκκλησιαστική δηλαδή και έπειτα, βέβαια, ο μεγαλύτερος σταθμός, ήτανε η Αθωνιάδα στα έντεκα, δώδεκα περίπου στο εκκλησιαστικό γυμνάσιο και λύκειο της Αθωνιάδος.

Ομιλητής 1

Που έχετε μαθητεύσει;

Ομιλητής 2

Τα πρώτα μαθήματα έλαβα από τον Γιάννη τον Παπαχρόνη που ήταν και εκείνος παλαιότερος μαθητής και έπειτα καθηγητής της Αθωνιάδος. Τα πρώτα 2 χρόνια ήταν αυτός ο δάσκαλός μου. Έπειτα ήμουνα δίπλα από τον Γέροντα Μελέτιο Συκεώτη τον γνωστό και σπουδαίο και αγιορείτη. Αν θεωρείτε μαθητεία και το περιβάλλον το περίξ της σχολής, δηλαδή Φιρφυρής, Διάκος, Ιωάσαφ Μακαβος και όλοι οι αγιορείτες ψάλτες εκείνης της εποχής μπορώ να τους να τους βάλω και αυτούς μέσα στη χορεία των δασκάλων.

Ομιλητής 1

Τι σημαίνει για εσάς η ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Η ψαλτική τέχνη πέρα από το ότι είναι η μουσική που επενδύει κυρίως στους εκκλησιαστικούς ύμνους και έτσι την ξέρει ο περισσότερος κόσμος, για μένα προσωπικά που την υπηρετώ από μέσα είναι ένας από τους κυριότερους τρόπους έκφρασης. Πέραν του εκκλησιαστικού μέλους και στην εξωτερική μουσική, ακόμα δηλαδή το γενικεύω γιατί τα συναισθήματα που αποκομίζει κανείς ποικίλουν και στις δύο και στην εσωτερική την εκκλησιαστική, την αμιγώς δηλαδή και στην εξωτερική μουσική μπορώ να το πω με ασφάλεια τώρα. Χωρίς την μουσική δεν θα μπορούσα να εκφράσω τα συναισθήματά μου με τον τρόπο που τα εκφράζω μέσα από αυτήν 100%. Δηλαδή άλλοι μπορεί να είναι φωτογράφοι και να φωτογραφίζουν κάτι ωραίο. Η ζωγραφική είναι και η αγιογραφία μου αρέσουν. Αλλά το πρώτο το κυρίαρχο, είναι η μουσική που μπορώ να εκφραστώ.

Ομιλητής 1

Ποια είναι η άποψή σας για το ισοκράτημα;

Ομιλητής 2

Το ισοκράτημα, έτσι λαϊκά θεωρώ ότι είναι η ορχήστρα του Ψάλτη. Παρότι δεν πιστεύει η ίδια αυτή καθεαυτή η μουσική σε μια ας πούμε αρμονική πλάτη, θα έλεγα ωστόσο δεν γίνεται και χωρίς το Ισοκράτημα. Γιατί είναι το μόνο στοιχείο εμπλουτισμού αυτής της μονοφωνικής μουσικής κατά τα άλλα αφενός νομίζω ότι αυτή είναι η κυρίαρχη άποψη.

Ομιλητής 1

Με ποιον τρόπο εξελιχθήκατε μέσα στην ψαλτική;

Ομιλητής 2

Με τα χιλιόμετρα που διανύει ο κάθε ψάλτης αναλογιακά, δηλαδή δεν υπάρχει εξέλιξη αν δεν έχεις ένα συγκεκριμένο τόπο και χώρο αναφοράς και δεν διανύσεις κάποια χιλιόμετρα ψαλτικά. Η πορεία και η εξέλιξη έχει να κάνει με τα χρόνια ξεκάθαρα, ούτε με την εντρυφήση δίπλα από σπουδαίους δασκάλους, ούτε με την μελέτη άκουσμα των ηχογραφημάτων και τα λοιπά. Νομίζω ότι το 80% το αποκτάει κανείς στο Αναλόγιο. Στην πράξη δηλαδή .

Ομιλητής 1

Ποια είναι τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά την ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Αρχικά να είναι τυχερός να είναι στο σωστό περιβάλλον. Γιατί μπορεί όλα τα στάδια να τα διανύσει κανείς με αυστηρότητα, αλλά να μην είναι στο σωστό περιβάλλον και να τα παραπατήσει τελικά. Θέλει οπωσδήποτε έναν δάσκαλο από την αρχή. Δεν γίνεται χωρίς δάσκαλο. Δεν υπάρχει δηλαδή πρακτική εκμάθηση της Βυζαντινής μουσικής άνευ δασκάλου, ούτε και με τις κασέτες γίνεται ούτε και με τα CD, τα αρχεία ήχου και με το Διαδίκτυο, παρότι υπάρχει καταγισμός, ας πούμε πληροφορίας . Θέλει οπωσδήποτε έναν καλό δάσκαλο. Αν κανείς αποκτήσει το μεράκι, δηλαδή για να μάθει νομίζω ότι θα είναι καλό να ακολουθήσει την αισθητική, την προσωπική του αισθητική. Γιατί εντάξει ένα παιδάκι δηλαδή προσωπικά όταν ξεκίνησα περίπου συνειδητά στα δώδεκα, να μαθαίνω, τον οποιοδήποτε δασκάλου είχα απέναντί μου τον θεοποιούσα ήταν λογικό.

Ομιλητής 1

Πιστεύετε ότι η ψαλτική τέχνη πλέον παραμένει στάσιμη ή συνεχίζει να εξελίσσεται;

Ομιλητής 2

Νομίζω ότι τα τελευταία 30, 40 χρόνια το κεφάλαιο αυτό της Βυζαντινής έχει μια ας πούμε αλματώδη πορεία σε σχέση κυρίως με την έρευνα τη μουσικολογική και με την εξερεύνηση των πηγών που είναι πάρα πολύ σημαντικό για έναν ψάλτη που έχει εντρυφήσει στα αναλόγια, στο περιβάλλον, στα περιβάλλοντα αυτά τα ψαλτικά που έχει ακούσματα που έχει εμπειρία, όμως δεν είχε τον τρόπο να εξηγήσει αυτά που έψαλλε. Τώρα από απόψεως πρακτικής, γιατί τώρα καλύψαμε το θεωρητικό το οποίο είπαμε είναι αλματώδης η πορεία. Σε ότι αφορά το πρακτικό κομμάτι θεωρώ ότι υπάρχει στασιμότητα. Όχι υπέρμετρη, αλλά υπάρχει μια κάποια στασιμότητα και αυτό επειδή ζούμε σε μια εποχή που υπάρχει τρομερή εξέλιξη στην τεχνολογία. Εκεί το προσδίδω εγώ. Βλέποντας δηλαδή τον εαυτό μέσα στο χρόνο και

βλέποντας και το σήμερα και το χθες νομίζω ότι θα ήταν διαφορετικά τα πράγματα. Ναι, αν δεν υπήρχε τόσο τεχνολογία.

Ομιλητής 1

Πιστεύετε ότι η τεχνολογία βοηθάει στην εξέλιξη της Ψαλτικής Τέχνης;

Ομιλητής 2

Ναι, βοηθάει απόλυτα. Γιατί μπορέσαμε σε πολύ μικρό διάστημα να συσσωρεύσουμε, στο σάκο των γνώσεων πάρα πολλή πληροφορία, τόσο πολύ όμως που τελικά δεν φτάνουν τα χρόνια για να περάσουμε έστω μία ανάγνωση και τα περιεχόμενα των όσων έχουν μαζευτεί. Τώρα από απόψεως Ηχητικού και Οπτικοακουστικού γενικά υλικού που κυκλοφορεί νομίζω ότι έχει συσσωρευτεί λόγω της τεχνολογίας σήμερα πάρα πολλοί άχρηστη γνώση, αλλά ήδη θα ήταν καλό να μην τα γνωρίζουμε όλα αυτά που εμφανίζονται μπροστά μας. και επίσης δυστυχώς ζούμε στην εποχή μέσα σε αυτήν την αδιάφορη και άσχετη πληροφορία, κρύβεται τελικά και χάνεται και η ουσιώδης. Αυτό έτσι πιστεύω.

ΚΑΡΑΤΣΙΟΜΠΙΑΝΗΣ ΑΓΓΕΛΟΣ ΑΡΣΕΝΙΟΣ

Ομιλητής 1

Σε ποια ηλικία ήταν η πρώτη σας επαφή με την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Ήτανε στην ηλικία των επτά.

Ομιλητής 1

Που μαθητεύσατε;

Ομιλητής 2

Στην Αλεξανδρούπολη κατά βάση μαζί με τον τωρινό Πρωτοψάλτη της Μητρόπολης Γεώργιο Δροσάκη και τον Ψάλτη της Αγίας Κυριακής τον Δημήτρη Ντουφλακάκη. Μέχρι το επίπεδο του πτυχίου και από το πτυχίο μέχρι το δίπλωμα στον Ιωάννη Λιάκο.

Ομιλητής 1

Τι σημαίνει για εσάς η ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Η ψαλτική τέχνη είναι από τις κυριότερες μορφές δοξολογίας προς το Θεό και για αυτό και κατέχει και τόσο ή θα πρέπει να κατέχει τόσο σημαντική θέση στη σημερινή λατρεία.

Ομιλητής 1

Ποια είναι η άποψή σας για το ισοκράτημα;

Ομιλητής 2

Το ισοκράτημα είναι ταυτόχρονα σημαντικό και δύσκολο. Γιατί θέτει μια βάση για την υπάρχουσα μελωδία αλλά ταυτόχρονα είναι αμφισβητούμενο γιατί δεν γνωρίζουμε ακριβώς τι μπορεί να συνέβαινε από το ισοκράτημα στα πρώτα χρόνια ύπαρξης της ψαλτικής τέχνης.

Ομιλητής 1

Με ποιον τρόπο εξελιχθήκατε μέσα στην Ψαλτική;

Ομιλητής 2

Κατά βάση μέσω του δασκάλου του Ιωάννη Λιάκου. Επί επτά χρόνια και ακόμα και τώρα συμβουλάτορα ας πούμε.

Ομιλητής 1

Ποια είναι τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Χρειάζεται ταυτόχρονη προσέγγιση του αναλογίου και των θεωρητικών μαθημάτων, τουλάχιστον για σήμερα. Παλαιότερα που μπορούσαν να προσεγγίσουν παραπάνω το αναλόγιο εκεί ήταν η κύρια πηγή μόρφωσης. Ωστόσο, από τη στιγμή που υπάρχει η καλύτερη και πιο οργανωμένη θεωρητική δομή της Βυζαντινής σήμερα, είναι σημαντικό να την εκμεταλλευτεί και κάποιος μέσω του μαθήματος σε ένα ωδείο.

Ομιλητής 1

Πιστεύεται ότι πλέον την ψαλτική τέχνη παραμένει στάσιμη η συνεχίζει να εξελίσσεται;

Ομιλητής 2

Έχει διάφορα ρεύματα. Η τωρινή της τάση τουλάχιστον από τους νεότερους να αναζητήσουν παλιά μαθήματα και να αναζητήσουν πιο έντονα την πηγή της, είναι μια ανάσα ανανέωσης για τη βυζαντινή μουσική κατ'εμέ.

Ομιλητής 1

Θεωρείτε ότι μέσα σε αυτή την εξέλιξη έχει βοηθήσει η τεχνολογία;

Ομιλητής 2

Σίγουρα μόνο και μόνο από την πολύ ευκολότερη πρόσβαση σε τωρινές και παλιές ηχογραφήσεις, σε κείμενα κυρίως υπό τη μορφή pdf και λοιπά και στην ευκολότερη πρόσβαση γενικότερα στα πρώτα βήματα στο να προσεγγίσει κάποιος τη βυζαντινή μουσική.

ΤΖΙΝΕΒΡΑΚΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ

Ομιλητής 1

Σε ποια ηλικία ήταν η πρώτη σας επαφή με την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Η πρώτη μου επαφή μέσα από τα ακούσματα ήταν σε ηλικία γύρω στα οκτώ, εννιά στην εκκλησία όπως γίνεται συνήθως, αλλά επίσημα σαν μαθήματα στην τρίτη Γυμνασίου γύρω στα 14 έτη. Τότε, στην σχολή Βυζαντινής Μουσικής των Χανίων γιατί είναι από τα Χανιά η καταγωγή μου. Ομιλητής 1

Που μαθητεύσατε;

Ομιλητής 2

Μαθητεύσα πτυχίο, δηλαδή πήρα από τον κύριο Χατζηθεωδόρου Γιώργο, Καλύμνιος, ο οποίος έτυχε και ήταν τότε στην Κρήτη καθηγητής στην εκκλησιαστική σχολή και πρωτοψάλτης Χανίων εκείνα τα χρόνια. Αυτός με είχε στο Ελληνικό Ωδείο και μαζί του πήρα πτυχίο. Μετά βέβαια αυτός έφυγε από την Κρήτη και συνέχισα αργότερα στην Αθήνα, στο Ελληνικό Ωδείο. Αλλά εγώ συνεχίζω και κάνω μαθήματα με τον δάσκαλο μου. Πήγαινα στην Κάλυμνο γιατί τα διπλώματα ήταν 2 χρόνια μετά από το πτυχίο.

Ομιλητής 1

Τι σημαίνει για εσάς η ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Τα πάντα είναι. Πέρα από το ότι είναι η εργασία μου σήμερα, ο τρόπος τον οποίο βιοπορίζομαι, για μένα είναι τρόπος έκφρασης, τρόπος ζωής και είναι ένα αντικείμενο το οποίο πιστεύω όσο ζω θα το ανακαλύπτω, θα το ψάχνω.

Ομιλητής 1

Ποια είναι η άποψή σας για το ισοκράτημα;

Ομιλητής 2

Κατ' αρχήν απαραίτητο συστατικό της ψαλτικής. Εάν δεν υπάρχει ισοκράτημα, δεν έχουμε ψαλμωδία, χωρίς ισοκράτημα. Αυτό σημαίνει ότι αμέσως έχουμε άκουσμα, το οποίο δεν είναι συμπληρωμένο, δεν είναι τέλειο. Από κει και πέρα όμως στις μέρες μας γίνονται ορισμένες αυθαιρεσίες δηλαδή ακούω πολύ φόρτωμα τρίτες, ακούω πέμπτες. Πιστεύω ότι το ισοκράτημα, το οποίο θα είναι στη βάση ή στην πέμπτη και κάποιες τρίτες, ένα συγκρατημένο, δηλαδή ισοκράτημα και λιτό νομίζω ότι είναι ότι καλύτερο.

Ομιλητής 1

Με ποιον τρόπο εσείς εξελιχθήκατε μέσα στην ψαλτική;

Ομιλητής 2

Υπάρχουν δύο πορείες μία είναι η καθαρά επιστημονική, το μαθαίνουμε δηλαδή μουσική, η οποία ήταν η πορεία μέσα στο ωδείο με τον δάσκαλο μου Χατζηθεωδόρου και παράλληλα και στην ευρωπαϊκή μουσική καθώς έχω πτυχίο φούγκας και στην ευρωπαϊκή μουσική. Αυτό ήταν μια εξελεκτική πορεία με τα χρόνια. Αλλά ψαλτικά που για μένα είναι το μεγάλο μυστικό, μαθαίνοντας την ψαλτική τέχνη, ακούγοντας. Είχα την τύχη όταν ήρθα το 2000 από τα Χανιά, όπου είχα μια καλή πορεία και ήμουνα Χοράρχης του Συλλόγου με μία χορωδία που έκανε εκδηλώσεις στη Γαλλία. Έχουμε κυκλοφορήσει και CD στο εξωτερικό. Όταν όμως ήρθα λοιπόν στη Θεσσαλονίκη και βρέθηκα στον Άγιο Δημήτριο, το 2000, που είμαι και αριστερός και ακούγοντας το Βασίλειο Σπυριδόπουλο ο οποίος κουβαλούσε μια άλλη εποχή και μια άλλη κουλτούρα στους ώμους του εκεί άρχισα να μαθητεύω με άλλο τρόπο. Άρα λοιπόν, μια μαθητεία είναι καθαρά της τάξης και η άλλη είναι η καθαρά πρακτική, αλλά με την έννοια του ακούσματος και του ζυμώματος πάνω στο αναλόγιο γιατί το ψαλτήρι είναι ένα μεγάλο μάθημα. Αυτή η πορεία στο ψαλτήρι και η αλλαγή της θέσης από τότε που ήρθα στην Θεσσαλονίκη. Αυτή με πέρασε σε άλλο επίπεδο.

Ομιλητής 1

Ποια είναι τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Η μουσική μαθαίνεται στα ωδεία, στις σχολές. Η ψαλτική τέχνη όμως μαθαίνεται πάνω στο αναλόγιο, κοντά στο δάσκαλο πουθενά αλλού. Ακόμα δηλαδή και ο ίδιος ο δάσκαλος, ο οποίος μπορεί να σου κάνει μάθημα αλλιώς θα εκτελέσει και αλλιώς θα σου διδάξει το μάθημα μέσα στην τάξη, στην ψυχρή, τάξη και αλλιώς πάνω στο αναλόγιο. Την ώρα της τελετής της ακολουθίας.

Ομιλητής 1

Πιστεύετε ότι η ψαλτική τέχνη παραμένει στάσιμη ή συνεχίζει να εξελίσσεται;

Ομιλητής 2

Στάσιμη, όχι γιατί αν ήταν στάσιμη θα είχε πεθάνει. Το θέμα είναι η εξέλιξη, η αλλαγή αυτή που γίνεται κατά πόσο είναι προς το σωστό δρόμο ή σε λάθος δρόμο. Αλλά το ότι υπάρχει κίνηση και αλλαγή υπάρχει. Το μεγάλο πρόβλημα είναι ότι δεν δίνουμε μεγάλη βαρύτητα καθαρά στη μουσική η οποία είναι οι δρόμοι, δηλαδή τα περάσματα, τα πατήματα των ήχων. Εκεί πιστεύω ότι έχουμε μια οπισθοδρόμηση και αυτό βέβαια συμβαίνει γιατί η μουσική δεν είναι κάτι ξέχωρο ξεκάρφωτο, το οποίο ζει μόνο του. Ζει μέσα σ αυτό το περιβάλλον που ζούμε σήμερα και έχουμε άκουσμα των διαφόρων Ευρωπαίων. Από αυτό λοιπόν, έρχεται να μας αλλοιώσει το αυτί σε σχέση με το παλιότερο άκουσμα. Εκεί λοιπόν έχουμε ζητήματα. Έχουμε ξεφύγει λίγο στους δρόμους. Εκεί λοιπόν βλέπω πισωγύρισμα βλέπω μάλλον λάθος πορεία. Όσον αφορά όμως τη γνώση σήμερα, τα νέα παιδιά είναι πολύ πιο διαβασμένα και υπάρχουν πολύ διαβασμένοι και πολύ πιο κατοχυρωμένοι ψάλτες και επιστήμονες. Σίγουρα ο τρόπος διδασκαλίας στα πανεπιστήμια και στις σχολές όλα έχουν οργανωθεί περισσότερο, δεν είναι όπως ήταν κάποτε. Ακούμε από πιο παλιούς ούτε βιβλία δεν υπήρχαν. Έτσι σε αυτή την κατεύθυνση έχουμε κάνει βήματα προόδου, το Διαδίκτυο όλα αυτά είναι καλά. Εκεί όμως που πιστεύω ότι δεν πάμε καλά και έχουμε βήματα προς τα πίσω είναι το καθαρά ψαλτικό μουσικό μέρος όπου έχουν αλλοιωθεί τα ακούσματα και είναι μεγάλη ιστορία αυτή τώρα το πώς μπορεί

να αλλάξει και τι μπορεί να γίνει. Δηλαδή αν πάρουμε και διαβάσουμε το θεωρητικό του Χρυσάνθου και δούμε τι περιγράφει μέσα ας πούμε τον πλάγιο του τετάρτου δεν είναι αυτός που ακούγεται σήμερα, όπως τον περιγράφει ο Χρυσάνθος μέσα. Είχαμε και στον αιώνα που πέρασε την τύχη και είχαμε ανθρώπους οι οποίοι έψαλαν σωστά ακούσματα, αλλά τα σωστά ακούσματα όσο περνάνε τα χρόνια είναι και λιγότερα.

Ομιλητής 1

Όσον αφορά την τεχνολογία που αναφέρεται, θεωρείται ότι έχει βοηθήσει αυτή στην εξέλιξη;

Ομιλητής 2

Βοηθά, όπως και το μικρόφωνο. Ο δάσκαλος μου λέει μια κουβέντα σωστή, χωρίζει τις ψαλτικές περιόδους ιστορικά, ξεκινώντας από πολύ πίσω. Η τελευταία περίοδος, η περίοδος μετά το 50 η περίοδος του μικροφώνου. Το μικρόφωνό άλλαξε τον τρόπο ψαλσίματος. Οι παλιοί ψάλτες αναγκαστικά έπρεπε να φωνάζουν. Για φανταστείτε τον Άγιο Δημήτριο χωρίς μικρόφωνα 5000 κόσμο μέσα άλλη αισθητική, άλλους τρόπους ψαλσίματος. Το μικρόφωνο το άλλαξε αυτό, άρα είναι ένα καλό μέσο, ένας καλός τρόπος. Τώρα, από κει και πέρα, τι να πω για τους ισοκράτες και αυτούς δεν μπορώ να τοος κατακρίνω. Εγώ δεν θα το ήθελα το Αναλόγιο μου με ισοκράτη αλλά και κάποιος ο οποίος ψάλει μόνος του είναι καλύτερα μόνος ή να έχει ένα αποκούμπι να έχει μια αρμονία. Δεν μπορώ να το κατακρίνω. Σίγουρα η τεχνολογία έχει βοηθήσει.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΣΑΜΗΣ

Ομιλητής 1

Σε ποια ηλικία ήταν η πρώτη σας επαφή με την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Από τα τεσσεράμισι χρόνια.

Ομιλητής 1

Που έχετε μαθητεύσει;

Ομιλητής 2

Έχω μαθητεύσει στον Χαρίλαο Ταλιαδώρο αρχικά για περίπου οκτώ χρόνια και μετά έκανα ένα πέρασμα από κάποιους άλλους ψάλτες της εποχής εκείνης, όπως ο Αθανάσιος Μαυρίδης, ο Δημήτρης Καγκανάς, ο Αντώνης Τσαχαλίνας, ο Πασχάλης ο Μάνος και ξαναπήγα στον Ταλιαδώρο. Μετά από κάποια χρόνια ξεκίνησα την επαγγελματική μου σταδιοδρομία αναλαμβάνοντας αναλόγιο υπεύθυνα.

Ομιλητής 1

Τι σημαίνει για εσάς η ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Η ψαλτική τέχνη για μένα σημαίνει πλέον ένας τρόπος και μια στάση ζωής. Γιατί ουσιαστικά από τα πολύ πολύ μικρά μου χρόνια, από τα τεσσεράμισι μου είμαι πάνω στο αναλόγιο και έχω μάθει να διάγω τη ζωή μου μέσα από το αναλόγιο.

Ομιλητής 1

Ποια είναι η άποψή σας για το ισοκράτημα;

Ομιλητής 2

Το ισοκράτημα είναι ένα δευτερεύον, αλλά ουσιαστικά δευτερεύον δεδομένο στην ψαλτική. Γιατί ουσιαστικά, όπως λέει και η ετυμολογία της λέξης βαστάει το ίσο τον τόνο του μέλους και θεωρώ ότι είναι σημαντικό για να δημιουργείται η αρμονία σε οποιοδήποτε μέλος.

Ομιλητής 1

Με ποιον τρόπο εσείς εξελιχθήκατε μέσα στην Ψαλτική;

Ομιλητής 2

Καταρχάς για αρκετά χρόνια, όπως είπαμε και πριν περίπου 15 ήμουν στο αναλόγιο σε δασκάλους και από εκεί και πέρα σταδιακά ξεκίνησα την πορεία μου ως λαμπαδάριος τα πρώτα χρόνια σε κάποιον ναό και μετά σταδιακά, περνώντας στο αναλόγιο του πρωτοψάλτη του δεξιού ψάλτη και μέσα από αυτή τη διαδικασία και από το συνεχόμενο διάβασμα και την τριβή εξελίχθηκα Ομιλητής 1

Αυτά θεωρείται ότι είναι και τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος; Να ξεκινήσει από την αρχή για να μάθει σωστά;

Ομιλητής 2

Οπωσδήποτε εγώ αυτό πάντα που λέω είναι ότι οι παράγοντες που χρειάζονται για να γίνει κάποιος ψάλτης είναι η γνώση, η οποία παρέχεται σε μια σχολή σε ένα ωδείο και δεύτερο μάλλον πρωτεύον είναι η εμπειρία του αναλόγιου, γιατί το αναλόγιο σε κάνει ψάλτη και όχι το ωδείο.

Ομιλητής 1

Πιστεύετε ότι η ψαλτική τέχνη συνεχίζει να εξελίσσεται ή παραμένει στάσιμη;

Ομιλητής 2

Θεωρώ ότι είναι μια ζωντανή μουσική η βυζαντινή μουσική και εξελίσσεται γιατί βλέπουμε συνέχεια να βγαίνουν καινούργια μέλη και ουσιαστικά αυτό δείχνει ότι μέσα από αυτήν τη συνεχόμενη παρουσία της έχει αυτήν την τάση της εξέλιξης.

Ομιλητής 1

Θεωρείτε ότι η τεχνολογία έχει βοηθήσει αυτή την εξέλιξη;

Ομιλητής 2

Η τεχνολογία είναι ένα δεδομένο το οποίο μπορείς να το χρησιμοποιήσεις και θετικά και αρνητικά σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής. Έτσι και εδώ λοιπόν, υπάρχουν σίγουρα κάποια στοιχεία τα οποία βοηθούν στην εξέλιξη της και άλλα τα οποία δεν βοηθούν.

Ομιλητής 1

Θα ήθελα επίσης να μου μιλήσετε λίγο για το Ηδύμελλον.

Ομιλητής 2

Το Ηδύμελλον λοιπόν είναι ο βυζαντινός χορός του οποίου ηγούμαι καλλιτεχνικά και έχουμε και την ευτυχή συγκυρία φέτος να κλείνουμε και τα είκοσί μας χρόνια. Είναι μια προσπάθεια η οποία ξεκίνησε κάτι περισσότερο από 20 χρόνια. Με μια παρέα έτσι φίλων και παιδιών μαθητών μάλλον διαφόρων δασκάλων της Θεσσαλονίκης. Δεν ήμασταν όλοι γύρω από έναν δάσκαλο γιατί οι πιο πολλοί όταν ξεκινήσαμε ήτανε μαθητές του Καραμάνη, του Ταλιαδώρου, του Χρυσάνθου, του Πετρίδη, του Σουρλατζή και δημιουργήσαμε λοιπόν αυτή την ομάδα τότε για να παρουσιάσουμε κάτι φρέσκο για την εποχή εκείνη, το οποίο ουσιαστικά μέσα σε αυτή την πορεία των 20 ετών έδειξε ότι ήρθε για να μείνει και όχι για να σταματήσει.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

Ομιλητής 1

Σε ποια ηλικία ήταν η πρώτη σας επαφή με την ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Ήταν γύρω στα οκτώ. Εξαιτίας του πατέρα μου, ήταν ιεροψάλτης σε Ναούς διαφόρους της Θεσσαλονίκης και μου πέρασε αυτό το μικρόβιο της ψαλτικής τέχνης. Ε μετά με την πάροδο χρόνων όταν έγινα 12, 13 χρονών άρχισα να μαθαίνω την ψαλτική μέχρι τότε πρακτικά. Ήξερα τα συνηθισμένα που λέμε κανένα Απόστολο, τις πρεσβείες, ιδώμεν το φως ή το όνομα Κυρίου, αυτά. Είχα σαν δάσκαλο στην Σχολή της Βυζαντινής Μουσικής της Μητροπόλεως 2 χρόνια τον κύριο Νέστωρα Παπαλεξίου το συγχωρεμένο. Τα υπόλοιπα χρόνια τον Θρασύβουλο Παπανικολάου. Επίσης, πρόσφατα συγχωρέθηκε και τον αείμνηστο δάσκαλο Χαρίλαο Ταλιαδόρο στα δύο, τελευταία έτη του διπλώματος.

Ομιλητής 1

Τι σημαίνει για εσάς η ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Είναι ένας τρόπος ζωής. Ιδίως όταν την μάθεις, την αγαπάς, την ερωτεύεσαι και είναι ένα πάθος πραγματικά. Δηλαδή πολλές φορές μερικές Κυριακές, είτε ως άρρωστος είτε με διάφορες υποχρεώσεις αν τύχουν και δεν πάω εκκλησία μου φαίνεται ότι δεν είναι Κυριακή κάτι μου λείπει γενικά όλη την εβδομάδα μετά. Είναι πάθος, είναι έρωτας και όταν προσπαθείς να τη μάθεις καλά αυτό όλο και αυξάνεται. Δεν σταματάει δηλαδή.

Ομιλητής 1

Ποια είναι η άποψή σας για το ισοκράτημα.

Ομιλητής 2

Βασικό συστατικό για την βυζαντινή μουσική. Το καλύτερο συνοδευτικό καλλώπισμα. Καλλωπίζει το μέλος. Μάλιστα ο Κωνσταντίνος Πρίγγος έλεγε το ισοκράτημα είναι μισό ψάλειν. Ενώ ο λαμπαδάριος του Θρασύβουλος Στανίτσας, έλεγε τα μέλη που στερούνται ισοκρατήματος είναι άφωνα. Νομίζω τα λέει όλα αυτό από δύο ιερά τέρατα της Ψαλτικής μας τέχνης.

Ομιλητής 1

Με ποιον τρόπο εσείς εξελιχθήκατε μέσα στην ψαλτική;

Ομιλητής 2 Από την διδασκαλία των δασκάλων. Μέσα από το ακούσματα που είχα πάνω στο αναλόγιο. Ε και μετά βέβαια όταν έπιασα κάποια θέση σε ναό της Θεσσαλονίκης, πρώτα στον Κοιμητηριακό ναό του Ευόσμου. Μετά ως αριστερός λαμπαδάριος στον ιερό ναό του Ιωάννη του Χρυσοστόμου 23 χρόνια περίπου ως πρωτοψάλτης εκεί και μετά το 21 στην Αγία Σοφία. Έγινε σταδιακά, δηλαδή πρέπει καταρχήν να έχεις κάποιους δασκάλους για να μάθεις την

τέχνη. μετά πρέπει ουσιαστικά να πας κοντά στο δάσκαλο στο αναλόγιο, που όπως μας έλεγαν και πολλοί ακόμη και σήμερα, δηλαδή το αναλόγιο είναι ο καλύτερος δάσκαλος. Πρέπει να ανέβεις επάνω για να τα μάθεις είτε τυπική διάταξη είτε τα μέλη που ψάλλουμε και βέβαια, μετά έρχεται να αναλάβεις είτε ως Λαμπαδάριος, είτε ως πρωτοψάλτης, δηλαδή γίνεται σταδιακά ή δουλειά για να φτάσεις, σε καλά επίπεδα

Ομιλητής 1

Πιστεύετε ότι η ψαλτική τέχνη παραμένει στάσιμη πλέον ή συνεχίζει να εξελίσσεται;

Ομιλητής 2

Νομίζω ότι εξελίσσεται. Άλλοτε έχει καλό δρόμο και άλλοτε φεύγουμε από αυτόν. Όπως είπα για το ισοκράτημα, όπου είναι ο φυσικός καλλωπισμός του μέλους και πρέπει να γίνεται φυσικά από άτομα δηλαδή που γνωρίζουν και βυζαντινή μουσική αλλά και έχουν εμπειρία. Γιατί το ισοκράτημα, όπως και η μελωδία, μαθαίνεται στο Αναλόγιο κοντά στο δάσκαλο. Τώρα τα τεχνητά μέσα που χρησιμοποιούν πολλοί είναι λάθος. Όσον αφορά την εξέλιξη, νομίζω ότι εξελίσσεται, γιατί υπάρχουν με τη νέα παρασημαντική του 1814 που έγινε με τους 3 μεγάλους δασκάλους. Νομίζω απλοποιήθηκαν τα πράγματα. Ως προς τη γραφή, τις νότες τα σημεία έκφρασης στα χρονικά σημεία που υπήρχαν μέχρι πριν το 1814 και νομίζω ότι οι προσπάθειες ακόμα και των νέων δασκάλων είναι να απλουστεύσουν τα μαθήματα που αυτό γίνεται περισσότερο με βάση τους παλιούς, τον Πέτρο Λαμπαδάριο, τον Ιάκωβο Ναυπλιώτη, τον Γρηγόριο, τον Φωκαέα. Νομίζω και οι συνθήκες είναι τέτοιες που επιβάλλεται λίγο να απλοποιήσουμε, αλλά και να συντομεύσουμε λίγο από τα αργά αυτά μαθήματα που ξέρουμε και με βάση πάντα τους μεγάλους δασκάλους.

Ομιλητής 1

Θεωρείτε ότι μέσα σε αυτή την εξέλιξη μπορεί να βοηθήσει η τεχνολογία ή τελικά δεν βοηθάει;

Ομιλητής 2

Νομίζω όπως είπα και για το ισοκράτημα, η τεχνολογία δεν είναι το μέσο για να απλοποιήσουν, να κάνουν καλύτερο και σαν άκουσμα το ισοκράτημα. Παραδείγματος χάρη, ακόμη και για το ισοκράτημα πλέον τώρα υπάρχει διχογνωμία για το θέμα, της μορφής του καθώς πρέπει να έχει την μορφή Βόμβου και άλλοι θεωρούν ότι πρέπει να είναι συν εκτέλεση των συλλαβών του κειμένου. Νομίζω ότι το καλύτερο κατά την προσωπική μου άποψη είναι η συν εκτέλεση των συλλαβών. Γιατί όταν λέει ο πρωτοψάλτης παράδειγμα κάποιο μέλος παπαδικό, το οποίο είναι αργό, είτε κοινωνικό είτε χειρουργικό και όταν έχει τα χερουβίμ ή συλλαβή (α) δύο σειρές ή 3 σειρές. Το ένα είχε από κάτω τον Ισοκράτη, σε αυτή τη μορφή ο ένας να λέει (ο) και ο άλλος (α) είναι λίγο περίεργο παραποιείται δηλαδή το ισοκράτημα σε αυτή την περίπτωση. Για αυτό δεν πρέπει να τα έχουμε μέσα στην εκκλησία τουλάχιστον.

ΚΟΥΤΖΙΑΡΗΣ ΑΓΓΕΛΟΣ

Ομιλητής 1

Σε ποια ηλικία ήταν η πρώτη σας επαφή με την ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Οκτώ ετών.

Ομιλητής 1

Που μαθητεύσατε;

Ομιλητής 2

Στο κεντρικό ωδείο Βορείου Ελλάδος, Θεσσαλονίκης, με τον Χρήστο Χαλκιά.

Ομιλητής 1

Τι σημαίνει για εσάς η ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Τα πάντα , τρόπος ζωής.

Ομιλητής 1

Ποια είναι η άποψή σας για το ισοκράτημα.

Ομιλητής 2

Πολύ βασικό πλέον λόγο ελαχιστοποίησης των ατόμων στο αναλόγιο .

Ομιλητής 1

Με ποιον τρόπο εσείς εξελιχθήκατε μέσα στην ψαλτική;

Ομιλητής 2

Βασικό συστατικό είναι η εμπειρία στο αναλόγιο , εσπερινός, πολλές ακολουθίες, διάβασμα .

Ομιλητής 1

Ποια είναι τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Αρχικά πρέπει να πηγαίνει στην εκκλησία να είναι δηλαδή κάτι βιωματικό. Ο δάσκαλος που θα επιλέξει είναι πολύ σημαντικός το θεωρητικό κομμάτι παίζει ρόλο κατά 20% να μελετάει στο σπίτι 30% και η παρουσία του στην εκκλησία στο αναλόγιο 50%.

Ομιλητής 1

Πιστεύετε ότι η ψαλτική τέχνη παραμένει στάσιμη πλέον ή συνεχίζει να εξελίσσεται;

Ομιλητής 2

Εξελίσσεται λόγω της επιστήμης, μπορούμε και να βλέπουμε βίντεο, βιβλία, το ύφος, τα κρατήματα σε σχέση με το παρελθόν που αυτό μπορούσε να το κάνει κάποιος μόνο με φυσική παρουσία.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΟΒΑΡΔΑΣ

Ομιλητής 1

Σε ποια ηλικία ήταν η πρώτη σας επαφή με την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Στην τετάρτη Δημοτικού. Ο παππούς μου ήταν ιερέυς, ο πατέρας της μητέρας μου και λόγω του οικογενειακού εκκλησιασμού και της επαφής που είχαμε με την εκκλησία, κάθε Κυριακή ανέβαινα στο αναλόγιο στον Ναό στον οποίον διακονούσε, χωρίς όμως να καταλαβαίνω ή να κάνω μαθήματα και έμπαινα και στο ιερό. Η πρώτη πραγματική επαφή είναι όταν πάλι ο παππούς μου, πατήρ Παναγιώτης Ευαγγελόπουλος με πήρε από το χέρι και με έγραψε στην σχολή Βυζαντινής μουσικής του Σωματείου Ψαλτών Θεσσαλονίκης, που ήταν τότε στο υπόγειο της Παναγίας Δεξιάς. Αυτό έγινε δεκαετία του 80. Τετάρτη Δημοτικού θυμάμαι ότι ήμουν και μάλιστα προσέφεραν την πρώτη τάξη δωρεάν, χωρίς καταβολή. Την πρώτη τάξη ήτανε εισαγωγική τάξη, χωρίς καταβολή διδασκτρων και αυτό ήταν ένα πολύ καλό κίνητρο για πάρα πολλά παιδιά να δοκιμάσουν. Την πρώτη επαφή εκεί με τον Νέστωρα τον Παπαλεξίου. Ο Νέστωρας ο Παπαλεξίου ήταν ο πρώτος δάσκαλος, που είχα. Πρωτοψάλτης στην Παναγία Δεξιά και αυτή ήταν η πρώτη επαφή, τα πρώτα μαθήματα, το πρώτο αναλόγιο στο οποίο ανέβηκα με σχέση ενσυνείδητη. Δηλαδή καταλαβαίνοντας τι έκανα γιατί παλαιότερα μπορεί να ανέβαινα στο αναλόγιο, αλλά δεν υπήρχε η επαφή ήταν πιο πολύ κομμάτι εμπειρικό και μια κοινωνική εκδήλωση Κυριακάτικη, χωρίς να υπάρχει συνειδητοποίηση.

Ομιλητής 1

Που μαθητεύσατε;

Ομιλητής 2

Άτυπα ο πρώτος δάσκαλος ήταν ο παππούς μου, ο οποίος έψαλλε πολύ τακτικά στο σπίτι. Περνούσαμε αρκετό χρόνο μαζί λόγω του γεγονότος ότι οι γονείς μου εργάζονταν και έπρεπε να μένω πολύ καιρό με τον παππού και τη γιαγιά. Επομένως η εκκλησιαστική μουσική στα αυτιά μου ήτανε αρκετά συχνά σαν υπόκρουση μουσικής. Ο πρώτος δάσκαλος ήταν ο Νέστωρας ο Παπαλεξίου στην Παναγία Δεξιά για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Παράλληλα με την φοίτηση στη Σχολή της Βυζαντινής Μουσικής του σωματείου ιεροψαλτών το οποίο τότε η σχολή είχε υπαχθεί στην Μητρόπολη. Ήταν παλαιότερα του σωματείου Ψαλτών και κάποια στιγμή στη δεκαετία του 70 πέρασε στον έλεγχο της της Μητρόπολης Θεσσαλονίκης. Άρα στη σχολή της Μητρόπολης τελείωσα τις σπουδές και στον κύριο Παπαλεξίου. Στη συνέχεια στο Χαρίλαο Ταλιαδώρο έκανα μαθήματα και στο σπίτι και στο αναλόγιο παρακολούθησα διαζώσης τον δάσκαλο να ψάλλει, διότι είχε σχέση πολύ φιλική με τον εκλιπόντα τον πατέρα μου. Ήτανε ως ασφαλισμένος στο ταμείο των δημοτικών υπαλλήλων, ο πατέρας μου ήταν προϊστάμενος σε αυτό το ταμείο και είχαν πολύ τακτική σχέση. Μετά την αφυπηρέτηση του Νέστορα του Παπαλεξίου, κάποια στιγμή τις αρχές του 2000. πέρασα στο δάσκαλο Ταλιαδώρο και ήταν πολύ ευτυχής συγκυρία γιατί με επηρέασε πάρα πολύ, κατάλαβα και διόρθωσα αρκετά θέματα τα οποία είχα και σε ρεπερτόριο και σε έκφραση και σε αισθητικό δηλαδή τομέα. Επομένως η μεγαλύτερη περίοδος ήταν με τον Νέστωρα Παπαλεξίου, αλλά η σημαντικότερη και η πιο καθοριστική ως προς το κομμάτι της αισθητικής και της διαμόρφωσης μου ήταν με τον Χαρίλαο Ταλιαδώρο.

Ομιλητής 1

Τι σημαίνει για εσάς η ψαλτική τέχνη;

Ομιλητής 2

Η ψαλτική τέχνη τυπικά είναι το βασικό μου επάγγελμα ως Λαμπαδάριος στον Μητροπολιτικό ναό, είμαι πλήρως απασχόλησης. Έχω προσλήψη στη Μητρόπολη, αλλά αυτό είναι τυπικό κομμάτι. Από την άλλη πλευρά η διατριβή που κάνω σχετίζεται με την εκκλησιαστική μουσική, επομένως στο κομμάτι της καθημερινής μου δραστηριότητας, λαμβάνει τον περισσότερο χρόνο μετά τη δουλειά και την οικογένεια. Είναι πρακτικά καθημερινή πάγια ενασχόληση και είτε σε κομμάτι ερευνητικό λόγω της διατριβής ιστορικό, δηλαδή και μουσικό και μουσικολογικό, είτε σε κομμάτι ελεύθερου χρόνου και ενασχόλησης και εντρύφησης και βελτίωσης και εξέλιξης στην ερμηνευτική της ψαλτικής τέχνης. Για μένα είναι ένα σημαντικό κομμάτι της προσωπικής μου ζωής και ταυτότητας και θεωρώ ότι είναι βασικό στοιχείο της ταυτότητας όλων των Ελλήνων, το οποίο έχει εκλείψει και πρέπει να το επανεισάγουμε ως στοιχείο αυτοπροσδιορισμού.

Ομιλητής 1

Ποια είναι η άποψή σας για το ισοκράτημα;

Ομιλητής 2

Απασχολεί πάρα πολύ ως προς το κομμάτι της παρουσίασης της χορωδιακής του εκκλησιαστικού μέλους. Υπάρχει μια μεγάλη διαφορά. Παλαιότερα δεν ήταν τόσο πληθωρικό και δεν είχε τόσο σημαντική παρουσία στη μουσική. Θυμάμαι ότι στο χορό της δεκαετίας του 80 υπήρχε ένας ισοκράτης και οι μελωδοί ήταν μαζί με τον Πρωτοψάλτη επτά, οκτώ. Σήμερα είναι λίγο πιο πολύ μοιρασμένα τα πράγματα, αν και σε κάποιους χορούς που οι μαθητευόμενοι είναι περισσότεροι Ισοκράτες είναι πολύ περισσότεροι από τους μελωδούς. Θα έλεγα ότι η αισθητική που με εκφράζει περισσότερο είναι αυτή που ακούγεται στην Χορωδιακή εκτέλεση μιας εμφάνισης του χορού, του σωματείου Ψαλτών Θεσσαλονίκης το 1955. Σώζονται κάποια ακουστικά στιγμιότυπα αρχεία, όπου το ισοκράτημα είναι στη βάση του τετραχόρδου του εκάστοτε μαθήματος. Είναι απλό χωρίς πολλές εναλλαγές με τον χορό στις καταλήξεις να συμπάλλει και αυτό θα έλεγα ότι είναι το αισθητικό. Κατά τη γνώμη μου επεμβαίνει λιγότερο στο μέλλον, δηλαδή θα πρέπει και να μην καλύπτεται το μέλος, προφανώς και να μην είναι μεγαλύτερο σε ένταση και πιο έντονο δηλαδή να ακούγεται. Αλλά έχει πολύ μεγάλη σημασία αισθητική πώς ακούγεται. Οι πολλές αλλαγές παραπέμπουν σε άλλη αισθητική και έχοντας ως βάση και ως αρχή και ως πρότυπο αυτό που ακουγότανε, είτε στον Πατριαρχικό ναό, είτε σε ψάλτες που πέρασαν από τον Πατριαρχικό ναό, οι οποίοι επέδρασαν στην στη Θεσσαλονίκη. Είναι αυτή η άποψη ότι πρέπει να είναι στη βάση του εκάστοτε μαθήματος απλό και να βοηθάει ως απλή επίχηση τον μελωδό και όχι να δημιουργεί δικό του στυλ, δηλαδή υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι εξειδικεύονται. Είναι ισοκράτες. Φτάσαμε δηλαδή σε τέτοιο σημείο εντρύφησης και εξέλιξης του ισοκρατήματος, ώστε να έχουμε όχι ότι είναι κακό, αλλά είναι ενδεικτικό του γεγονότος ότι το ισοκράτημα αυτονομήθηκε και έχει αποκτήσει πολύ μεγάλη σημασία. Μάλιστα ισοκράτες οι βαθύφωνοι είναι περιζήτητοι και βασικοί σε πολλές χορωδίες. Αλλά αισθητικά νομίζω τοποθετούμε σε αυτή την ακουστική του 55 που είναι ό τι πιο απλό και συνάμα όμορφο κατά τη γνώμη μου.

Ομιλητής 1

Άρα ποια θα λέγατε ότι είναι τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να μάθει σωστά την ψαλτική;

Ομιλητής 2

Το σημαντικότερο είναι να έχει επαφή με κάποιον φορέα ψαλτικής παράδοσης. Αυτό είναι το σημαντικότερο και το πιο καθοριστικό. Η επαφή με τη μουσική μπορεί να είναι πολλών ειδών και να τη γνωρίσει την ψαλτική. Δεν είναι δύσκολο κανείς σήμερα με τον πλούτο του εξοπλισμού και της τεχνολογίας. Το πρόβλημα είναι πώς θα φτάσει στο σημείο να εκφράζεται μουσικά με ένα συγκεκριμένο τρόπο, ο οποίος τον εκφράζει, αλλά για να καταλάβει κανείς τι τον εκφράζει και για να φτάσει στο σημείο αυτό χρειάζεται να περάσει από τα βασικά στάδια, που είναι προφανώς η μουσική εκπαίδευση. Πρέπει να έχει απαραίτητως σπουδές πάνω στη μουσική. Οι σπουδές χωρίς την τακτική επαφή με το αναλόγιο είναι όχι ανούσιες, αλλά δεν θα μπορέσουν να οδηγήσουν σε εξέλιξη. Άρα μαζί με τις σπουδές πρέπει να έχει απαραίτητα και τακτική κατά τη διάρκεια του έτους παρουσία στο Αναλόγιο. Και πέραν των σπουδών και της παρουσίας στο Αναλόγιο, το ιδανικότερο θα ήταν αυτά όλα να γίνονται με την καθοδήγηση ενός δασκάλου, ο οποίος είναι φορέας παράδοσης. Δηλαδή αν μπορεί ο ίδιος δάσκαλος να είναι και στη Σχολή και στο αναλόγιο ίδιος αυτό θα είναι το ιδανικό. Βέβαια, χρειάζεται κανείς να κάνει μια έρευνα. Το πρόβλημα είναι ότι όταν κάνεις την έρευνα δεν έχεις την εμπειρία και την γνώση και το κριτήριο για να έχεις επιλέξει αυτό που θέλεις και πολλές φορές αυτό που πρέπει να θέλεις, γιατί καμιά φορά όταν στην αρχή προσπαθούμε να επιλέξουμε ένα είδος μουσικής, επηρεαζόμαστε από αισθητικά κριτήρια, τα οποία απαραίτητα δεν είναι σημαντικά, αλλά δεν είναι τα σημαντικότερα, τα πιο καθοριστικά δηλαδή. Οι σπουδές μαζί με την τακτική παρουσία στο Αναλόγιο και την στενή επαφή με κάποιον φορέα παράδοσης νομίζω ότι είναι το κλειδί.

Ομιλητής 1

Πιστεύετε ότι η ψαλτική τέχνη πλέον παραμένει στάσιμη ή συνεχίζει να εξελίσσεται;

Ομιλητής 2

Πιστεύω ότι η εξέλιξη της τεχνολογίας ενώ είναι πολύ βοηθητική και παρέχει περισσότερα εφόδια σε κάποιον να διδαχθεί πιο γρήγορα τη μουσική, έχει οδηγήσει στη στασιμότητα της μουσικής. Δεν ξέρω ίσως είναι συνήθεια του ανθρώπου αυτό, να καταβάλει λιγότερο κόπο όσο πιο πολλά μέσα έχει στη διάθεσή του, τόσο μειώνεται ο κόπος που καταβάλλει. Θυμάμαι ο δάσκαλος ο Ταλιαδώρος έλεγε ότι έπρεπε για τα μάθουν. Δεν υπήρχαν τότε ούτε απομαγνητοφωνά, ούτε μαγνητόφωνα ούτε μέσα καταγραφής. Ωστόσο η γενιά των δασκάλων μας και ήξερε και έγραφε τόσο εύκολα και τόσο γρήγορα τη μουσική. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι δεν είχαν μέσα καταγραφής, άρα αναγκάστηκαν να μάθουν να γραφούν με ορθογραφικά λάθη στην αρχή, μετά λιγότερα, πιο σωστά, δηλαδή μουσική ορθογραφία. Ήμουν μάρτυρας ενός μαθήματος το οποίο συνέθεσε χωρίς να υπάρχει μπροστά μου, για μια εκδήλωση του 2016, γράφοντάς το σε ένα λευκό χαρτί. Δηλαδή αυτή η ευχέρεια που είχε προκύπτει από το γεγονός ότι δεν είχε μέσα καταγραφής. Σε πολλές συνεντεύξεις, του ρωτούσαν τον Πρίγγο, πες μας κάτι που ο δάσκαλος Πρωτοψάλτης στο Πατριαρχείο το λέγε λίγες φορές και αναγκαζόσασταν είτε να δουλεύεται πολύ την τεχνική της απομνημόνευσης, δηλαδή να ζορίζονται στο να μάθουν να απομνημονεύουν μουσικές θέσεις. Φυσικά, το κείμενο

του εκάστοτε μαθήματος ειρμολογικού ή στιχιαρικού απέξω. Άλλο ένα πράγμα το οποίο μας εντυπωσίαζε είναι η γνώση του ρεπερτορίου αποστίθους και του κειμένου και του μουσικού της Μελωδίας. Αλλά όσο η τεχνολογία άρχισε να βοηθάει τον μαθητή τελικά οδήγησε στην εξέλιξη των ανθρώπων να μην ήταν αυτοί που ήταν παλιότερα. Έτσι συμπεραίνουμε ότι η μουσική είναι στάσιμη, όταν ο κόσμος, ο οποίος ενώ έχει περισσότερα μέσα, καταβάλει λιγότερο κόπο. Κατά την άποψή μου υπάρχει αυτό το στοιχείο, η τεχνολογία, η προβολή της μουσικής, η δημοσιοποίηση πραγμάτων δεν σημαίνει για μένα εξέλιξη πρόοδος. Δηλαδή το γεγονός ότι έχουμε μέσα περισσότερα προβολής, μέσα αυτοπροβολής, μέσα αποτύπωσης, καταγραφής, διαφήμισης, δεν σημαίνει ότι είναι εξέλιξη της ψαλτικής ως προς το κομμάτι των εκδόσεων. Οι μουσικές εκδόσεις που έχουμε είναι ως επί το πλείστο επανεκδόσεις. Δεν έχουμε δηλαδή παραγωγή μελοποιημάτων. Στο κομμάτι της έρευνας υπάρχει εξέλιξη και αυτή είναι η μόνη ελπιδοφόρα. Η δουλειά δηλαδή που γίνεται στο Πανεπιστήμιο η οποία με την εργασία σας και άλλες σαν αυτή νομίζω ότι θα βοηθήσουν περισσότερο στο κομμάτι της καταγραφής της ψαλτικής παράδοσης. Ένα τομέα δηλαδή που ενώ δεν ήταν τόσο πολύ στο επίκεντρο της προσοχής της ερευνητικής, η φωνητική παράδοση. Για να μπορέσει να εξελιχθεί η ψαλτική τέχνη θα πρέπει να επικεντρωθούμε περισσότερο ερευνητικά στο κομμάτι της φωνητικής παράδοσης, να καταβάλουμε περισσότερο κόπο στο να καλύψουμε κενά που υπάρχουν στο πρόγραμμα σπουδών. Όπως είναι η ορθογραφία, όπως είναι η ολοκλήρωση του ψάλτη, τελειώνοντας μια σχολή, κάποιος είναι έτοιμος να ψάλλει κανονικά. Τελειώνοντας μια μουσική σχολή, είναι έτοιμος να γράψει σε μουσικό κείμενο την ανατολική μουσική, σημειογραφία, την Παρασημαντική. Όταν θα φτάσουμε στο σημείο οι σπουδές μας να μας κάνουν σε εισαγωγικά επαγγελματίες, μουσικούς τότε θα έχει εξελιχθεί η ψαλτική τέχνη και η έρευνα μετά να συμπληρώνει, οδηγώντας την μουσική σε πεδία αισθητικής στα οποία θα μαθαίνουμε περισσότερο. Νομίζω ότι είμαστε μακριά από το να εξελιχθεί, όπως το καταλαβαίνω εγώ τουλάχιστον η ψαλτική τέχνη.

Επίλογος

Μέσα από το πέρασμα των αιώνων είδαμε την πορεία της ψαλτικής τέχνης άλλοτε ανοδική και άλλοτε καθοδική. Φτάνοντας στον ΚΑ΄ αιώνα που ζούμε εμείς και μέσα από την έρευνα μας καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως αυτή την εποχή η ψαλτική τέχνη βρίσκεται σε μία περίοδο ακμής όσον αφορά το ερευνητικό κομμάτι , τις σχολές που ασχολούνται με αυτή. Από την άλλη βρίσκεται σε μια στασιμότητα όσον αφορά το καθαρά πρακτικό κομμάτι. Σε αυτό το συμπέρασμα οδηγηθήκαμε μέσα από τα ερωτηματολόγια που δώσαμε στους ψάλτες που πήραν μέρος στην εργασία μας .Επίσης είδαμε πως η τεχνολογία δεν βοηθάει πάντοτε με τον σωστό τρόπο και ότι πολλές φορές χανόμαστε μέσα στην υπερπληθώρα των πληροφοριών που μας παρέχει. Μάθαμε τα στάδια που πρέπει να ακολουθήσει κανείς σήμερα για να γίνει ψάλτης , τις απόψεις των ψαλτών για το ισοκράτημα , τους δασκάλους όπου μαθήτευσαν, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι έμαθαν την ψαλτική τέχνη και εξελίχθηκαν μέσα σε αυτή. Παραθέσαμε και έναν πίνακα με όσους ψάλτες εντοπίσαμε σε χρονολογική σειρά. Επισκεφθήκαμε αρκετές ενορίες και μάθαμε την ιστορία τους και τέλος μέσω των ηχογραφήσεων των ψαλτών περάσαμε στις μεταγραφές ορισμένων για να εμβαθύνουμε στον τρόπο ερμηνείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Λιάκος, Ιωάννης. *Η Βυζαντινή ψαλτική παράδοση της Θεσσαλονίκης κατά τον ΙΔ'-ΙΕ' αιώνα*. Αθήνα: Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας Μελέται 15, 2007.

Λιάκος, Ιωάννης. «Οι μεταβυζαντινοί Θεσσαλονικείς μελουργοί», *Περιοδικό Θεοδορμία*, έτος I, τεύχος 1, (2008), 61-81.

Λιάκος, Ιωάννης. «Η Θεσσαλονίκη ως μουσικό πολιτισμικό σταυροδρόμι, μέσα από τις καταγραφές μελών εκκλησιαστικής μουσικής, με τη Νέα Μέθοδο αναλυτικής σημειογραφίας». Διεθνές Μουσικολογικό και Ψαλτικό Συνέδριο με τίτλο: «Η Βυζαντινή Μουσική μέσα από την Νέα Μέθοδο Γραφής 1814-2014», (Θεσσαλονίκη από 30 Οκτωβρίου έως 1 Νοεμβρίου 2014).

Λιάκος, Ιωάννης «Γ' Επιστημονικό Συμπόσιο Νεοελληνικής Εκκλησιαστικής Τέχνης Θέματα της Νεοελληνικής Εκκλησιαστικής Τέχνης (ιθ' -σήμερα). Θεματική ενότητα: Μουσική Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών», (22 Νοεμβρίου 2013), σ. 369-375.

ΔΙΑΔΥΚΤΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

<https://www.eeme.gr/> (19.05.2023)

<https://vgainoexo.gr/agia-sofia-thessaloniki/> (29.05.2023) <https://el.wikipedia.org/wiki/> (30.05.2023)

https://www.ieropsaltis.com/psalt_Zachariou.htm (30.05.2023)

<https://el.wikipedia.org/wiki/> (30.05.2023)

<https://enavasi.gr/church/212> (30.05.2023)

<https://el.wikipedia.org/wiki/> (30.05.2023)

<https://el.wikipedia.org/wiki/> (30.05.2023)

<https://enavasi.gr/church/212> (30.05.2023)

<https://thessaloniki.travel/el/exerevntas-tin-poli/thriskeia/monastiria/iera-moni-agias-theodoras/> (30.05.2023)

<https://agiatheodora.gr/> (30.05.2023)

<https://www.monastiria.gr/iera-moni-agias-theodoras-thessaloniki/> (30.05.2023)

<https://www.thessalonikitourism.gr> (30.05.2023)

<https://www.thessalonikitourism.gr/index.php/el/component/k2/item/324-church-of-panagia-laodigitria-orpanagia-lagoudiani> (30.05.2023)

<https://cityportal.gr/place/panagia-laodhghtria-h-panagia-lagoydianh-159615-1373-1072-0/> (30.05.2023)

<https://www.romfea.gr/katigories/10-apopseis/41589-agios-dimitrios-thessalonikis-kai-korono%CF%8Aos> (30.05.2023)

<https://el.wikipedia.org/wiki/> (30.05.2023)

<https://www.romfea.gr/katigories/10-apopseis/41589-agios-dimitrios-thessalonikis-kai-korono%CF%8Aos> (30.05.2023)

<https://el.wikipedia.org/wiki/> (30.05.2023)

<https://www.thessalonikitourism.gr/index.php/el/component/k2/item/328-church-of-panagia-deksia> (30.05.2023)

<https://el.wikipedia.org/wiki/> (30.05.2023)

<https://www.thessalonikitourism.gr/index.php/el/component/k2/item/328-church-of-panagia-deksia> (30.05.2023)

<https://www.ekklisiaonline.gr/ekklisiaonline/i-panagia-i-dexia-thessalonikis/> (30.05.2023)

<https://www.thessalonikitourism.gr/index.php/el/component/k2/item/326-church-of-nea-panagia> (30.05.2023)

<https://www.thessalonikitourism.gr/index.php/el/component/k2/item/326-church-of-nea-panagia> (30.05.2023)

<https://www.pemptousia.gr/2022/08/thessaloniki-i-poli-tis-panagias-xenagisi-stous-naous-tis-kimisis-tistheotokou/> (30.05.2023)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΗΧΟΓΡΑΦΗΣΕΙΣ

Άψης Χρήστος :

<https://drive.google.com/file/d/1nte9uYHkasMaOma3US0gZcAKxRJOm5zo/view?usp=sharing>

Ζαχαρίου Στέλιος :

<https://drive.google.com/file/d/1RImlY3zEL7OyiWIVwUK1HFQTKyHc3dDS/view?usp=sharing>

Καρατζιομπάνης Άγγελος:

https://drive.google.com/file/d/1sLx2Ivx_ZOTADIZ2CE03DG5C0cJLQUxd/view?usp=sharing

Κούτζιαρης Άγγελος :

<https://drive.google.com/file/d/19H2PZPMSzDsZ5T8veBxwPK4rEd89mUas/view?usp=sharing>

Βασίλης Μιχαήλ Κωστόπουλος :

<https://drive.google.com/file/d/1D781PjLbqpyvGI01CYUu5pGQiOCG9TZ/view?usp=sharing>

Λιάκος Ιωάννης :

<https://drive.google.com/file/d/1e1YXtKBr-2rLIZHAKm615MiaTYwi5Yip/view?usp=sharing>

Μανούσης Δημήτριος :

<https://drive.google.com/file/d/1AGci7WtxwbEV3lqvnXnkUxO2n9CGRVoH/view?usp=sharing>

Πολίτης Αθανάσιος :

<https://drive.google.com/file/d/1ZiYR5KK5Yjs99qva6b0yofFhiN02yCqF/view?usp=sharing>

Τζινεβράκης Χαράλαμπος :

<https://drive.google.com/file/d/1FHMhG3V4xXGZF5qIDJXpXZ0Q75t4aZgR/view?usp=sharing>

Τσάμης Ιωάννης :

https://drive.google.com/file/d/1lgQZOQUcY943CXFvjD2U7r4Q8b9y1s_K/view?usp=sharing

Χαλκιάς Χρήστος :

https://drive.google.com/file/d/1O3Sy_elze0ZtEabN5NFhaxuYUu3K0Pon/view?usp=sharing

Χασανίδης Ιωάννης :

<https://drive.google.com/file/d/1wE-EHCRuVsynoKQNVq6Kc142BAv-gtTq/view?usp=sharing>

Χοβαρδός Παναγιώτης :

<https://drive.google.com/file/d/1xi2jtJh0BB382NNHkyax1SKHX3bUzouF/view?usp=sharing>